

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

Filozofická fakulta

Katedra bohemistiky

**ZDVOŘILOSTNÍ STRATEGIE A KONCEPT
TVÁŘE V DVTV Z HLEDISKA LINGVISTICKÉ
PRAGMATIKY**

**POLITENESS STRATEGIES AND CONCEPT OF FACE ON
DVTV FROM THE POINT OF VIEW OF LINGUISTIC
PRAGMATICS**

Česká filologie

Magisterská diplomová práce

Vypracovala: **Bc. Barbora Kovalíková**
Vedoucí práce: **Mgr. Jindřiška Svobodová, Ph.D.**

OLOMOUC 2020

Prohlašuji, že jsem tuto magisterskou diplomovou práci vypracovala samostatně a uvedla v ní všechny použité zdroje a literaturu.

V Olomouci dne 14. 12. 2020

.....

vlastnoruční podpis

Tímto bych chtěla srdečně poděkovat své vedoucí práce Mgr. Jindřišce Svobodové, Ph.D., za vstřícnost, cenné rady a podnětné připomínky a za velmi příjemnou spolupráci. Jsem také hluboce vděčná Vítu Zborníkovi, Magdaléně Chlebounové a Boženě Kovalíkové za poskytovanou podporu.

OBSAH

Úvod	6
1 Projekt DVTV v kontextu televizních studií	9
1.1 Projekt DVTV	9
1.2 Zpravodajství a publicistika jako faktuální televizní žánr.....	10
1.2.1 Zpravodajství.....	10
1.2.2 Publicistika	11
1.2.3 DVTV v kontextu faktuálních televizních žánrů v českém mediálním prostoru.....	14
1.3 Mediální komunikace	16
1.3.1 Televize a její internetové formy jako komunikační média	17
2 Komunikační strategie v rámci televizního média	20
2.1 Komunikace z obecného hlediska	20
2.1.1 K dialogu a monologu	21
2.2 Zdvořilost	22
2.2.1 Griceův princip kooperace	23
2.2.2 Leechův zdvořilostní princip.....	26
2.2.3 Goffmanův koncept tváře.....	28
2.2.4 Koncept tváře v pojetí Brownové a Levinsona	28
2.3 Nezdvořilost	33
2.3.1 Druhy nezdvořilosti v pojetí různých autorů.....	34
3 Metodologie.....	39
3.1 Vymezení obsahu zkoumání.....	39
3.2. Transkripce dialogů	42
4 Analýza.....	45
4.1 Výběr analyzovaných rozhovorů.....	45
4.1.1 Daniela Drtinová	46
4.1.2 Martin Veselovský.....	60
4.2 Vyhodnocení analyzovaných jevů z hlediska jejich funkce	75
4.3 Zhodnocení poměru zdvořilosti a nezdvořilosti v rámci DVTV	78
5 Závěr.....	82
ANOTACE	85

RESUMÉ	86
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A INTERNETOVÝCH ZDROJŮ	87
Primární zdroje	87
Sekundární zdroje	88
SEZNAM PŘÍLOH	91

Úvod

V této diplomové práci se budeme zabývat zdvořilostí v českém mediálním prostoru – konkrétně pak v rámci internetového pořadu DVTV. Tento pořad jsme zvolili hned z několika důvodů. Hlavním důvodem volby pořadu je zejména nedostatečná teoretická reflexe jazykového diskurzu DVTV z hlediska lingvistické pragmatiky. Ačkoli již bylo DVTV zkoumáno z hlediska lingvistiky¹, žurnalistiky² a mediální komunikace³, z hlediska teoretické reflexe jazyka, zejména jeho zdvořilostních tendencí v rámci lingvistické pragmatiky, je bádání teprve v počátcích. V naší práci tak budeme (mimo jiné) navazovat na teoretický výzkum práce *Jazyk diskusních příspěvků DVTV (Drtinová a Veselovský TV)*⁴ Anety Beckové, který však je svým zaměřením spíše obecným úvodem do problematiky jazyka v kontextu zmíněného pořadu. Naším cílem bude tento teoretický diskurz rozšířit a prohloubit, přičemž jednotlivé analýzy budeme nahlížet skrze zdvořilostní principy s využitím konceptu tváře. Tento projekt jsme také vybrali z toho důvodu, že jde o každoročně oceňovaný pořad, jenž po několik let v řadě vyhrává ceny nezávislé ankety Křišťálová lupa (nejčastěji v kategorii Zpravodajství a Cena popularity)⁵.

Zásadní literaturou, ze které v naší práci teoreticky vycházíme, bude vedle dalších především monografie *Pragmatika v češtině*⁶ Milady Hirschové, která se zabývá lingvistickou pragmatikou a poslouží nám zejména k definici klíčových termínů, jako jsou zdvořilost a zdvořilostní princip, a k vymezení zdvořilostních jazykových prostředků, dále monografie *Zdvořilostní strategie*⁷ Pavly Chejnové, jež

¹ Viz ŠVÍŘ, Jaroslav. *Interview v DVTV – Daniela Drtinová, Martin Veselovský*. Liberec, 2019. 63 stran. Bakalářská práce. Technická univerzita v Liberci. Fakulta přírodovědně-humanitní a pedagogická. Vedoucí práce Alex RÖHRICH.

² Viz OPOČENSKÁ, Jana. *Analýza otázek moderátora v pořadech Dvacet minut radiožurnálu a DVTV*. Olomouc, 2016. 51 stran. Bakalářská práce. Univerzita Palackého v Olomouci. Filozofická fakulta. Vedoucí práce Petra CHVOJKOVÁ.

³ Viz JARMAROVÁ, Markéta. *Řízení rozhovoru Danielou Drtinovou v pořadech Interview Daniely Drtinové a DVTV*. Olomouc, 2016. 87 stran. Bakalářská práce. Univerzita Palackého v Olomouci. Filozofická fakulta. Vedoucí práce Petra CHVOJKOVÁ.

⁴ Viz BECKOVÁ, Aneta. *Jazyk diskusních příspěvků DVTV (Drtinová a Veselovský TV)*. České Budějovice, 2019. 102 stran. Bakalářská práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Pedagogická fakulta. Vedoucí práce Bohumila JUNKOVÁ.

⁵ Výsledky – Křišťálová Lupa 2020. [online]. Copyright © 1998 [cit. 2020-12-08]. Dostupné z: <https://kristalova.lupa.cz/2020/vysledky/>.

⁶ HIRSCHOVÁ, Milada. *Pragmatika v češtině*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2006. 243 s. Monografie.

⁷ CHEJNOVÁ, Pavla. *Zdvořilostní strategie*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta, 2012. 189 s.

nahlíží na zdvořilost jako na pragmalingvistický problém, zde se budeme inspirovat především náhledy Chejnové na kooperační principy různých autorů, s nimi související zdvořilostní maximy a koncept tváře, a to zejména v pojetí Penelope Brownové a Stephena Levinsona, a v neposlední řadě disertační práce *Komunikace v televizní reality show*⁸ Lucie Barbapostolové, jejímiž teoretickými tezemi se inspirujeme zejména při definici podstatných pojmů souvisejících s komunikací a vedle toho také při popisu nezdvořilosti a jejích jazykových projevů.

Práce je koncipována do dvou hlavních částí. V teoretické části se nejprve obecně zaměříme na projekt DVTV, popíšeme jeho základní parametry a následně se jej pokusíme žánrově zařadit. Jelikož se jedná o projekt na hranici žánrů, je nejprve třeba obecně vymezit faktuelní televizní žánry a definovat terminologii, kterou budeme využívat v následujících kapitolách. Protože pořad DVTV leží na pomezí zpravodajství a publicistiky, definujeme v této kapitole i tyto dva klíčové pojmy a následně se pokusíme k jednomu z těchto faktuelních žánrů přiklonit. V následujících kapitolách se budeme věnovat mediální komunikaci a komunikačním strategiím v rámci médií, od obecných poznatků o komunikaci médií s publikem budeme směřovat ke zkoumání komunikace z pohledu lingvistické pragmatiky – zde se zaměříme především na zdvořilostní strategie (zejména na pojetí konceptu tváře) a na strategie nezdvořilostní. V části pojednávající o zdvořilosti budeme metodologicky vycházet zejména z již zmíněné monografie *Zdvořilostní strategie*⁹ Pavly Chejnové. V praktické části nejprve za pomoci terminologie definované v teoretické části práce vymezíme metodologii analyzování audiovizuálního materiálu a obsah zkoumání. V dalších kapitolách určíme způsob transkribování dialogů (při tvorbě pravidel pro transkripci námi vyhotovených prepisů analyzovaného audiovizuálního materiálu jsme se inspirovali zejména publikací *Komunikační strategie v jednom typu mediálního diskursu*¹⁰ a disertační prací

⁸ BARBAPOSTOLOVÁ, Lucie. *Komunikace v televizní reality show*. Olomouc, 2012. 175 stran. Disertační práce. Univerzita Palackého v Olomouci. Filozofická fakulta. Vedoucí práce Milada HIRSCHOVÁ.

⁹ CHEJNOVÁ, Pavla. *Zdvořilostní strategie*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta, 2012. 189 s.

¹⁰ HIRSCHOVÁ, Milada a SVOBODOVÁ, Jindřiška. *Komunikační strategie v jednom typu mediálního diskursu: (televizní talk show)*. 1. vydání. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2014. 148 s.

*Komunikace v televizní reality show*¹¹), typ analýzy, uvedeme vybrané rozhovory, které budeme analyzovat, a jejich výběr zdůvodníme. Výsledky jednotlivých analýz budeme vztahovat ke konceptu tváře a budeme je nahlížet optikou dříve vymezených zdvořilostních principů. Analyzovat budeme celkem šest rozhovorů, nejdříve se zaměříme na Danielu Drtinovou, posléze na Martin Veselovského a následně pomocí komparace posoudíme jejich řečové projevy. Nakonec zhodnotíme celkový poměr zdvořilosti a nezdvořilosti v rámci internetové platformy DVTV a výsledky okomentujeme.

¹¹ BARBAPOSTOLOSOVÁ, Lucie. *Komunikace v televizní reality show*. Olomouc, 2012. 175 stran. Disertační práce. Univerzita Palackého v Olomouci. Filozofická fakulta. Vedoucí práce Milada HIRSCHOVÁ.

1 Projekt DVTV v kontextu televizních studií

V této kapitole nejprve přiblížíme projekt DVTV jako internetový televizní kanál, stručně zmíníme i historii tohoto projektu a představíme kolektiv, jenž za jeho zrodem stojí. Následně vymežíme klíčové pojmy, zejména zpravodajství a publicistiku, v kontextu television studies¹², využijeme při tom také poznatků stylistiky, a poté zařadíme DVTV do českého mediálního prostoru a přiblížíme žánr interview (s důrazem na jeho televizní formu) jako stěžejní publicistický útvar v rámci projektu. Závěr kapitoly bude věnován problematice mediální komunikace, pozornost budeme věnovat především způsobu vedení dialogu mezi médii a skupinou jeho příjemců (publikem).

1.1 Projekt DVTV

DVTV je audiovizuální projekt zpravodajsko-publicistické povahy, za jehož zrodem stojí čtveřice bývalých členů pořadu *Události a komentáře* České televize, moderátoři Daniela Drtinová a Martin Veselovský a editoři Jan Rozkošný a Jan Ouředník. Na webových stránkách *Dvtv.cz* se označují za „první internetovou televizi“¹³. Projekt vznikl 6. května 2014, kdy Drtinová a Veselovský podepsali kontrakt na dodávání videoobsahu platformě *Aktuálně.cz* – online deníku vydavatelství Economia. Hlavními moderátory projektu jsou Drtinová a Veselovský, v letech 2015–2017 zde jako moderátor působil také reportér Filip Horký a od roku 2017 se mezi hlavní moderátorské tváře DVTV zařadila Emma Smetana. Obsah je zaměřen na aktuální dění, vysílány jsou nejčastěji rozhovory s různými hosty, ale také duely a debaty. Pro zjednodušení a v rámci sjednocení terminologie bude, co se žánru týče, v této práci na projekt dále nahlíženo jako na internetový televizní kanál.

¹² V rámci televizních studií se využívá anglického pojmu. Viz KORDA, Jakub. *Úvod do studia televize 1: studijní text pro kombinované studium*. 1. vydání. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2014. 60 stran. Studijní opory.

¹³ O DVTV | DVTV – první internetová televize. *DVTV – první internetová televize* [online]. [cit. 2020-10-11]. Dostupné z: <https://www.dvtv.cz/info/o-dvtv>.

1.2 Zpravodajství a publicistika jako faktuální televizní žánr

Protože se projekt DVTV sebereprezentuje jako zpravodajsko-publicistický portál zaměřený na aktuální dění¹⁴, zaměříme se v této kapitole na stručnou definici obou termínů, abychom mohli ověřit platnost tohoto výroku. Nejprve tedy stručně definujeme termín zpravodajství, zejména se budeme (vzhledem k povaze DVTV) věnovat zpravodajství v rámci VoD¹⁵ platform, a následně se zaměříme na vymezení pojmu publicistika. Poté zařadíme DVTV do kontextu faktuálních televizních žánrů se zaměřením na definici interview jakožto nejužívanějšího žánru této produkční skupiny.

1.2.1 Zpravodajství

Zpravodajství zaujímá ve společnosti výjimečné postavení, neboť jeho funkcí je utvářet a definovat sociálně-kulturní prostředí, současně je jedním z hlavních pilířů liberálně-demokratické společnosti. Příčinou toho je (společností konstruovaná) norma, že zpravodajství relativně věrohodně reflektuje důležité události a přináší tak „objektivní“ informace o světě, lidech a aktuálním dění v rámci daného kulturně či jinak definovaného prostoru. V českém prostředí je úkolem zpravodajství podávat spolehlivá a ověřitelná fakta¹⁶ co nejširšímu publiku¹⁷, přičemž toto publikum vyžaduje (skrže zákon o televizním a rozhlasovém vysílání) od (veřejnoprávních) televizních institucí naplňování normativních (objektivita, vyváženost, nestrannost) a etických požadavků.¹⁸ Hlavní funkcí zpravodajství je tedy objektivně informovat. Narativ zpravodajského diskurzu však nikdy není zcela objektivní a vyvážený. „Zpravodajství a jeho narativy fungují v režimu binárních opozic (vláda/opozice, policie/protestující, Čína/USA,...), jejichž povaha je v zásadě ideologická a odráží v té době aktuální dominantní diskurzy. Objektivita zpráv je tak vždy definována ve vztahu ke zdánlivě neutrálním dominantním ideologiím a v tomto musíme

¹⁴ Toto slovní spojení pochází přímo z webu Dvtv.cz, viz O DVTV | DVTV – první internetová televize. *DVTV – první internetová televize* [online]. [cit. 2020-10-11]. Dostupné z: <https://www.dvtv.cz/info/o-dvtv>.

¹⁵ Video on Demand – blíže vysvětleno v kapitole 1.2.2.1.

¹⁶ Nemusí nutně platit v kontextu komerčních televizí, kde je kladen důraz na zisk.

¹⁷ Právo občanů na informace je zaručeno v legislativě České republiky.

¹⁸ TRAMPOTA, Tomáš. *Zpravodajství*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2006. S. 24–25.

deklarovanou vyváženost zpravodajství vždy vnímat jako problematickou.“¹⁹ Stejně tak i výběr předkládaných zpráv a jejich řazení (bude vysvětleno dále) svým způsobem určují, co je pro společnost aktuálně důležité a kterým událostem by daná společnost měla přikládat větší důležitost a význam.²⁰

Zpravodajské komunikáty jsou konstruovány tak, aby odpovídaly na následující otázky: co se stalo, kdy a kde se to stalo, kdo to udělal, případně stručně přiblíží, jak a proč se to stalo. Tomu je podřízeno uspořádání komunikátů co se obsahu a tématu týče. Kladou důraz na stručnost a věcnost, hlubší analýza zpráv se většinou nepředpokládá.²¹ Zpravodajské relace mohou mít různou podobu, záleží např. na stanici, jež pořad vysílá, nebo na vysílacím čase. Mají však společné některé formální prvky. Prvním z nich je segmentární²² povaha – pořady jsou děleny na různé oblasti (události, sport, počasí), které se dále dělí na jednotlivé reportáže. Druhým společným prvkem je obecný narativ – určitá pravidla řazení příspěvků, objektivní předávání událostí. Pokud je v pořadu více po sobě jdoucích reportáží, jsou reportáže nejčastěji řazeny od zpráv nejdůležitějších po méně důležité, přičemž na závěr bývá zařazen pozitivnější příspěvek pro navození dojmu „happy endu“²³. Děje se tak z toho důvodu, že určitým řazením příspěvků lze jednak ovlivnit divákovu interpretaci, stejně tak i připojováním titulků a grafiky²⁴, prací s kamerou (např. ruční kamera) nebo stříhem (např. četností záběrů), a jednak zařazením zpráv negativních, neutrálních i pozitivních uspokojit širší okruh zájemců a získat tak vyšší sledovanost.

1.2.2 Publicistika

Cíle publicistiky a zpravodajství se vzájemně prolínají. Zásadní rozdíl mezi nimi je ten, že zatímco zpravodajství usiluje o objektivitu, publicistika uplatňuje

¹⁹ KORDA, Jakub. *Úvod do studia televize 2. Faktuální televize a její žánry: studijní text pro kombinované studium*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2013. S. 32. Studijní opory.

²⁰ Tamtéž, s. 32.

²¹ MINÁŘOVÁ, Eva. *Stylistika pro žurnalisty*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2011. S. 243–244. Žurnalistika a komunikace.

²² V této práci budeme užívat pojem segmentární. Významem termínu je „složen ze segmentů“. Uchylujeme se k této psané variantě zejména proto, že vycházíme z poznatků television studies, v odborné literatuře tohoto oboru je uvedena podoba slova zaužívaná. Viz např. KORDA, Jakub. *Úvod do studia televize 2. Faktuální televize a její žánry: studijní text pro kombinované studium*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2013. 60 stran. Studijní opory.

²³ Tamtéž, s. 31.

²⁴ Tamtéž.

subjektivní pohled a hledisko redaktora. Publicistický přístup k podávání informací o nových a aktuálních jevech a událostech nevyžaduje přísně racionální model, nýbrž připouští i užití emocionálních prvků a klade důraz na autora předkládaných zpráv – moderátorovi je umožněno zaujmout vlastní stanovisko a danou problematiku určitým způsobem interpretovat.²⁵ Přístup ke zpracovávaným a zveřejňovaným informacím je analytický – informace jsou hodnoceny, komentovány redaktorem. V publicistickém narativu není kladen takový důraz na strohost a věcnost, jak je tomu u zpravodajství, naopak je v pojetí dané problematiky předpokládána vyšší míra rozvolněnosti. Publicistické pořady (na rozdíl od pořadů zpravodajských)²⁶ nejsou svázány Zákonem o České televizi, a nemusí proto klást důraz na „poskytování objektivních, ověřených, ve svém celku vyvážených a všestranných informací pro svobodné vytváření názorů.“²⁷

Na rozdíl od zpravodajství, jehož primární funkcí je informovat, má publicistika především funkci persvazivní, spolu s dalšími funkcemi, jako jsou např. funkce ovlivňovací či formativní. V publicistice také není kladen takový důraz na novost zpráv, ale spíše na posouzení již známých faktů a zaujetí určitého postoje, skrze který je divák zároveň ovlivňován.²⁸

Sjednocujícími prvky publicistických komunikátů jsou prostředky stylové aktualizace a aktivizace. Komunikáty jsou charakteristické užitím neobvyklých, ozvláštňujících jazykových prostředků, obrazným vyjadřováním či metaforičností, časté je také užití tropů a figur. Těmito prostředky se dociluje persvazivní a získávací funkce daného komunikátu.²⁹ Stejně jako u zpravodajských relací i u relací publicistických záležitostí, na jaké stanici a v jakém vysílacím čase je daný pořad vysílán. I pro ně je typická segmentární povaha (bývají taktéž děleny do různých oblastí, častěji spíše na jednotlivé reportáže), zde je však jednotlivým skutečností věnováno více prostoru, neboť publicistické relace se konkrétní problematikou zabývají podrobněji a na rozdíl od zpravodajských nekladou důraz především na stručné a věcné informování diváka, nýbrž zejména na analyzování a hodnocení

²⁵ OSVALDOVÁ, Barbora a kol. *Praktická encyklopedie žurnalistiky a marketingové komunikace*. 3., rozš. vyd. Praha: Libri, 2007. S. 243.

²⁶ Míněno ve veřejnoprávním prostoru.

²⁷ Zákon České národní rady č. 483/1991 Sb. ze dne 7. listopadu 1991, o České televizi.

²⁸ MINÁŘOVÁ, Eva. *Stylistika pro žurnalisty*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2011. S. 174. *Žurnalistika a komunikace*.

²⁹ Tamtéž, s. 175.

zobrazované skutečnosti.³⁰ Jako příklad bychom uvedli pořad veřejnoprávní České televize *168 hodin*, jehož obsahem je rekapitulace a zhodnocení událostí uplynulého týdne z reportérské perspektivy.

1.2.2.1 Internetová publicistika

Vzhledem k tomu, že DVTV je výsostně internetová platforma (viz kapitola 1.1), popíšeme v následující kapitole atributy publicistiky internetové, neboť se v několika zásadních rysech od klasické televizní publicistiky liší. Jedním z hlavních rozdílů mezi televizní a internetovou publicistikou je širší produkčních skupin, které mediální obsah vytvářejí: zatímco v rámci diskurzu flow TV³¹ produkují publicistické pořady výhradně etablované televizní stanice (v českém prostředí například ČT1, TV Nova, TV Prima), v internetovém diskurzivním rámci je produkčních modelů podstatně více, přičemž my zmíníme dva hlavní proudy. Prvním z nich je uživatelský model, který dovoluje komukoliv sdílet mediální obsah na jedné platformě (např. Youtube), v rámci které vedle sebe koexistují dvě skupiny (amatérská a profesionální produkce). Tato publicistika může mít podstatně nižší kvalitu a produkční náklady.³² Druhým uživatelským modelem jsou Video on Demand³³ (dále VoD) platformy, které se ve svých zásadách, kvalitě i nákladech podobají publicistice „klasické“ flow televize. Od „klasické“ televize se ovšem liší tím, že dávají divákovi širší možnosti sledování. Zatímco u flow TV publicistiky musí divák sedět v určitou hodinu u svého televizního přijímače, VoD publicistický pořad může být přehrán kdykoli, na jakémkoli zařízení s připojením k internetu, a to dává divákovi větší uživatelské pohodlí a dovoluje mu vytvořit si vlastní divácké návyky. Příkladem může být právě projekt DVTV, který do tohoto proudu spadá.

³⁰ Zatímco zpravodajství věnuje jedné konkrétní problematice (např. v televizních zprávách) velmi omezený čas v řádu vteřin, publicistika naopak využívá delšího časového úseku a jedním tématem se zaobírá spíše v rádech minut, což vyplývá ze samotné povahy publicistiky a její komentující a hodnotící perspektivy.

³¹ V rámci této práce budeme pro zjednodušení užívat dvou dichotomních pojmů, vycházejících z oblasti television studies: flow TV, jakožto televize ve svojí klasické éře (přibližně do konce 90. let), která je nezbytně spjata s technologií televizního přijímače; a pojem Video on Demand (VOD), jež je naopak spojován s tzv. post-flow TV érou. Viz KORDA, Jakub. *Úvod do studia televize 2. Faktuální televize a její žánry: studijní text pro kombinované studium*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2013. 63 s. Studijní opory.

³² Hlavním důvodem je tzv. Producing. Fenomén, při kterém se producent a uživatel (user) slévají do jedné osoby.

³³ Video on Demand („video na vyžádání“) chápeme jako službu, která uživatelům televize či internetu umožňuje sledovat vybraný audiovizuální obsah bez předem určeného vysílacího času. Viz KORDA, Jakub. *Úvod do studia televize 1: studijní text pro kombinované studium*. 1. vydání. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2014. 60 stran. Studijní opory.

1.2.3 DVTV v kontextu faktuálních televizních žánrů v českém mediálním prostoru

Jak již bylo řečeno, DVTV se sebereprezentuje jako zpravodajsko-publicistický projekt. Vzhledem k předchozímu vymezení termínů zpravodajství a publicistika se však s tímto prohlášením neztotožňujeme a na DVTV nahlížíme spíše jako na projekt čistě publicistický. Zpravodajství totiž při komunikaci s divákem využívá zejména výkladový modus³⁴, zatímco DVTV využívá modus participativní³⁵. Důvodem, proč se tedy tento audiovizuální projekt uvádí jako zpravodajsko-publicistický, by mohl být záměr tvůrčí skupiny působit seriózně a nestranně. Tato tvůrčí skupina se tím zřejmě snaží napodobit obsahovou normu veřejnoprávních médií – na svém webu uvádějí: „Divácký zásah internetové televize DVTV je srovnatelný se zásahem zpravodajské veřejnoprávní TV,“³⁶ – a tím vlastně ostentativně deklarují, že od jejich videoobsahu má recipient očekávat stejnou zpravodajskou normu, jakou předpokládáme například u veřejnoprávní České televize, což samozřejmě vzhledem k soukromé povaze DVTV nelze srovnávat.³⁷ Nejpoužívanějším formátem v rámci DVTV je interview, zde vnímané jako publicistický žánr³⁸.

1.2.3.1 Televizní formát interview

Interview, jiným slovem rozhovor, je „metoda získávání dat a ovlivňování druhých osob slovním kontaktem (verbální komunikací)³⁹“. Je jedním z konstrukčních mechanismů faktuálních, především publicistických, televizních

³⁴ Jde o direktní oslovení diváka z pozice autority (např. z pozice moderátora). Dle Nicholsovy teorie modů, viz NICHOLS, Bill. *Úvod do dokumentárního filmu*. 1. vyd. Praha: Akademie múzických umění v Praze, 2010. 316 s.

³⁵ Blíže popsáno v kapitole 1.2.3.1.

³⁶ O DVTV | DVTV – první internetová televize. *DVTV – první internetová televize* [online]. [cit. 2020-10-16]. Dostupné z: <https://www.dvtv.cz/info/o-dvtv>.

³⁷ Soukromé subjekty využívají zcela jiných interních produkčních modelů a komunikačních postupů, než veřejnoprávní media. Viz HAVLÍČEK, Tomáš. *Transformace médií na příkladu vzniku médií veřejné služby v zemích bývalého Východního bloku*. Praha, 2012. S. 4. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze. Fakulta sociálních věd. Vedoucí práce Tomáš TRAMPOTA.

³⁸ Zpravodajství sice také využívá útvaru interview, ale jiným způsobem – např. v Událostech ČT1 je běžným pracovním postupem, že moderátor uvede diváka do dané problematiky, následuje krátký telefonní hovor moderátora (popř. reportéra) a sociálního aktéra nebo live rozhovor na dálku a na závěr má opět slovo samotný reportér nebo moderátor, který problematiku dále rozvede – a také v menší míře (nejde o primární obsah zpravodajství, zatímco publicisticky zaměřené DVTV využívá interview jako primární formát).

³⁹ Více k termínu komunikace viz v kapitole 2.1.

⁴⁰ Interview (rozhovor) – ABZ.cz: slovník cizích slov. *ABZ.cz: slovník cizích slov – online hledání* [online]. Copyright © [cit. 2020-10-14]. Dostupné z: <https://slovník-cizich-slov.abz.cz/web.php/slovo/interview-rozhovor>.

forem. Původně šlo o rozhlasový formát, který se v rámci televizní krajiny rozvíjel společně s vývojem audiovizuálních technologií v 1. polovině 20. století. Jde tedy o způsob získávání informací, přičemž jsou přítomní minimálně dva participanté – tazatel, tedy televizní aktér⁴¹, a tázaný, tedy sociální aktér⁴². Interview, jako jeden z mála faktálních televizních formátů, má intervenční charakter⁴³: Televizní aktér cíleně a vědomě podněcuje sociálního aktéra k responzi a následně na sebe reagují a vytvářejí tak komunikační interakci – jedná se o participativní modus⁴⁴. Oba participanté komunikují skrze verbální a neverbální kódy, přičemž oba tyto způsoby se v rámci interview prolínají. Pro tento formát je ovšem klíčová především verbální složka komunikace, tedy audiální obsah kódovaný do uspořádaného konstruktů – do slov, skrze která divák chápe obsahová sdělení. Neverbální složka je pouze doprovodná, a ačkoli z ní divák může získat informace, nepůsobí jako jejich primární zdroj.⁴⁵ Účelem interview je předat takto získaná data divákovi, a to formou takzvaného nepřímého oslovení – jde o druh nepřímé komunikace, kdy sociální aktér interaguje s divákem skrze nějakého prostředníka, tedy aktéra televizního, jenž tvoří komunikační kanál mezi oběma stranami komunikačního procesu a (nejčastěji pomocí kladení otázek) usměřňuje tok informací.⁴⁶

1.2.3.2 Zařazení DVTV v rámci typologie interview

Interview lze klasifikovat různými způsoby – podle obsahu či podle vnější formy. Co se klasifikace dle obsahu týče, zmínili bychom zejména typ pro naši práci zásadní, a to je poznávací (diagnostické) interview. Při něm jde tazateli o životní historii tázaného, o jeho náhled na určité téma a jeho osobní zkušenosti a vědomosti. Nevýhodou tohoto typu je, že úspěšnost a užitečnost interview je přímo závislá na momentálním duševním rozpoložení tázaného (u tazatele se většinou předpokládá

⁴¹ Viz KORDA, Jakub. *Úvod do studia televize 2. Faktuální televize a její žánry: studijní text pro kombinované studium*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2013. 63 s. Studijní opory.

⁴² Viz tamtéž.

⁴³ Intervenovat ve smyslu zasahovat do probíhajících událostí (opakem by byl charakter observační, založený pouze na nezúčastněném pozorování). Viz NICHOLS, Bill. *Úvod do dokumentárního filmu*. 1. vyd. Praha: Akademie múzických umění v Praze, 2010. 316 s.

⁴⁴ Dle Nicholsovy teorie modů, viz tamtéž.

⁴⁵ HIRSCHOVÁ, Milada a SVOBODOVÁ, Jindřiška. *Komunikační strategie v jednom typu mediálního diskursu: (televizní talk show)*. 1. vydání. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2014. S. 52.

⁴⁶ KORDA, Jakub. *Úvod do studia televize 2. Faktuální televize a její žánry: studijní text pro kombinované studium*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2013. S. 17–19. Studijní opory.

zachování jisté míry profesionality) a také není vždy zaručeno navázání kladného kontaktu mezi tázaným a tazatelem. K dalším typům interview patří výzkumné (heuristické) interview, psychoterapeutické interview či interview hodnotící.⁴⁷ Tyto typy jsou však pro náš výzkum irelevantní, proto zde nebudou blíže rozebírány.

Z hlediska vnější formy lze interview rozdělit na dva typy – a) interview dialogické, b) interview pseudomonologické. V případě a) jde o typ interview, při němž vidíme reálný rozhovor mezi tazatelem a tázaným. Slyšíme (popř. i vidíme) tedy tazatele klást otázky a tázaného na tyto otázky odpovídat. Zde je zřejmé, že kontrolu nad průběhem interview má tazatel. V případě b) jde o typ interview, kdy divák neslyší (nevidí) tazatele klást otázky a jsou mu předkládány pouze odpovědi tázaného. Takové interview může budít dojem, že není kontrolováno tazatelem, ale tázaným, neboť v takové situaci se zdá, že komunikační záměr tázaného není vyvolán nikým jiným, než jím samým.⁴⁸ DVTV využívá dialogického typu interview⁴⁹, přičemž po obsahové stránce mluvíme o kategorii diagnostické.

1.3 Mediální komunikace

V této kapitole se budeme zabývat způsobem, jakým média komunikují s publikem, tedy jak se média dorozumívají s divákem a zprostředkovávají mu významy, přičemž poukážeme na rozdíly mezi komunikací klasické televize a televize internetové. S tímto tématem souvisí také termíny komerční a veřejnoprávní televize, které rovněž přiblížíme a krátce rozvedeme, především z hlediska jejich primární funkce a vztahu k publiku.

Mediální komunikace je jedním z typů sociální komunikace, specifická přítomností nějakého „médiá“, což v praxi znamená, že přenos informací mezi producentem a receptorem probíhá skrze prostředníka plnicího funkci

⁴⁷ Interview (rozhovor) – ABZ.cz: slovník cizích slov. *ABZ.cz: slovník cizích slov – online hledání* [online]. Copyright © [cit. 2020-10-14]. Dostupné z: <https://slovník-cizich-slov.abz.cz/web.php/slovo/interview-rozhovor>.

⁴⁸ KORDA, Jakub. *Úvod do studia televize 2. Faktuální televize a její žánry: studijní text pro kombinované studium*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2013. S. 17. Studijní opory.

⁴⁹ S tím rozdílem, že v rámci DVTV se nevyužívá stříhu v tradičním slova smyslu – interview je sice sestříháno z pohledu několika kamer, ale divákovi je prezentováno v celé své délce bez vynechaných částí (zatímco typické dialogické interview využívá tradičního stříhu). Využívání stříhu v dialogickém interview viz tamtéž, s. 18.

zprostředkujícího činitele.⁵⁰ Nás bude zajímat především komunikace skrze média založená na digitálním zpracování a přenosu dat, zejména komunikace skrze klasickou televizi⁵¹ a její internetovou formu. McQuail mediální komunikaci⁵² typologicky označuje jako komunikaci „celospolečenskou“⁵³. Nazírá na ni jako na nejkompexnější typ komunikace, co se složitosti komunikačních procesů týče. Jako její pomyslný protipól uvádí komunikaci „intrapersonální“⁵⁴, tedy komunikaci sama se sebou, jejíž podoba je především dialogická, zatímco mediální komunikace tíhne k monologičnosti.⁵⁵

Disciplína zabývající se studiem mediální komunikace (a médií obecně) vychází ze sociologického studia médií a z kulturních studií a využívá taktéž poznatků věd věnujících se komunikaci obecně a je souhrnně označována jako mediální studia. Nezbytnou součástí jejich výzkumů je, vedle analýzy mediálních textů, také chování mediálního publika⁵⁶, jeho zájmy, zvyky a požadavky. Vzhledem k zaměření práce odhlédneme od charakteristiky komunikace a publika pro nás nerelevantních médií a budeme se dále zabývat výhradně komunikací skrze televizní a internetovou platformu, přičemž v rámci internetu se zaměříme na online zpravodajství a internetové televizní stanice a jejich publikum.

1.3.1 Televize a její internetové formy jako komunikační média

Jak již bylo řečeno, televizní komunikace⁵⁷ se jako druh mediální komunikace blíží jednostranné komunikaci, zejména komunikace klasické televize – divák příliš nemá možnost do komunikace zasahovat, resp. se jí aktivně účastnit, televize s ním komunikuje z pozice autority. Neumožňuje divákovi téměř žádnou participaci na komunikačním procesu. V podstatě jedinou možností diváka, jak alespoň částečně

⁵⁰ JIRÁK, Jan a KÖPPLOVÁ, Barbara. *Média a společnost*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2007. S. 16.

⁵¹ Viz výše.

⁵² Myšleno komunikaci produkčních skupin s publikem či čtenářem prostřednictvím terciárních a kvartárních médií, tedy tisku, rozhlasu, televize a tzv. „nových“, nebo také digitálních médií (např. online zpravodajství, internetové televizní stanice).

⁵³ MCQUAIL, Denis. *Úvod do teorie masové komunikace*. Vyd. 1. Praha: Portál, 1999. S. 27.

⁵⁴ Tamtéž.

⁵⁵ Mezistupni této pomyslné typologické osy jsou komunikace interpersonální, skupinová, meziskupinová či institucionální. Viz tamtéž.

⁵⁶ Termín publikum zde označuje kolektiv recipientů (uživatelů) jednoho média.

⁵⁷ Zde již hovoříme o dílčí mediální komunikaci pro tuto práci podstatnou. Užívaný pojem „televizní komunikace“ chápeme souhrnně jako komunikaci klasické televize a její internetové formy.

ovlivnit komunikaci s televizním médiem, je segmentovat televizní tok⁵⁸. Nedokáže však již nijak ovlivnit, jaký výsek reality mu bude zprostředkováván v rámci jedné televizní stanice, to je plně v moci dané stanice. Oproti tomu internetová televize či online zpravodajství umožňují diváckou participaci podstatně větší, trochu více se tedy blíží komunikačnímu dialogu. V rámci obou zmíněných druhů digitálních médií má divák (popř. čtenář) prostor k vyjádření vlastního stanoviska k dané problematice, a to direktně u jednotlivých článků internetového zpravodajství či pořadů a dílčích videí internetových televizních stanic prostřednictvím komentářů – internetové zpravodajské platformy často umožňují čtenáři vstup do diskuze, s možností aktivně se na diskuzi podílet, přímo pod článkem (např. *Idnes.cz* nebo *Novinky.cz*), stejně tak lze komentovat např. zpravodajské videoobsahy na serveru *Youtube.com* apod.⁵⁹ Co se videoobsahu týče, divák má taktéž možnost pustit si daný obsah v jakýkoli čas na rozdíl od pevně daného vysílacího času klasické televize. Obsah může přehrávat opakovaně, nebo má naopak možnost pro něj irelevantní pasáže přeskočit.

Potud jsme obecně popsali televizní komunikaci z hlediska televize jakožto zprostředkovatele komunikačního procesu. Považujeme za nezbytné stručně zmínit taktéž základní otázky výzkumu televizního publika⁶⁰ jakožto recipienta vysílaných mediálních obsahů. Zpočátku nebyl na výzkum publika kladen příliš velký důraz a obsahem zkoumání televize byla převážně analýza mediálních textů s předpokladem, že publikum nazírá na televizní obsah stejně jako jeho producenti. Pozdější metodologie však začala přikládat rozhodující význam interpretace televizních komunikátů právě publiku v jeho nejširší podobě⁶¹. Avšak objevují se televizní producenti, již (podle Hartleyho nebo Bignella) přistupují k publiku přezíravě a nahlíží na něj jako na nekompetentní dítě, jež je nutno neustále směřovat

⁵⁸ Tedy, laicky řečeno, ručně přepínat jednotlivé televizní programy. Blíže o termínu television flow (televizní tok) a o jeho segmentaci viz KORDA, Jakub. *Úvod do studia televize 1: studijní text pro kombinované studium*. 1. vydání. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2014. 60 stran. Studijní opory.

⁵⁹ Jde o tzv. zpětnovazební smyčku.

⁶⁰ Výzkum publika je jedním z dílčích zájmů oboru television studies, tedy televizních studií. Tato vědní disciplína spadající pod mediální studia nazírá na televizi jako na rozsáhlý a komplexní textový systém velmi různorodé povahy a zabývá se jejími obsahy, produkcí, recepcí, publikem a jeho interakcí s televizním médiem.

⁶¹ Myšleno včetně etnických menšin, žen nebo dětí, které byly dříve v rámci výzkumu publika přehlíženy.

a „disciplinovat“.⁶² To se změnilo až v posledních třiceti letech, kdy byla rozbita idea „masového publika“ a začala vznikat diverzifikovaná niche publika⁶³.

Přesto však komerční televizní stanice (popř. komerční internetové zpravodajství a komerční online televizní stanice) využívají rozličných technik k docílení co nejvyšší možné sledovanosti, neboť komerčním stanicím jde především o zisk. Proto své komunikáty co nejvíce zjednodušují, aby se zavděčily co nejširšímu publiku. Jejich komunikace je taktéž nahlížena optikou marketingového průmyslu – hlavním zdrojem příjmů komerčních stanic je prodej reklamního prostoru. Velkou část vysílacího prostoru také zaujímá tzv. *self-promo* („sebe-reklama“), tedy upoutávky na další pořady v rámci dané stanice, jež mají za cíl udržet divákův zájem co nejdéle.⁶⁴ Jako protipól bychom uvedli veřejnoprávní televizi⁶⁵, v jejíchž komunikátech je kladen důraz především na informativní funkci, vedle toho taktéž na funkci vzdělávací či osvětovou.

Projekt DVTV stojí z tohoto pohledu někde na pomezí mezi „komerčním“ a „veřejnoprávním“ způsobem komunikace. Jeho hlavním cílem je snaha o objektivní informování publika, jeho zisk však přesto proudí z reklam⁶⁶ – snaží se tedy komunikovat jako veřejnoprávní médium, ale jeho dramaturgické mechanismy jsou zaměřeny na zisk.

⁶² KOSTRUH, Matěj Sebastián. *Publikum má vždy pravdu: výzkum vzorců divácké recepce televizní show „Tvoje tvář má známý hlas“*. Praha, 2020. S. 12–13. Diplomová práce. Univerzita Karlova. Fakulta sociálních věd. Vedoucí práce Lenka VOCHOCOVÁ.

⁶³ Jde o menší, sociodemograficky charakterizovaná publika se specifickými zájmy a profilací, jež vznikala od konce 80. let. Blíže viz KORDA, Jakub. *Úvod do studia televize 1: studijní text pro kombinované studium*. 1. vydání. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2014. 60 stran. Studijní opory.

⁶⁴ BARBAPOSTOLOSOVÁ, Lucie. *Komunikace v televizní reality show*. Olomouc, 2012. S. 12–13. Disertační práce. Univerzita Palackého v Olomouci. Filozofická fakulta. Vedoucí práce Milada HIRSCHOVÁ.

⁶⁵ V České republice jde o Českou televizi se všemi jejími kanály.

⁶⁶ DV tv odstartuje 27. 5. večer, „vysílat“ bude před Událostmi, komentáři – Lupa.cz. *Lupa.cz – server o českém Internetu* [online]. Copyright © 1998 [cit. 2020-10-15]. Dostupné z: <https://www.lupa.cz/clanky/dvtv-odstartuje-zitra-vecer-vysilat-bude-pred-udalostmi-komentari/>.

2 Komunikační strategie v rámci televizního média

Druhá kapitola je již více zaměřena na komunikaci „uvnitř“ popisovaného média, tedy televize. Nejprve definujeme komunikaci jako takovou a vymezíme termín dialog. Poté definujeme zdvořilost z pragmalingvistického hlediska a budeme se blíže zabývat jednotlivými zdvořilostními strategiemi v rámci mezilidské komunikace, přiblížíme pojmy jako princip kooperace, konverzační a zdvořilostní maximy či koncept tváře. V závěru kapitoly se budeme zabývat jazykovou nezdvořilostí.

2.1 Komunikace z obecného hlediska

Abychom mohli definovat komunikační strategie v rámci televizního média, považujeme za nutné nejprve stručně definovat komunikaci jako takovou. Komunikace je sociální akt, jehož účelem je přenos informací. Probíhá vždy mezi minimálně dvěma účastníky komunikace (tedy komunikanty, participanty), těmi jsou produktor (nebo také emitor, mluvčí, vysílatel) a receptor (recipient, příjemce, adresát), přičemž oba účastníci mohou být současně obojím, tedy mohou sdělení vysílat i přijímat zároveň, a na pozadí komunikační situace (čas, prostor, okolnosti, kulturní kontext, obecné charakteristiky účastníků, jejich sociální role či emocionální rozpoložení).⁶⁷ Mezi participanty probíhá kódované sdělení⁶⁸, jež může mít jak verbální, tak nonverbální charakter. Klíčovým předpokladem úspěšného transferu informací je znalost užívaného kódu všemi účastníky komunikačního aktu, tedy například znalost užívaného jazyka. Jednotlivá sdělení jsou přenášena komunikačním kanálem – ať už je tím myšlen způsob, jakým signály přijímáme a vysíláme z hlediska smyslů, pak můžeme mluvit např. o kanálu hlasovém (sluchovém) při

⁶⁷ DEVITO, Joseph A. *Základy mezilidské komunikace: 6. vydání*. 1. vyd. [i.e. 2. vyd.]. Praha: Grada, 2008. S. 34. Expert.

⁶⁸ Kódem jsou zde myšleny prostředky použité k předání informace a pravidla jejich uspořádání. Viz ČERMÁK, František. *Jazyk a jazykověda: přehled a slovníky*. Vyd. 3., dopl. Praha: Karolinum, 2001. S. 18. Učební texty Univerzity Karlovy v Praze.

Procesem kódování je i převádění vlastních myšlenek do řeči. Naopak příjem řečového úseku v podobě zvukových vln naším sluchem a následný převod na myšlenky je opačným procesem, tedy dekódováním. Viz DEVITO, Joseph A. *Základy mezilidské komunikace: 6. vydání*. 1. vyd. [i.e. 2. vyd.]. Praha: Grada, 2008. S. 35. Expert.

mluvení a naslouchání nebo o kanálu zrakovém při vnímání gest (dále kanál čichový, hmatový), či prostředek přenosu, tedy např. vzduch, telefon, e-mail nebo televize.⁶⁹

Účelem komunikace je snaha docílit komunikačním aktem nějakého záměru, přičemž jeden z komunikantů bývá iniciátorem komunikační situace, není však nutně i jejím regulátorem (usměrňovatelem).⁷⁰ Tou nejzákladnější formou komunikace je dialog.

2.1.1 K dialogu a monologu

Dialog představuje základní formu (nejen) mezilidské komunikace. Monolog má však vzhledem k dialogu poměrně problematické postavení a jeho vymezení je komplikovanější. V dřívějších výzkumech se ještě pracuje s názorem, že některé typy komunikace jsou výlučně jednosměrné (tedy monologické), a to např. u masových médií – u novin, rozhlasu a televize.⁷¹ S tímto tvrzením však nelze souhlasit, neboť jakákoli komunikace má vždy minimálně dva participanty, dokonce i komunikace intrapersonální, kterou vedeme sami se sebou, má dialogický charakter. Nemůžeme také tvrdit, že masmediální komunikační akty jsou jednosměrné – masmédiá vždy komunikují se svými příjemci, se čtenáři, s posluchači, s publikem. Rozdíl je pouze v tom, že tato komunikace je nepřímá a zpětná vazba na ni je asynchronní⁷² – čas přenosu informací od produktora k receptorovi je delší, stejně tak i zpětná vazba je dodána s určitým časovým odstupem⁷³ – zatímco u komunikace přímé, kdy jsou oba participanti v bezprostředním kontaktu, probíhá zpětná vazba synchronní⁷⁴, tedy okamžitá.

⁶⁹ DEVITO, Joseph A. *Základy mezilidské komunikace: 6. vydání*. 1. vyd. [i.e. 2. vyd.]. Praha: Grada, 2008. S. 37. Expert.

⁷⁰ BARBAPOSTOLOSOVÁ, Lucie. *Komunikace v televizní reality show*. Olomouc, 2012. S. 18. Disertační práce. Univerzita Palackého v Olomouci. Filozofická fakulta. Vedoucí práce Milada HIRSCHOVÁ.

⁷¹ Zastáncem tohoto názoru je např. Lamser – viz LAMSER, Václav. *Komunikace a společnost: Úvod do teorie společenské komunikace*. Vyd. 1. Praha, 1969. S. 13.

⁷² BARBAPOSTOLOSOVÁ, Lucie. *Komunikace v televizní reality show*. Olomouc, 2012. S. 18–19. Disertační práce. Univerzita Palackého v Olomouci. Filozofická fakulta. Vedoucí práce Milada HIRSCHOVÁ.

⁷³ Müllerová a Hoffmannová v této souvislosti hovoří o dialogizovaném monologu. Viz MÜLLEROVÁ, Olga. *Kapitoly o dialogu*. 1. vyd. Praha: Pansofia, 1994. S. 13–14.

⁷⁴ BARBAPOSTOLOSOVÁ, Lucie. *Komunikace v televizní reality show*. Olomouc, 2012. S. 18–19. Disertační práce. Univerzita Palackého v Olomouci. Filozofická fakulta. Vedoucí práce Milada HIRSCHOVÁ.

Nás bude vzhledem k zaměření této kapitoly i celé práce zajímat zejména dialog mluvený (tedy přímý, bezprostřední)⁷⁵, neboť nepřímý dialog např. médií s jejich příjemci byl již popsán v kapitole 1.3. Bezprostřední dialog tedy mezi sebou vedou vždy minimálně dva participanti, přičemž obvykle se participanti střídají v promluvách – střídají se v roli produktora a recipienta. Participant, který má v dané chvíli slovo a produkuje tedy nějaké sdělení, zastává aktivní komunikační roli, druhý participant v tom okamžiku zastává roli pasivní (vzhledem k produkování sdělení, neboť jako příjemce informací aktivně pracuje na jejich dekódování a zpracování a jeho činnost tudíž nelze označit za zcela pasivní). Mluvený dialog může být připravený či nepřipravený. V každodenním životě se běžně setkáváme spíše s dialogy spontánními, tedy nepřipravenými, neboť si těžko předem připravíme své reakce na promluvy člověka, kterého vzápětí potkáme náhodou na ulici. Vedle toho stojí dialog připravený, kterým je například beseda v masmédiích na předem zvolené téma, nebo částečně připravený, tedy připravený alespoň jedním z participantů, např. výslech, interview.⁷⁶

Důležitým faktorem komunikačního aktu je psychické rozpoložení všech participantů. Komunikace může proběhnout úspěšně či neúspěšně.⁷⁷ Záleží na míře kooperace a důležitým měřítkem je také mimo jiné uplatňování zdvořilostních principů, či naopak uchylování se k nezdvořilosti.

2.2 Zdvořilost

Každá společnost si určuje svou vlastní normu adekvátního chování a jednání. Respektováním této normy členové dané společnosti docilují efektu zdvořilosti. Pojem zdvořilost tedy obecně představuje účinek normativního způsobu chování a jednání. V jazyce se zdvořilosti dociluje záměrným užíváním určitých jazykových prostředků ve specifickém kontextu. Jejich užití je ve společnosti dáno konvencí

⁷⁵ S přihlédnutím na nonverbální komunikaci participantů komunikačního aktu, neboť ta hraje v dialogu nesporně velkou roli. Nonverbální komunikací je myšlena paralingvistika (povzdechy, hlasitost, intonace či dynamika promluv), mimika, gestika (pohyby celého těla), oční kontakt apod. Primárně se však budeme zaměřovat na verbální složku komunikace.

⁷⁶ MÜLLEROVÁ, Olga. *Kapitoly o dialogu*. 1. vyd. Praha: Pansofia, 1994. S. 13–20.

⁷⁷ Úspěšnost komunikace má více rovin. První rovinou je úspěšné dosažení komunikačního záměru (např. získání informací, vyvolání reakce) a druhou rovinou je udržení principu kooperace a zachování komunikace v mezích zdvořilosti. Komunikace totiž může být pro určitého participanta úspěšná i v případě, že např. skončí hádkou, pokud daná komunikace splní záměr, se kterým participant do komunikačního aktu vstupoval.

a jedinec, který tuto konvenci nerespektuje a v každodenní komunikaci zdvořilostní prostředky nevyužívá, je běžně považován za nezdvořilého⁷⁸, což může následně vést k jeho odsouzení ostatními členy dané společnosti, či dokonce k jeho úplnému sociálnímu vyloučení (v extrémních případech). Nejčastěji jsou zdvořilostními jazykovými prostředky např. ustálené způsoby oslovení, ustálené formule a způsob jejich následnosti při pozdravu, prosbě nebo pochvale, v češtině do zdvořilostního řečového jednání spadá také vykání.⁷⁹ Jejich korektním užitím lze při komunikaci například reflektovat sociální hierarchii, a tím druhému participantovi prokázat úctu. Koncept zdvořilosti je podle Chejnové částečně založen na manipulaci a předstírání, což jinými vědci není nazíráno jako vědecký problém, nýbrž je přikládáno rozporuplné mentalitě participantů.⁸⁰ Zkoumání řečové zdvořilosti je interdisciplinární záležitostí, nejčastěji je řazeno do kompetence pragmalinguistiky nebo také sociolinguistiky. V následujících kapitolách přiblížíme výzkum jazykové zdvořilosti a stručně představíme pojetí jednotlivých autorů, již se zdvořilostí v mezilidské komunikaci zabývají. Přestože jsme zdvořilost výše definovali jako efekt řečového a jiného chování, budeme na ni v rámci pragmalinguistického kontextu nazírat jako na inherentní vlastnost řečového jednání, tedy jako na techniku komunikace⁸¹, a to za účelem sjednocení diskurzu, neboť touto optikou je nazírána ve většině novějších prací zabývajících se zdvořilostí a nezdvořilostí, ze kterých tato práce teoreticky vychází.

2.2.1 Griceův princip kooperace

Britský vědec Herbert Paul Grice, jenž se zabýval filozofickými a logickými aspekty dialogické komunikace, přišel s pravidly, jejichž dodržování má napomoci k úspěšnému průběhu dialogu (v tomto případě je úspěšným myšlen solidární a efektivní dialog, z něhož bude plynout požadovaný komunikační zisk). Základním pravidlem je tzv. princip kooperace (spolupráce), který zjednodušeně radí spolupracovat se svým komunikačním partnerem. Toho lze docílit zejména vhodnou

⁷⁸ Více o nezdvořilosti viz v kapitole 2.3.

⁷⁹ ZDVOŘILOST | Nový encyklopedický slovník češtiny. *Nový encyklopedický slovník češtiny* [online]. Copyright © Masarykova univerzita, Brno 2012 [cit. 2020-10-30]. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/ZDVO%C5%98ILOST>.

⁸⁰ CHEJNOVÁ, Pavla. *Zdvořilostní strategie*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta, 2012. S. 32.

⁸¹ HIRSCHOVÁ, M. Nezdvořilost jako pragmalinguistický fenomén. In *Linguistica Brunensia*. 2010, 58, 1–2, 275–276.

formulací replik, kterou v daném momentu dialog vyžaduje. Přídatnými pravidly kooperačního principu jsou Griceovy konverzační maximy, ke kterým patří 1. *maxima kvality* – „říkej pravdu a netvrď, co nemáš podloženo“; 2. *maxima kvantity* – „poskytuj přiměřené množství informací – ani moc, ani málo“; 3. *maxima relevance* – „mluv k věci“; 4. *maxima způsobu* – „mluv jasně“. Grice však u konverzačních maxim nezohledňuje etiku⁸² a jeho pravidla rovněž nelze vztahovat na všechny druhy dialogů (např. na dialog, do něhož jeden z participantů vstupuje za účelem pobavení druhého – obsahem humoru je často fiktivní příběh nebo žert založený na dvojsmyslu).⁸³ Griceův kooperační princip tvoří spolu s Goffmanovým konceptem tváře (viz níže) teoretický základ, z něhož do jisté míry vychází další lingvisté zabývající se výzkumem zdvořilosti. Mezi ně patří G. Leech, R. Lakoffová, P. Brownová a S. Levinson.⁸⁴

2.2.1.1 Implikatury

Konverzační maximy jsou při komunikaci často porušovány. Důsledkem porušení jedné či více maxim je vkládání nepřímě sdělených, implicitních složek do výpovědi mluvčím. Implicitní složka výpovědi, tedy obsah sdělení předaný nepřímě, se nazývá konverzační implikatura. Příjemce výpovědi pak musí při interpretaci sdělení usuzovat a vyvozovat možné významy sdělení (proces usuzování je označován jako inference⁸⁵), aby dosáhl komplexního dekodování řečového aktu. Tento princip bychom označili za dvojí dekodování, neboť příjemce dekoduje dvě výpovědní složky – složku explicitní (doslovný význam) a složku implicitní (skutečný význam). Některé významy jsou mluvčím implikovány nejasně, mohou být proto interpretovány nesprávně, dochází tedy k chybnému dekodování. Jiné významy nemusí být příjemcem odhaleny vůbec, pak jde o dekodování neúplné. Při uplatnění implikatury nezaniká doslovný význam řečového aktu, ale je v daném

⁸² Chejnová na kooperační princip nazírá jako na protipól manipulativního jednání. Uvádí však, že nejde o zaručený způsob, jak se v komunikaci vyhnout konfliktu, neboť některé Griceovy konverzační maximy mají spíše konfliktotvorný charakter (jako příklad uvádí přílišnou přímou, jež spadá pod maximu kvality). Viz CHEJNOVÁ, Pavla. *Zdvořilostní strategie*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta, 2012. S. 32.

⁸³ MÜLLEROVÁ, Olga. *Kapitoly o dialogu*. 1. vyd. Praha: Pansofia, 1994. S. 37–38.

⁸⁴ CHEJNOVÁ, Pavla. *Zdvořilostní strategie*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta, 2012. S. 32.

⁸⁵ Inference je „mentální proces, kterým se dobíráme vlastního, produktorem míněného smyslu výpovědi.“ Viz HIRSCHOVÁ, Milada a SVOBODOVÁ, Jindřiška. *Komunikační strategie v jednom typu mediálního diskursu: (televizní talk show)*. 1. vydání. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2014. S. 18.

kontextu zrušitelný. Korektní interpretace implikatury je závislá na kontextu. Dle míry této závislosti se implikatury dělí na dva typy, partikulární a zobecněnou. Dekódování prvního typu, tedy implikatury partikulární, je na kontextu závislé vysokou měrou (např. věta *Dnes je venku ale zima*, vyslovená dívkou při schůzce s chlapcem bude implikovat skrytou žádost o půjčení chlapečova svrchníku). Interpretace sdělení založeného na zobecněné implikatuře závisí na kontextu poměrně méně. Patří sem například otázky s ilokuční direktivní silou typu *Mohl bys prosím zavřít okno?* nebo *Můžeš mi pomoci s mytím nádobí?*, jež jsou obecně interpretovány nikoli jako dotaz, nýbrž jako žádost o vykonání zmíněné činnosti.⁸⁶

Vedle konverzační implikatury uvádí Hirschová a Svobodová další typ implikatury, který nesouvisí s porušováním konverzačních maxim, a tou je implikatura konvenční. Jde o další druh implicitní složky výpovědi, přičemž význam konvenční implikatury je dán konvencí – jde o ustálený způsob interpretace významu určitých lexikálních jednotek, na jejichž doslovný význam se navrstvuje význam konvenční implikatury. Jako příklad udává dvojice autorek význam protikladu naznačovaný spojkou *ale* v případech, kdy srovnávané lexikální jednotky nejsou v doslovném významu protikladné (*Vaše dcera je sice hezká, ale hloupá* – adjektiva *hezká–hloupá* jsou těžko opozita, mluvčí však spojkou *ale* přikládá jednomu z adjektiv význam pozitivní a druhému význam negativní), význam gradace v případech, kdy jedna ze srovnávaných lexikálních jednotek není ve svém doslovném smyslu vyšším stupněm jednotky druhé (*Vaše zákyně je nejen hezká, ale i chytrá* – adjektivum *chytrá* jistě nelze považovat za vyšší stupeň adjektiva *hezká*) či význam časové souběžnosti nebo následnosti přikládaný spojce *a* (*Radka se sprchuje a zpívá si* – přestože jde o dva různé děje a věta sama nijak nenaznačuje, že by se tyto děje děly současně, je tento význam z podobné výpovědi konvenčně vyvozován; podobně z výpovědi *Radka zapnula počítač a začala pracovat* se běžně vyvozuje časová následnost dějů, a zde se navíc předpokládá, že Radka pracuje na tom stejném počítači, o němž je řeč v první části výpovědi).⁸⁷

⁸⁶ Tamtéž, s. 18–21.

⁸⁷ Tamtéž, s. 21–22.

2.2.2 Leechův zdvořilostní princip

Jde o princip, kterým Geoffrey Leech, anglický jazykovědec, doplňuje Griceův princip kooperace, přičemž konstatuje, že kooperační princip nevysvětluje vznik implikatur, proto chápe svůj zdvořilostní princip jako paralelní systém k systému Griceových maxim. V některých komunikačních situacích má podle něj zdvořilostní princip přednost před kooperací – například v případech, kdy je mluvčí nucen adresátovi sdělit pro něj nepříznivou skutečnost, je podle něj klíčové držet se spíše zdvořilosti, nežli klást důraz na čistou kooperaci.⁸⁸

Úkolem zdvořilostního principu je podle Leech „minimalizovat vyjádření nezdvořilých přesvědčení⁸⁹ a maximalizovat vyjádření zdvořilých přesvědčení.“⁹⁰ Leech konstruuje zdvořilostní princip pomocí několika měřítek (měřítko ztráty a zisku, volby, nepřímosti, autority a sociální distance), z nichž vychází klasifikace zdvořilostních maxim.⁹¹ Ty jsou převážně prezentovány v kontrastních dvojicích – maxima má většinou minimalizační (negativní) doporučení, znevýhodňující mluvčího, a maximalizační (pozitivní) doporučení, zvýhodňující adresáta:

- 1) **Maxima taktu a šlechtnosti** (*tact and generosity maxim*): minimalizuj nároky na adresáta a maximalizuj prospěch adresáta. Je považováno za nezdvořilé po adresátovi něco požadovat.
- 2) **Maxima ocenění a skromnosti** (*approbation and modesty maxim*): minimalizuj vlastní přednosti a adresátovy nedostatky a maximalizuj vlastní nedostatky a adresátovy přednosti. Tato maxima souvisí s komunikačními situacemi, při kterých se něco hodnotí, přičemž mluvčí by měl klást důraz spíše na projevy obdivu či užívání lichotek.
- 3) **Maxima souhlasu** (*agreement maxim*): minimalizuj nesouhlas a maximalizuj souhlas s adresátem. Běžné je užít souhlas s výhradou namísto explicitního nesouhlasu, jenž je vnímám jako nezdvořilý.

⁸⁸ Tamtéž, s. 23.

⁸⁹ Přičemž „přesvědčením“ je zde jednoduše myšleno to, co mluvčí vyjádří v obsahu své výpovědi. Viz tamtéž, s. 24.

⁹⁰ BARBAPOSTOLOSOVÁ, Lucie. *Komunikace v televizní reality show*. Olomouc, 2012. S. 81. Disertační práce. Univerzita Palackého v Olomouci. Filozofická fakulta. Vedoucí práce Milada HIRSCHOVÁ.

⁹¹ CHEJNOVÁ, Pavla. *Zdvořilostní strategie*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta, 2012. S. 35.

- 4) **Maxima účasti** (*sympathy maxim*): maximalizuj projevy účasti, zájmu a sympatie vůči adresátovi.
- 5) **Maxima fatická** (*phatic maxim*): udržuj verbální kontakt s adresátem. Mlčení se považuje za nezdvořilé – naznačuje nezájem o komunikačního partnera. Patří sem tzv. *small talk*, tedy konverzace o tématech, jež neohrožují tvář účastníků komunikace (např. o počasí).⁹²

Zdvořilostní maximy tedy mluvčímu radí, aby při komunikaci naznačoval podřazenost svou a svých zájmů a upřednostnil komunikačního partnera na svůj úkor a aby se svým řečovým jednáním zároveň snažil naznačit druhému ochotu při komunikaci kooperovat (zde ne ve smyslu kooperačního principu, nýbrž ve smyslu obecné ochoty spolupracovat a být v dialogu solidární).

Obecně je Leech toho názoru, že zdvořilou komunikací se udržují dobré mezilidské vztahy a sociální rovnováha. Bez vzájemné zdvořilosti participantů podle něj dojde k selhání komunikace, což znemožní aplikovat princip kooperační – z toho důvodu přikládá zdvořilostnímu principu větší důležitost než principu kooperačnímu. Ovšem v některých případech stojí tyto dva principy proti sobě, neboť za účelem zdvořilého jednání při komunikaci občas rezignujeme na pravdivost a explicitnost výpovědi, tím dochází k porušování principu kooperace. Stejně tak nemusí být zdvořilost preferencí každého participanta dané komunikace – pro některé jedince mohou být zdvořilostní formule bezobsažné a nastavená „zdvořilostní maska“ může působit rušivě a neupřímně. Oba principy proto nejsou nazírány jako závazná pravidla zdárné komunikace, neboť jejich důsledné dodržování při komunikační interakci není možné.⁹³

Kooperační a zdvořilostní princip se pokusila zjednodušit Robin Lakoffová, která oba koncepty zestručnila na pouhé dvě maximy, tedy 1) Vyjadřuj se přesně (*be clear*) a 2) Chovej se zdvořile (*be polite*). Jedna z maxim je při komunikaci vždy využívána vyšší měrou – záleží na mluvčím, kterou maximou se při snaze dosáhnout

⁹² Tamtéž, s. 35–36.

⁹³ BARBAPOSTOLOSOVÁ, Lucie. *Komunikace v televizní reality show*. Olomouc, 2012. S. 81. Disertační práce. Univerzita Palackého v Olomouci. Filozofická fakulta. Vedoucí práce Milada HIRSCHOVÁ.

svého komunikačního záměru (spíše udržení dobrých mezilidských vztahů, nebo jasné výměny informací) bude řídit.⁹⁴

2.2.3 Goffmanův koncept tváře

Autorem konceptu tváře je americký sociolog Erving Goffman. Termín tvář ve své práci definuje jako „pozitivní sociální hodnotu, kterou si účastník interakce nárokuje skrze vzorec jednání, jež mu ostatní v dané interakci připisují.“⁹⁵ Jde tedy o nějakou *image*, skrze kterou se navenek prezentujeme a jejíž optikou chceme být ostatními nahlíženi. Tento pojem se ze sociální psychologie rozšířil taktéž do pragmalinguistiky a na Goffmanovo pojetí navázala například dvojice autorů Brownová a Levinson. Podle Hirschové se pojmem tvář v pragmalinguistice míní „sebehodnocení a sebeprojekce účastníků komunikace, které však mohou být uspokojivě realizovány pouze v interakci s jinými osobami.“⁹⁶ Tvář jedince může ovlivňovat i tváře dalších participantů komunikace. Jedinec se přirozeně snaží svou tvář chránit a snaží se vyvarovat její ztráty, neboť si k ní utváří citovou vazbu a ohrožení své tváře vnímá emocionálně.⁹⁷ Při interakci tvář podléhá neustálému vyjednávání a její podoba je dynamická – mění se v průběhu komunikačního aktu v závislosti na okolnostech a vztahu mezi participanty.⁹⁸

2.2.4 Koncept tváře v pojetí Brownové a Levinsona

Dvojice autorů Penelope Brownová a Stephen Levinson rozpracovali pragmalinguistický koncept tváře v díle *Politeness* (1987). Nahlíží na povahu tváře, na rozdíl od Goffmana, více staticky. Podle nich má komunikant (tedy participant komunikace) dvě tváře – pozitivní a negativní. Pozitivní tvář je touha vytvořit si *image*, která bude ostatními participanty přijatelná a uznáníhodná, tedy touha po pozitivním hodnocení okolím. Souvisí se snahou o harmonicky uspořádané mezilidské vztahy. Bývá s ní spojována tzv. pozitivní zdvořilost (viz níže). Negativní

⁹⁴ CHEJNOVÁ, Pavla. *Zdvořilostní strategie*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta, 2012. S. 36.

⁹⁵ RICHTEROVÁ, Hana. *Strategie ochrany tváře tlumočnicka*. Praha, 2015. S. 11. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze. Filozofická fakulta. Vedoucí práce Ivana ČEŇKOVÁ.

⁹⁶ HIRSCHOVÁ, Milada. *Pragmatika v češtině*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2006. S. 171. Monografie.

⁹⁷ RICHTEROVÁ, Hana. *Strategie ochrany tváře tlumočnicka*. Praha, 2015. S. 12. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze. Filozofická fakulta. Vedoucí práce Ivana ČEŇKOVÁ.

⁹⁸ CHEJNOVÁ, Pavla. *Zdvořilostní strategie*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta, 2012. S. 37.

tvář je oproti tomu spojena s lidskou touhou po svobodném jednání. Představuje to, co komunikant nechce – nechce být k něčemu nucen a nechce, aby mu jeho komunikační partneři při jazykové interakci kladli jakékoli překážky. Souvisí s přirozeným lidským teritoriálním pudem, tedy vrozenou potřebou obhájit, co je danému jedinci vlastní (vlastní teritorium, majetek, svobodu). S negativní tváří bývá spojována tzv. negativní zdvořilost (viz níže).⁹⁹ V modelové zdvořilé konverzaci se předpokládá, že budou participanti jednat solidárně a navzájem si umožní během konverzace zachovávat svou tvář, což vede k „čistší“ komunikaci – bez možných zmatečných inferencí a potřeby svou tvář obhajovat. V reálné komunikaci se však předpokládá, že se její participanti budou snažit dosáhnout svého komunikačního záměru s co nejmenším úsilím, což může vést k řečovému jednání ohrožujícímu jak svou vlastní tvář, tak tvář adresáta.

2.2.4.1 Ohrožení tváře

Mluvčí se v průběhu řečové interakce přirozeně snaží odhadnout, co s ním jeho komunikační partner chce či nechce sdílet, ale ve výsledku je zcela na jeho rozhodnutí, zda se rozhodne partnerova přání respektovat. Pokud se rozhodne jeho přání nerespektovat, dopouští se tím útoku na tvář partnera, tedy aktu ohrožujícího tvář (*Face Threatening Act*).¹⁰⁰ K takovému aktu může dojít přímo, tedy jednoznačným projevem mluvčího vůči adresátovi (např. rozkaz, návrh, ostrý nesouhlas), nebo nepřímo (skrytě), tedy nejednoznačným projevem mluvčího vůči adresátovi (nepřímé ohrožení dle Barbapostolosoové „probíhá většinou na intuitivní rovině. Může se realizovat jako záměrné zmatení recipienta. Mluvčí vysílá informaci obsahující více komunikačních intencí a na příjemci je rozklíčování významu aktuálně platného.“¹⁰¹). Zároveň může být ohrožena jak tvář pozitivní, tak tvář negativní. Pozitivní tvář adresáta lze ohrozit negativním hodnocením (kritikou, napomenutím, urážkou) či ignorováním jeho pozitivní tváře (záměrným otevřením tématu, které je pro adresáta nepříjemné, ale také ostrým nesouhlasem).¹⁰² Ohrožena může být též pozitivní tvář mluvčího – například omluvou (kdy mluvčí sám uzná, že

⁹⁹ Tamtéž, s. 38.

¹⁰⁰ BARBAPOSTOLOSOVÁ, Lucie. *Komunikace v televizní reality show*. Olomouc, 2012. S. 85. Disertační práce. Univerzita Palackého v Olomouci. Filozofická fakulta. Vedoucí práce Milada HIRSCHOVÁ.

¹⁰¹ Tamtéž, s. 86.

¹⁰² CHEJNOVÁ, Pavla. *Zdvořilostní strategie*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta, 2012. S. 39.

jeho jednání nemůže být nazíráno pozitivně).¹⁰³ Negativní tvář adresáta lze ohrožit vytvářením jakékoli formy nátlaku na adresáta – rozkaz, prosba, rada, ale i kompliment (adresát se může cítit povinen kompliment opětovat, nebo může kompliment rozklíčovat jako žádost mluvčího o pochválený objekt), obdiv či nabídka nebo sliby (adresát je postaven před nucenou volbu nabídku či slib mluvčího přijmout nebo odmítnout).¹⁰⁴ Negativní tvář mluvčího může taktéž ohrožit např. slib nebo nabídka (sám sebe zavazuje učinit něco v zájmu adresáta). Řečové jednání způsobující ohrožení adresátovy tváře (zejména přímé ohrožení tváře) může být následováno tzv. kompenzačním jednáním, tedy snahou mluvčího svou promluvu zmírnit a jistou měrou kompenzovat, přičemž může jít jak o verbální jednání (např. zvolení otázky při žádosti typu *Nemohl bys mi pomoci s domácím úkolem?* má na adresáta budit dojem možnosti volby, čímž se žádost oslabuje v prosbu, a užití negace zároveň kompenzuje ohrožení negativní tváře adresáta, neboť signalizuje možnost odmítnutí prosby, adresát se tedy necítí být tolik pod tlakem)¹⁰⁵, tak o jednání neverbální (mávnutí rukou, pokrčení ramen atp.).¹⁰⁶ Ke kompenzaci přímého ohrožení tváře adresáta může mluvčí využít prostředky pozitivní či negativní zdvořilosti¹⁰⁷. Může též dojít k přímému ohrožení tváře bez následné kompenzace, k čemuž však běžně dochází pouze v extrémních komunikačních situacích, např. při ohrožení bezpečnosti či života adresáta (pokyny typu *Stůj, propadneš se!* či *Na toho vrčícího psa nesahej!*), nebo v situaci, kdy má mluvčí nadřazený hierarchický status (oprávněné napomenutí zaměstnance šéfem oddělení ap.).¹⁰⁸ Při veškerém řečovém jednání však záleží především na kontextu a vzájemném vztahu všech komunikantů, neboť v některých oblastech, třeba ve familiární společnosti založené na úzkých vztazích, nebude jako nezdvořilé či tvář ohrožující jednání považováno ani to, co by bylo bráno jako nezdvořilé či dokonce

¹⁰³ HIRSCHOVÁ, Milada. *Pragmatika v češtině*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2006. S. 172. Monografie.

¹⁰⁴ CHEJNOVÁ, Pavla. *Zdvořilostní strategie*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta, 2012. S. 39.

¹⁰⁵ ZDVOŘILOST | Nový encyklopedický slovník češtiny. *Nový encyklopedický slovník češtiny* [online]. Copyright © Masarykova univerzita, Brno 2012 [cit. 2020-11-04]. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/ZDVO%C5%98ILOST>.

¹⁰⁶ HIRSCHOVÁ, Milada. *Pragmatika v češtině*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2006. S. 172. Monografie.

¹⁰⁷ Vysvětlení pojmů pozitivní a negativní zdvořilost viz níže.

¹⁰⁸ BARBAPOSTOLOSOVÁ, Lucie. *Komunikace v televizní reality show*. Olomouc, 2012. S. 87–88. Disertační práce. Univerzita Palackého v Olomouci. Filozofická fakulta. Vedoucí práce Milada HIRSCHOVÁ.

agresivní při komunikaci v prostředí formálním (například ironie či škádlení). Podle Leech je nedostatek zdvořilosti známkou důvěrného vztahu, popřípadě může signalizovat snahu mluvčího takový vztah vytvořit.¹⁰⁹

2.2.4.2 Pozitivní a negativní zdvořilost

Hirschová charakterizuje pozitivní zdvořilost „jako vyjadřování ‚solidarity‘, ocenění adresátovy pozitivní tváře a naznačení toho, že mluvčí se s adresátovou pozitivní tvář ztotožňuje, resp. že vyznává stejné nebo podobné hodnoty.“¹¹⁰ Bývá spojována s komunikací v rámci užšího společenství, jež je provázáno bližšími, přátelskými mezilidskými vztahy a založeno na společných postojích, zážitcích a názorech jeho členů,¹¹¹ a kde tento typ zdvořilosti slouží především k potvrzení vzájemného vztahu (v takovém případě jde o bezpříznakovou pozitivní zdvořilost)¹¹². Jedná se o komunikační zdvořilost projevovanou zájmem o druhého, nastolováním společných témat, často je spojena se společnou mluvou charakteristickou pro dané společenství (slang, dialekt).¹¹³ Může však jít i o zdvořilostní strategii mimo takové společenství (řečová interakce mezi partnery s větší sociální distancí má charakter příznakové pozitivní zdvořilosti)¹¹⁴, pokud se daná strategie projevuje zohledňováním a respektováním pozitivní tváře komunikačního partnera. V takových případech se mluvčí může snažit adresátovi navodit pocit sounáležitosti (může poukázat na sdílenou sociální skupinu, společný zájem nebo činnost) a názorové příbuznosti ve snaze zachovat se v dané situaci komunikačně co nejlépe.¹¹⁵ Patří sem rovněž pozitivní hodnocení adresáta a s ním souvisejících skutečností, vyjádření zájmu o něj atp. (*Obdivuji, že dokážete hrát na hudební nástroj s takovou lehkostí.*), zde je však kvůli větší sociální distanci třeba, aby mluvčí dával pozor na přílišnou důvěrnost. Rovněž sem řadíme tzv. společenské

¹⁰⁹ Tamtéž.

¹¹⁰ HIRSCHOVÁ, Milada. *Pragmatika v češtině*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2006. S. 173. Monografie.

¹¹¹ CHEJNOVÁ, Pavla. *Zdvořilostní strategie*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta, 2012. S. 40.

¹¹² HIRSCHOVÁ, Milada. *Pragmatika v češtině*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2006. S. 173. Monografie.

¹¹³ CHEJNOVÁ, Pavla. *Zdvořilostní strategie*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta, 2012. S. 40.

¹¹⁴ HIRSCHOVÁ, Milada. *Pragmatika v češtině*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2006. S. 173. Monografie.

¹¹⁵ BARBAPOSTOLOSOVÁ, Lucie. *Komunikace v televizní reality show*. Olomouc, 2012. S. 88. Disertační práce. Univerzita Palackého v Olomouci. Filozofická fakulta. Vedoucí práce Milada HIRSCHOVÁ.

lži, kdy mluvčímu nejde primárně o manipulaci, zatajení informace či podvedení adresáta, ale naopak o snahu projevit zdvořilosti v případě, že mluvčí nemůže upřímně pochválit skutečnost související s adresátem, ale nechce přitom adresáta poškodit. Uchýlí se pak k vyslovení milosrdné lži, jež je často prohlédnuta všemi participanty komunikace, avšak je nahlížena nikoli jako lež, ale právě jako konvenční vyjádření zdvořilosti (např. pochvala jídla hostem, přestože on, ani sami hostitelé nepokládají jimi zhotovený pokrm za zdařilý).¹¹⁶

Negativní zdvořilost se podle Chejnové „uplatňuje v asymetrických vztazích a vztazích, kde je mezi komunikanty větší distance.“¹¹⁷ Obecně se vyznačuje formálním způsobem voleným při komunikaci s cizími lidmi. Projevuje se např. naznačováním úcty skrze odkazování na vyšší hierarchický status adresáta (v češtině typicky vykáním či užíváním titulů – *paní doktorko*, *pane docente* – a sociálního statusu – *pane řediteli* – při oslovování) V české společnosti je užívání negativní zdvořilosti při komunikaci velmi časté.¹¹⁸ Barbapostolosoová charakterizuje negativní zdvořilost jako snahu vyhnout se při komunikaci výpovědím, jež mohou být pro adresáta nepříjemné, a snahu mluvčího nepřekročit mez únosnosti sdělení pro adresáta. Její užívání je projevem respektu mluvčího k adresátovi,¹¹⁹ zejména respektu vůči tomu, co si adresát v rámci komunikace pravděpodobně nepřeje – tedy být pod jakýmkoli nátlakem.¹²⁰ Každého z uvedených druhů zdvořilosti se užívá k docílení jiného záměru. Barbapostolosoová uvádí, že „zatímco strategie pozitivní zdvořilosti chtějí docílit minimalizace společenské vzdálenosti, u negativní zdvořilosti je tomu naopak. Mluvčí se chce stát sociálně neutrálním (oproti jisté pseudo/důvěrnosti v případě zdvořilosti pozitivní) a vytvořit typ bezpečné zóny mezi komunikačními partnery.“¹²¹ S tím souvisí názor Chejnové, že „je snazší předpokládat, že komunikační partner nechce, aby mu někdo zasahoval do soukromí (negativní strategie), než pátrat po jeho osobních preferencích, názorech (pozitivní

¹¹⁶ HIRSCHOVÁ, Milada. *Pragmatika v češtině*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2006. S. 173–174. Monografie.

¹¹⁷ CHEJNOVÁ, Pavla. *Zdvořilostní strategie*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta, 2012. S. 40.

¹¹⁸ Tamtéž.

¹¹⁹ BARBAPOSTOLOSOVÁ, Lucie. *Komunikace v televizní reality show*. Olomouc, 2012. S. 89. Disertační práce. Univerzita Palackého v Olomouci. Filozofická fakulta. Vedoucí práce Milada HIRSCHOVÁ.

¹²⁰ HIRSCHOVÁ, Milada. *Pragmatika v češtině*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2006. S. 174. Monografie.

¹²¹ Tamtéž.

strategie).“¹²² Podle Brownové a Levinsona souvisí negativní zdvořilost s přímým ohrožením tváře následovaným kompenzací.¹²³ Příkladem může být věta typu *Nemohl bys prosím zavřít okno?*, tedy akt ohrožující negativní tvář příjemce – mluvčí jej žádá o vykonání zmíněné činnosti. Zde však mluvčí pomocí negace signalizuje příjemci možnost volby, která ohrožení příjemcovy negativní tváře alespoň částečně kompenzuje (Chejnová v této souvislosti hovoří o pesimismu, s negativní zdvořilostí často spojovaném), a zároveň je žádost zvolením otázky oslabena v prosbu.¹²⁴ Dále k negativní zdvořilosti patří např. žádosti a prosby ve formě otázky (*Mohl byste...?*, *Můžete...?*) či omluvy těmto žádostem a prosbám předcházející (*Promiňte, že ruším, ale...*).¹²⁵

2.3 Nezdvořilost

Nezdvořilost lze zjednodušeně definovat jako nedostatečnou či zcela chybějící zdvořilost. Tento jev bývá často řazen do řečové etikety, nás však bude pro účely této práce zajímat nezdvořilost z hlediska pragmalinguistiky. Důležitými aspekty při vzniku nezdvořilosti v mezilidské komunikaci jsou zejména charakter vztahu participantů daného komunikačního aktu, forma sdělení a téma konverzace ve vztahu k zájmům (a tedy i tváři) participantů, přičemž nezdvořilost má perlokuční charakter¹²⁶ a záleží zcela na adresátovi, zda jazykové chování mluvčího vyhodnotí jako nezdvořilé. Uchýlením se k nezdvořilosti (v podstatě vždy spojené s ohrožením tváře adresáta) mluvčí riskuje ztrátu své pozitivní tváře, neboť není pravděpodobné, že bude taková jeho výpověď schvalována okolím.¹²⁷ Nezdvořilost však může být ve specifických situacích i projevem důvěrnosti komunikantů nebo noremním

¹²² CHEJNOVÁ, Pavla. *Zdvořilostní strategie*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta, 2012. S. 38.

¹²³ BARBAPOSTOLOSOVÁ, Lucie. *Komunikace v televizní reality show*. Olomouc, 2012. S. 89. Disertační práce. Univerzita Palackého v Olomouci. Filozofická fakulta. Vedoucí práce Milada HIRSCHOVÁ.

¹²⁴ Tamtéž, s. 40.

¹²⁵ HIRSCHOVÁ, Milada. *Pragmatika v češtině*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2006. S. 174–175. Monografie.

¹²⁶ Cílem perlokučního jazykového aktu je „vyvolání nějakého účinku, reakce, efektu, důsledku, a to úmyslného nebo neúmyslného, verbálního nebo nonverbálního.“ Viz ABZ.cz: slovník cizích slov – online hledání. *ABZ.cz: slovník cizích slov – online hledání* [online]. Copyright © [cit. 2020-11-07]. Dostupné z: https://slovník-cizich-slov.abz.cz/web.php/hledat?cizi_slovo=perloku%C4%8Dn%C3%AD&typ_hledani=prefix.

¹²⁷ HIRSCHOVÁ, M. Nezdvořilost jako pragmalinguistický fenomén. In *Linguistica Brunensia*. 2010, 58, 1–2, 277.

jazykovým chováním – zde pak dochází k neutralizaci nezdvořilých jazykových projevů. Ve většině případů však jde spíše o nerespektování komunikačního partnera či neznalost (nejen) řečové etikety, a poté je nezdvořilost obvykle nazírána jako projev nevychovanosti či hrubosti.¹²⁸ Hirschová na „skutečnou“ nezdvořilost nenazírá pouze jako na nedostatek zdvořilosti, ke kterému může dojít nezáměrně, nýbrž jako na „vědomé a nezastírané komunikační jednání, které na adresáta útočí – mluvčí nemá zájem brát na adresáta ohled, popř. jedná v afektu a snaží se dosáhnout svého cíle i za tu cenu, že adresáta k něčemu otevřeně nutí nebo ho (ze svého hlediska) dehonestuje.“¹²⁹ Nezdvořilost v tomto smyslu pak mezi komunikanty způsobuje sociální napětí. Záměrné užívání nezdvořilých strategií může být snahou mluvčího o získání moci nad adresátem – nad jeho činy, nad průběhem komunikace a obecně snahou o nadřazené postavení nad adresátem. Podle Culpepera je nezdvořilost typem agrese.¹³⁰

Adresát může na nezdvořilost reagovat vícero způsoby (záleží mimo jiné na hierarchii komunikačních rolí). Nadřazený komunikant může odmítnout takové jednání komunikačního partnera akceptovat. Taktéž může dojít k odmítnutí s výtkou, to v praxi znamená, že adresát nezdvořilosti mluvčího za jeho jednání napomene, čímž se vlastně pokusí nastolit pro něj akceptovatelnou formu komunikace. Komunikace pokračuje nekonfliktně, dojde-li ke kompenzačnímu aktu (např. k omluvě) mluvčího, který zdvořilostní normu porušil. Další formou reakce na nezdvořilostní řečové jednání je obrana protiútokem, pak dochází ke konfliktu.¹³¹

2.3.1 Druhy nezdvořilosti v pojetí různých autorů

Pokud se mluvčí uchyluje k nezdvořilosti zcela záměrně, může tak jednat přímo, otevřeně (*on record*)¹³² – např. výhrůžka, či nepřímo, skrytě (*off record*)¹³³ – sem řadí Chejnová zejména sarkasmus a absenci zdvořilostní formule tam, kde je

¹²⁸ BARBAPOSTOLOSOVÁ, Lucie. *Komunikace v televizní reality show*. Olomouc, 2012. S. 90. Disertační práce. Univerzita Palackého v Olomouci. Filozofická fakulta. Vedoucí práce Milada HIRSCHOVÁ.

¹²⁹ HIRSCHOVÁ, M. Nezdvořilost jako pragmalingvistický fenomén. In *Linguistica Brunensia*. 2010, 58, 1–2, 278.

¹³⁰ CHEJNOVÁ, Pavla. *Zdvořilostní strategie*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta, 2012. S. 22–23.

¹³¹ HIRSCHOVÁ, M. Nezdvořilost jako pragmalingvistický fenomén. In *Linguistica Brunensia*. 2010, 58, 1–2, 282.

¹³² Tamtéž, s. 277.

¹³³ Tamtéž.

běžně očekávána.¹³⁴ Jonathan Culpeper ve své stati o nezdvořilosti z roku 1996 vychází mimo jiné z pojetí zdvořilosti Brownové a Levinsona a „půjčuje“ si jejich pět superstrategií, užívaných dvojicí autorů v souvislosti s akty ohrožujícími tvář. Na jejich základě pak prezentuje jim opozitní superstrategie nezdvořilostní, mezi něž řadí přímou nezdvořilost (*Bald on record impoliteness*), pozitivní nezdvořilost (*Positive impoliteness*), negativní nezdvořilost (*Negative impoliteness*), sarkasmus a škádlení (*Sarcasm or mock politeness*) a odepřenou zdvořilost (*Withhold politeness*).¹³⁵

Barbapostolová definuje přímou nezdvořilost následovně: „V případě přímé nezdvořilosti si je verbální útočník přesně vědom svého plánu býti nezdvořilým. Ohrožení tváře je provedeno přímým, nezpochybnitelně nezdvořilým způsobem.“¹³⁶ Pozitivní nezdvořilost se přímo snaží poškodit pozitivní tvář adresáta, a to jeho dehonestací a nedostatkem zájmu o osobu komunikačního partnera. Mluvčí například může nerespektovat téma nastolené komunikačním partnerem a naopak záměrně hledat a otevírat témata pro partnera nepřijemná (čímž záměrně směřuje ke konfliktu) či citlivá (čímž se snaží adresáta uvést do rozpaků či ho zesměšnit). Může otevřeně vyjadřovat nesouhlas s partnerovými postoji a názory, záměrně adresáta mást užitím pro něj neznámých výrazů či pro něj neobvyklé mluvy (např. užíváním odborné terminologie, nářečí či profesního slangu). Dalším projevem je taktéž nerespektování partnerovy osobnosti, což se může projevit zlehčováním či ponižováním jeho osoby.¹³⁷ Negativní nezdvořilosti mluvčí využije, chce-li poškodit adresátovu negativní tvář, tedy chce-li adresáta jakýmkoli způsobem omezit nebo k něčemu přimět. Patří sem zastrašování, omezování osobního prostoru komunikačního partnera, upozorňování na nesplněné závazky či dluhy adresáta vůči mluvčímu, zdůrazňování převahy nad adresátem, asociování adresáta s negativy (přičemž sebe mluvčí spojuje s pozitivy).¹³⁸ Čtvrtá superstrategie klade vedle sebe sarkasmus a škádlení, přičemž Barbapostolová nazírá na sarkasmus jako na zdroj sociální

¹³⁴ CHEJNOVÁ, Pavla. *Zdvořilostní strategie*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta, 2012. S. 23.

¹³⁵ CULPEPER, J. Towards an anatomy of impoliteness. In *Journal of Pragmatics*. 1996, 25, 355–357.

¹³⁶ BARBAPOSTOLOVÁ, Lucie. *Komunikace v televizní reality show*. Olomouc, 2012. S. 92. Disertační práce. Univerzita Palackého v Olomouci. Filozofická fakulta. Vedoucí práce Milada HIRSCHOVÁ.

¹³⁷ HIRSCHOVÁ, M. Nezdvořilost jako pragmlingvistický fenomén. In *Linguistica Brunensia*. 2010, 58, 1–2, 278.

¹³⁸ CULPEPER, J. Towards an anatomy of impoliteness. In *Journal of Pragmatics*. 1996, 25, 358.

nepohody a škádlení jako na zdroj sociální harmonie (zjednodušeně řečeno, nikoli však bez výjimky). Sarkasmus popisuje jako „kousavější a nepříjemnější formu ironie“¹³⁹ a škádlení vedle toho jako možný řečový projev důvěrnosti mezi komunikanty.¹⁴⁰ Odepřenou zdvořilostí Culpeper rozumí „absenci zdvořilostních mechanismů tam, kde bychom je očekávali.“¹⁴¹ Příkladem může být opuštění místnosti bez rozloučení, nepoděkování za dárek či službu. Dle etikety je však slušností zejména tento typ nezdvořilosti přecházet.¹⁴²

Hirschová ve svém článku uvádí, že v novějších výzkumech nezdvořilosti se rozlišuje především nezdvořilé komunikační jednání přímé a nepřímé a důraz se klade na diferenci mezi nezdvořilostí a hrubostí, přičemž nezdvořilost je nazírána jako vybočující komunikační chování oproti normativnímu chování zahrnujícímu kooperaci a nekonfliktnost (mimo výjimečné situace, jako vojenský výcvik či sportovní trénink). Hrubost je podle Hirschové okamžitě identifikovatelná díky užitým jazykovým prostředkům (vulgarismy, pejorativa, taktéž určité intonace či intenzita hlasu) a jako hrubé označuje „výpovědi vůči adresátovi neskrývaně urážlivé a ponižující (nadávky, výpovědi výrazně negativně hodnotící, včetně sarkastických), (...) popř. takové, jimiž mluvčí otevřeně odmítá nastolenou komunikaci, (...) případně výpovědi bezohledné, neberoucí v úvahu adresátův předpokládatelný psychický stav, (...) i když vulgární výrazy neobsahují.“¹⁴³ Jako konkrétní příklad bychom uvedli výpovědi typu *neplácej nesmysly, ty seš fakt idiot, o takových kravinách se já bavít nehodlám, nebo tak se tvůj táta nakonec uchlastal?* Opět však záleží na kontextu, vztahu komunikantů a adresátově interpretaci. Vedle hrubosti klade pojem verbální agrese, který je však nazírán širě – znamená jakýkoli tvář atakující akt mluvčího vůči adresátovi. Nezdvořilé a hrubé jednání má vícero motivací. V případě, kdy jde o nezáměrné jednání, může být jeho účelem pouhá ventilace emocí, jejímž záměrem není adresáta urazit. Mluvčí se může rovněž uchýlit ke kompenzaci svého řečového jednání (např. omluvou). Může se od nezdvořilého či

¹³⁹ BARBAPOSTOLOSOVÁ, Lucie. *Komunikace v televizní reality show*. Olomouc, 2012. S. 100. Disertační práce. Univerzita Palackého v Olomouci. Filozofická fakulta. Vedoucí práce Milada HIRSCHOVÁ.

¹⁴⁰ Tamtéž.

¹⁴¹ Překlad aut.: „*the absence of politeness work where it would be expected.*“ Viz CULPEPER, J. Towards an anatomy of impoliteness. In *Journal of Pragmatics*. 1996, 25, 357.

¹⁴² BARBAPOSTOLOSOVÁ, Lucie. *Komunikace v televizní reality show*. Olomouc, 2012. S. 103. Disertační práce. Univerzita Palackého v Olomouci. Filozofická fakulta. Vedoucí práce Milada HIRSCHOVÁ.

¹⁴³ HIRSCHOVÁ, M. Nezdvořilost jako pragmalingvistický fenomén. In *Linguistica Brunensia*. 2010, 58, 1–2, 279.

hrubého jednání distancovat, pak svou výpověď formuluje záměrně nepřímou či ironicky. Nezdvořilým či hrubým řečovým jednáním lze (záměrně i nezáměrně) vyvolat konflikt, pak jde většinou o emocionálně vypjatou komunikační situaci, v rámci níž může mezi participanty dojít k otevřené výměně útoků, urážek či k hádce. Konflikt často vzniká v internetovém prostředí, kde jsou účastníci chráněni anonymitou (např. internetové diskuze). Vzhledem k irelevantnosti pro tuto práci nekomentujeme některé specifické situace, kde je užívání nezdvořilých či hrubých jazykových prostředků (resp. ohrožování tváře adresáta) běžné, tedy není považováno za porušení normy (vojenské či policejní prostředí, v určité míře i reality show, popř. veřejné nápisy, striktně zakazující či příkazující určité jednání).¹⁴⁴

Vedle nezdvořilosti a hrubosti jako prostředků překračování komunikačních norem udává Hirschová také drzost, přičemž nezdvořilost spojuje s řečovým jednáním vůči adresátu podřízenému (ať už obecně, nebo jen v daný moment výpovědního aktu mluvčího) a drzou (impertinentní) výpověď oproti tomu spojuje s řečovým jednáním vůči adresátu s vyšší hierarchií (u hrubosti není hierarchie komunikačních rolí relevantní). Definuje ji jako „v dané situaci nenáležitou smělost a otevřenost („hubatost“), nedostatek respektu vůči nadřazenému adresátovi projevený tak, že mluvčí odmítá nebo zanedbává očekávané dodržování konvenční normy.“¹⁴⁵ Uvádí přímý a nepřímý typ drzosti, přičemž opět je klíčová adresátova interpretace. Záměrnou drzostí mluvčí často sleduje snahu vyprovokovat adresáta k nějaké reakci, přičemž jak drzost, tak provokace jsou akty ohrožujícími adresátovu negativní tvář. Dalším příkladem drzosti je direktní a upřímná výpověď na místě, kde bychom dle konvence očekávali vyslovení tzv. společenské lži. Dalším řečovým projevem nezdvořilosti je lež. Lež jako taková, tedy výpověď záměrně nepravdivá, jež má adresáta oklamat, může mít formu zdvořilou (jejím jediným cílem je právě uvést adresáta v omyl), nebo nezdvořilou (jejím účelem je adresáta nejen oklamat, ale také ranit či rozhněvat). V případě neúspěšnosti lži (tedy v případě, že je odhalena) dochází k poškození zejména negativní tváře adresáta.¹⁴⁶

Na hranici mezi zdvořilostí a nezdvořilostí se pohybuje ironie,¹⁴⁷ pro niž „je charakteristický rozdíl mezi vyjádřeným významem doslovným (konvenčním)

¹⁴⁴ Tamtéž, s. 278–281.

¹⁴⁵ Tamtéž, s. 281.

¹⁴⁶ Tamtéž, s. 281–282.

¹⁴⁷ Tamtéž, s. 282.

a nevyjádřeným významem intendovaným. (...) Intendovaný význam je opakem významu doslovného.“¹⁴⁸ Jedná se o nepřímou komunikační strategii, založenou na přehánění nebo naopak podceňování, pro jejíž dekodování je třeba zapojit interpretační úsilí. Na rozdíl od lži je žádoucí, aby byla ironie „odhalena“ a její implicitní složka dekodována, proto bývá intendovaný význam signalizován (intonací, barvou hlasu nebo např. modálními částicemi – *opravdu, bezpochyby, nejspíš*). Pokud dekodování adresátem proběhne neúspěšně, hovoří se o tzv. ironii s obětí.¹⁴⁹ Ironická sdělení vždy obsahují „více či méně zesměšňující či až dehonestující prvek“,¹⁵⁰ a to buď vůči osobě či jednání adresáta, nebo vůči objektu či osobě, jež je předmětem daného tématu. Ironii může mluvčí směřovat i sám na sebe, čímž může poškozovat svou pozitivní tvář. Motivace k užití sebeironie však mohou být různé – např. snaha uvolnit atmosféru a zmenšit distanci mezi mluvčím a adresátem upozorněním mluvčího na své nedostatky, nebo snaha o obranu, kdy mluvčí poukáže na své slabé stránky dříve, než to bude moci udělat jeho komunikační partner.¹⁵¹ Hirschová udává, že „ironický charakter výpovědí (...) může být odstupňovaný (srov. běžná spojení *humorná, laskavá ironie*) a ironická výpověď může mít, v závislosti na vztahu mezi komunikujícími, povahu škádlení nebo přátelského upozornění.“¹⁵²

V této kapitole jsme postihli zásadní principy zdvořilosti a nezdvořilosti v řečovém jednání, z nichž budeme vycházet v analytické části práce.

¹⁴⁸ HIRSCHOVÁ, Milada. *Pragmatika v češtině*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2006. S. 192. Monografie.

¹⁴⁹ BARBAPOSTOLOSOVÁ, Lucie. *Komunikace v televizní reality show*. Olomouc, 2012. S. 86–87. Disertační práce. Univerzita Palackého v Olomouci. Filozofická fakulta. Vedoucí práce Milada HIRSCHOVÁ.

¹⁵⁰ HIRSCHOVÁ, Milada. *Pragmatika v češtině*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2006. S. 193. Monografie.

¹⁵¹ Tamtéž, s. 192–193.

¹⁵² HIRSCHOVÁ, M. Nezdvořilost jako pragmalinguistický fenomén. In *Linguistica Brunensia*. 2010, 58, 1–2, 282.

3 Metodologie

V této kapitole připomeneme soubor strategií a metod užívaných v praktické části práce, který jsme již popsali v úvodu. Rovněž vymežíme cíl našeho výzkumu a vytyčíme jevy, kterými se při analýze přepisů audiovizuálního materiálu budeme zabývat (s využitím principů konverzační analýzy¹⁵³). Nezbytnou součástí kapitoly je také výpis grafických symbolů užívaných při přepisu dialogických výměn v námi zkoumaném internetovém médiu.

Výzkumným cílem této práce je pomocí kvalitativní analýzy a interpretace vybraných pragmalingvistických jevů (viz níže) zhodnotit míru řečové zdvořilosti hlavní moderátorské dvojice internetové televizní stanice DVTV, představované Danielou Drtinovou a Martinem Veselovským, s přihlédnutím na řečové jednání jejích komunikačních partnerů (hostů). Nesnažíme se tedy o komplexní analýzu jednotlivých dialogů a jejich celkovou interpretaci. Analýza řečového projevu se však neobejde bez zohlednění relevantních mimojazykových skutečností (sociální kontext, ale i gesta, mimika, držení těla komunikantů atp.), neboť tyto skutečnosti jsou často důležitou doprovodnou součástí konverzace¹⁵⁴, zde chápané širě z hlediska pragmatické lingvistiky.

3.1 Vymezení obsahu zkoumání

Cílem následujícího výzkumu bude odpovědět na otázku, zda jsou moderátoři v rámci internetového pořadu DVTV ve vztahu k pozvaným hostům zdvořilí, či nikoli, a v případě emergence nezdvořilosti také v jakém poměru je případná nezdvořilost ke zbytku sledovaného obsahu. K tomu je třeba nejprve vymežit platné jazykové zdvořilostní normy (jejich nedodržení je obvykle považováno za nezdvořilost, proto nepovažujeme za nutné stejně tak vymežit i „normy“ nezdvořilostní), které budeme u daných rozhovorů v rámci kvalitativního výzkumu sledovat a posuzovat. Při stanovování používáme především monografii Milady

¹⁵³ Viz HIRSCHOVÁ, Milada. *Pragmatika v češtině*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2006. S. 199–204. Monografie.

¹⁵⁴ Konverzace je Hirschovou definována jako „jakákoli spontánní rozmluva dvou a více osob“ bez obsahového omezení. V našem případě půjde o částečně připravené interview s předem určeným tematickým zaměřením, blíže k interview v kapitole 1.2.3.1. Tímto druhem konverzace, tedy institucionalizovanou formou komunikace, se konverzační analýza začala zabývat zhruba v 70. letech 20. století. Viz tamtéž, s. 199.

Hirschové *Pragmatika v češtině*. V následujícím textu uvádíme vybrané okruhy komunikační interakce, v jejichž rámci budeme sledovat jazykové prostředky¹⁵⁵ užití moderátory a jejich hosty s příkládáním většího důrazu na řečovou činnost moderátorské dvojice (při jejich výčtu v textu níže zohledníme prostředky relevantní pro námi analyzovaný typ dialogu), a následně budeme tyto jazykové prostředky a další prvky komunikace interpretovat a budeme na ně nazírat optikou teoretických východisek z první části práce. Zohledníme tedy koncept tváře Brownové a Levinsona a také se budeme zabývat dodržováním a porušováním Leechových zdvořilostních maxim a Griceova kooperačního principu. Vzhledem k teoretické části práce, ve které zdůrazňujeme stanovisko adresáta výpovědi, tedy jeho interpretaci, budeme brát ohled i na způsob, jakým aktuální adresát přijímá výpovědi aktuálního mluvčího (participanti komunikace se v těchto rolích střídají) a jak na ně reaguje, ať už verbálně či neverbálně (pokud půjde o výraznější neverbální chování relevantní pro interpretaci daného komunikačního aktu a jeho důsledků).

Prvním zkoumaným okruhem jazykových prostředků je navazování a ukončování kontaktu. Řadí se sem pozdrav, přivítání a rozloučení, užívané podle příležitosti – záleží na denní době, na tom, zda jde o začátek či konec komunikace, atp. Mezi obvyklé, nepříznakové pozdravy se řadí např. *dobrý den*, *dobrý večer*, *dobré odpoledne*, *na shledanou*, *na viděnou*, atp. Ty jsou sémanticky téměř vyprázdněné, proto záleží na jejich zvukové charakteristice (hlasitost, intonace) či doprovodných gestech (kývnutí hlavou). Pozornost bude v rámci tohoto okruhu věnována také oslovování. Faktorem rozhodujícím při volbě oslovení je mimo jiné sociální distance a typ vztahu mezi komunikanty či míra formálnosti komunikace. Obvyklým doprovodným jevem formální komunikace je vykání. Jako zdvořilá, formální oslovení jsou vnímána např. oslovení *pane docente*, *pane starosto* či *paní Nováková*. I zde však záleží na mimořečových doprovodných jevech. Druhým okruhem je vyslovování názoru a užívání direktiv. Sem z hlediska zdvořilostních strategií patří uplatnění kondicionálu, modálních sloves, tzv. hedging a negace. Uplatnění kondicionálu spolu s jistou intonací je pokládáno za zdvořilejší formu imperativu či zmírněnou žádost (*Zavřela bys to okno?* místo *Zavři to okno* či *Potřeboval bych to mít zítra na stole* místo *Potřebuji to mít zítra na stole*). Lze jej

¹⁵⁵ Přihlédneme zejména k jazykovým prostředkům pro nás relevantním, tedy běžně se objevujícím v dialogu formálním, přímém, částečně připraveném, audiovizuálně zaznamenávaném a vedeném moderátorem.

užít také pro zmírnění hodnocení (*Tenhle gauč by se sem nehodil* místo *Tenhle gauč se sem nehodí*). Podobně funguje kondicionál ve spojení s modálními slovesy – *Mohla bys vynést koš?* místo *Můžeš vynést koš?*, přičemž kondicionálové tvary jsou považovány za zdvořilejší. Vyšší stupeň zdvořilosti představuje spojení kondicionálu a negace – *Nemohl bys vynést koš?* Podobně se uplatňují slovesa *muset*, *smět* a *chtít*. Tzv. hedging je zmírnění výpovědi, resp. její ilokuční síly, např. *Obávám se, že se mylíš* místo *Mylíš se* nebo *Myslím, že má pravdu* místo *Má pravdu*. Jde o jeden ze základních jazykových prostředků zdvořilostních komunikačních strategií. Negace je často užívaná u zjišťovacích otázek, její užití je dokonce častější než přímá otázka bez záporu (např. *Nezajdeme na kávu?* či *Nechceš jít s námi do obchodu?*). Užítý zápor signalizuje adresátovi, že automaticky není očekávána kladná odpověď, a může tedy snáze odmítnout. Třetím okruhem je užívání deminutiv (*Na minutku se prosím posaďte, Pomaloučku přejdeme na další téma*). Jejich přítomnost ve výpovědi mívá většinou pozitivní emocionální příznak, může signalizovat snahu o přátelskost projevu. Čtvrtým zkoumaným okruhem jsou tzv. remediální výpovědi. Jde zejména o jazykové akty kompenzující ohrožení negativní tváře adresáta, ale i tváře mluvčího. Pro nás je relevantní především omluva, vysvětlení či žádost o dovolení. Omluva je vyjádřením lítosti nad (nejen) řečovým jednáním mluvčího, které adresátovi způsobilo újmu (např. formulace typu *Omlouvám se...*, *Je mi líto, že...* či větší distanci signalizující *Pardon*). Součástí omluvy může být vysvětlení „spáchaného“ činu, za nějž se mluvčí adresátovi omlouvá. Omluvu může suplovat i neverbální omluvné gesto (např. ukázání dlaní na úrovni hrudníku – toto spíše obranné gesto se často používá např. jako omluva při přerušení projevu komunikačního partnera). Žádost o dovolení bývá naopak vyslovena před újmu působícím jednáním, typické jsou formulace typu *Promiňte, že obtěžuji, ale...*, *Nevadilo by vám, kdybych...* či *Dovolte, abych vás zde přivítal* atp.¹⁵⁶ Zmíněných jazykových prostředků si budeme všimnout především, pokud budou mít příznakový charakter nebo budou klíčové pro interpretaci, jinak budou ponechány bez komentáře. V případě, že se výše uvedené jevy v textu objevovat nebudou, nebo opět vyhodnotíme jejich přítomnost jako nerelevantní pro náš výzkum, opět je ponecháme bez komentáře.

¹⁵⁶ HIRSCHOVÁ, Milada. *Pragmatika v češtině*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2006. S. 177–187. Monografie.

Dosud zmíněné okruhy zahrnují zdvořilostní jazykové prostředky dané konvencí. Vedle nich se při analýze přepisů budeme věnovat také ironii. Ta již (v námi zkoumaném typu dialogu) není zdvořilostním prostředkem, ale naopak projevem nezdvořilosti (zejména pro přítomnost obvyklého zesměšňujícího či dehonestujícího prvku). Ironie byla blíže popsána v kapitole 2.3.1. Ironické výpovědi mohou být často rozpoznány díky odlišné intonaci, která implikuje jiný než doslovný význam výpovědi, či doprovodnému mimickému gestu (zvednutí obočí, protočení očí atp.). Mimo uvedené jazykové jevy budeme věnovat pozornost také některým částečně mimojazykovým jevům, zejména navazování replik a přerušování komunikačního partnera, kdy se předpokládá, že v rámci zachování slušného chování si komunikační partneři nebudou „skákat do řeči“ – nebudou se přerušovat. Okrajově si budeme všimnout také poměru délky replik moderátora a hosta. Při analýze budeme zohledňovat koncept tváře, vymezený v teoretické části práce. V jeho rámci budeme sledovat akty ohrožující tvář, pozitivní a negativní zdvořilostní strategie a přihlídneme také k dalším výše vymezeným konceptům, především budeme vyhodnocovat dodržování a porušování Griceova kooperačního principu a Leechových zdvořilostních maxim (na některé nebude brán ohled, protože předpokládáme, že například maxima fatická bude vždy naplněna už jen ze samotné podstaty interview).

3.2. Transkripce dialogů

Pro možnost analyzovat audiovizuální obsah bylo nezbytné pořídit přepis jednotlivých debat do podoby psaných komunikátů, zde proto uvádíme pravidla užívaná při jejich přepisu spolu s grafickými symboly, o něž byly přepisované pasáže pro lepší orientaci doplněny.

Seznam užitých transkripčních symbolů:

-	krátká pauza
--	výrazně delší pauza
↓	intonace klesavá
↑	intonace stoupavá
?	otázková intonace

@	hezitační zvuk (zejména při formulaci výpovědi)
mhm, em, ehe	responzní zvuk (např. přitakání)
ABC	hlasitěji zdůrazněná slabika či lexém
a:le	protažení hlásky
<abc>	proneseno se smíchem
<u>abc</u>	překrývání replik
=abc	okamžité navázání na repliku partnera
(abc)	komentář autorky přepisu
...	apoziopeze
----	nesrozumitelná výpověď (často pouze jeden lexém)
123[abc]	pořadí části replik či komentářů autorky v případě překrývajících se replik a odlišného řečového tempa komunikantů

Při zachycování řečového jednání moderátorů DVTV a jejich hostů jsme se inspirovali způsobem přepisu dialogických výměn v příručce *Komunikační strategie v jednom typu mediálního diskursu*¹⁵⁷ s přihlédnutím na grafické symboly užívané v disertační práci *Komunikace v televizní reality show*¹⁵⁸. Vzhledem k zaměření práce si neklademe za cíl komplexní analýzu takto získaných textů, nýbrž se soustředíme především na výše uvedené jevy nazírané optikou zdvořilostních strategií. Naším záměrem rovněž není postihnout veškeré suprasegmentální složky komunikátů, zaznamenáváme pouze takové relevantní pro náš výzkum – tedy ty, jež se vyznačují pragmalingvistickým charakterem (zejména intonace, popř. dynamika atp.). Intonaci nelze postihnout úplně, proto naznačujeme průběžnou (popř. převažující či výraznou) intonaci – zejména na místech, kde příslušné symboly nahrazují interpunkční znaménka (podobně nahrazují interpunkci i jiné symboly, například symboly pro pauzu, nikoli však absolutně). Symbol intonace klademe vždy za daný řečový úsek. Rozlišujeme symboly pro klesavou (↓), stoupavou (↑) a otázkovou intonaci (?). Symbol ? užíváme v případě otázky, a to bez mezery přímo

¹⁵⁷ HIRSCHOVÁ, Milada a SVOBODOVÁ, Jindřiška. *Komunikační strategie v jednom typu mediálního diskursu: (televizní talk show)*. 1. vydání. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2014. S. 7–8.

¹⁵⁸ BARBAPOSTOLOSOVÁ, Lucie. *Komunikace v televizní reality show*. Olomouc, 2012. S. 31–33. Disertační práce. Univerzita Palackého v Olomouci. Filozofická fakulta. Vedoucí práce Milada HIRSCHOVÁ.

za řečovým úsekem, a následně jej doplňujeme symbolem pro klesavou či stoupavou intonaci. Mluvní tempo jsme nezaznamenávali, pokud má funkci zásadní pro interpretaci daného řečového úseku, je tempo opatřeno komentářem v kulatých závorkách. V kulatých závorkách uvádíme nejčastěji smích participantů či zvuky hůře zaznamatelné pomocí užívaných symbolů a neverbální složky komunikace, jež jsou závažné pro interpretaci výpovědí (gesta, mimika).

Tvary slov jsou v prepisech zaznamenány v podobě jejich skutečného užití, pokud se vymykají běžnému výslovnostnímu úzu (např. *eště* místo *ještě*). V případě cizích slov a zkratk zachováváme jejich zvukovou podobu (*grejn* místo *grain*, *dévétévé* místo *DVTV*). Pro snadnější orientaci v textu ponecháváme v prepisech vlastní jména s velkým počátečním písmenem, avšak i na ta se vztahuje pravidlo zápisu ve výslovnostní podobě (např. *Eva* místo *Ewa*). Části replik, jež se překrývají, jsou zvýrazněny podtržením a odsazeny tak, aby se překrývající repliky nacházely v textu pod sebou. V prepisech se též objevují komentáře autorky práce (např. smích, popř. i výrazná gesta – zejména ta, jež mají pragmalingvistický charakter). Odlišili jsme hezitační a responzní zvuky, přičemž hezitačním zvukem je míněn zvuk vydávaný mluvčím při formulaci repliky (zvláštní symbol jsme zvolili pro zjednodušení přepisu zejména kvůli vyšší frekvenci těchto zvuků) a responzními zvuky, které jsme se snažili rozepisovat, jsou nejčastěji zvuky přitakání nebo údivu. Čísla před hranatými závorkami užíváme pro signalizaci pořadí neverbálních projevů relevantních pro naši analýzu, a to v případě, že se repliky komunikačních partnerů překrývají a jejich řečové tempo je odlišné a jde o komentář klíčový k analýze daného řečového úseku, proto nestačí pouze zápis replik pod sebou. V případě, že uvádíme část analyzovaného vzorku přímo v textu práce (tedy mimo úryvky přepisů), volíme pro lepší přehlednost a čitelnost textu způsob přepisu s interpunkcí.

4 Analýza

Nejprve představíme vybrané vzorky a jejich výběr odůvodníme. Poté budou vzorky analyzovány podle jednotlivých moderátorů – zde vždy uvedeme, kdy a na jaké platformě byl celý rozhovor zveřejněn, jeho stopáž, v krátkosti naznačíme komunikační situaci daného rozhovoru, představíme hosta, tematiku, nastíníme vztah mezi komunikanty, a poté budeme analyzovat a interpretovat výše vybrané jazykové i mimojazykové jevy v každém rozhovoru zvlášť. Výsledky analýz v závěru kapitoly okomentujeme a vyhodnotíme.

4.1 Výběr analyzovaných rozhovorů

Pro analýzu jsme zvolili šest rozhovorů ze září roku 2019. Při výběru analyzovaných vzorků jsme pro dosažení co nejobektivnějších výsledků zohlednili tematickou pestrost jednotlivých debat, alespoň přibližnou genderovou vyváženost hostů, popřípadě vyšší míru sledovanosti částí vybraných debat, zveřejněných na YouTube kanálu DVTV. Upřednostnili jsme debaty proběhlé ve studiu DVTV, hostem každé debaty je vždy jeden host disponující jazykovými schopnostmi českého rodilého mluvčího. Dalším kritériem byli moderátoři, k analýze jsme vybrali debaty vedené ústřední dvojicí moderátorů, tedy Danielou Drtinovou a Martinem Veselovským. Moderátoři jsou zároveň spoluzakladateli této internetové televize. S vedením rozhovorů v určitém formátu mají tedy srovnatelné zkušenosti, jejich rozhovory rovněž většinou odpovídají i svou délkou.

Ve všech případech jde o rozhovor dialogický a do jisté míry typizovaný (televizní interview). Termín interview byl blíže popsán v kapitolách 1.2.3.1. a 1.2.3.2. Moderátor zde vždy zastává funkci tazatele a regulátora debaty, má tedy za úkol zprostředkovat publiku vědomosti a náhled hosta na nastolenou tematiku a směřovat jej předem určeným směrem. Klade hostovi předem připravené otázky (proto jde o interview částečně připravené), nebo reaguje na obsah aktuální výpovědi hosta. Oba komunikanti vždy sedí naproti sebe u stolu ve vzdálenosti respektující jejich osobní prostor.

4.1.1 Daniela Drtinová

První moderátorkou, jejíž řečové jednání budeme v rámci zdvořilostních řečových strategií analyzovat, je Daniela Drtinová (v prepisech DD), televizní moderátorka a novinářka, vystudovaná právnička. V rozhovorech si buduje tvář informované profesionálky, která se až na výjimky snaží navázat přátelský kontakt, není tedy po celou dobu striktně formální a vedle negativní zdvořilosti využívá i zdvořilosti pozitivní. Tuto tvář si zachovává i v případech, že se její hosté dopustí aktu ohrožení tváře či porušení zdvořilostních maxim. K analýze jejího projevu z hlediska zdvořilosti jsme vybrali následující rozhovory:

Rozhovor s Jiřím Horáčkem, publikovaný 2. 9. 2019, stopáž 23:59.

Rozhovor s Václavem Klausem mladším, publikovaný 23. 9. 2019, stopáž 25:00.

Rozhovor s Ewou Farnou, publikovaný 27. 9. 2019, stopáž 30:36.

4.1.1.1 Rozhovor s Jiřím Horáčkem

Prvním analyzovaným vzorkem je rozhovor Daniely Drtinové s Jiřím Horáčkem, profesorem psychiatrie a neurovědcem z Národního ústavu pro duševní zdraví, zveřejněný 2. září 2019 na webu *Aktuálně.cz* pod názvem *Horáček: Vědomí si z reality jen vybírá. Neznáme jeho podstatu, ale umíme ho změnit*¹⁵⁹. Stopáž rozhovoru je 23:59. Tématem rozhovoru je vědomí jako mapa reality a možnost jej ovlivnit a pozměnit.

Tento vzorek je charakteristický nepoměrně delšími replikami hosta vůči replikám moderátorky, což nám poskytuje menší prostor pro zkoumání řečového jednání moderátorky. Jde o poznávací (vědecké) interview, jehož účelem je získat náhled hosta na danou problematiku. Nejde tedy tak o jeho osobu ve smyslu osobní historie, jako o vědomosti, kterými host disponuje, a jeho interpretaci těchto vědomostí. Neurovědec o dané tematické rád hovoří a je pro něj důležité, aby moderátorku, a skrze ni i publikum, o svých vědomostech a svém pohledu na věc zpravil. Zpočátku moderátorce umožňuje nerušeně klást otázky, po chvíli se jí však do otázek začíná mírně vměšovat – opravuje ji, vyjadřuje nesouhlas, nebo naopak

¹⁵⁹ Horáček: Vědomí si z reality jen vybírá. Neznáme jeho podstatu, ale umíme ho změnit – Aktuálně.cz. Video – Aktuálně.cz [online]. Copyright © [cit. 2020-11-23]. Dostupné z: <https://video.aktualne.cz/dtvv/horacek-vedomi-si-z-reality-jen-vybira-nezname-jeho-podstatu/r~e635959cccb311e99ec9ac1f6b220ee8/>.

přítakává. Tím moderátorku jakožto televizního aktéra¹⁶⁰, tedy tazatele a regulátora debaty, nutí zvolit jinou taktiku, do té chvíle založenou na kooperaci ve smyslu komunikační solidarity. Aby mohla nadále plnit svou komunikační roli a kontrolovat průběh rozhovoru, musí se hostu několikrát vložit do projevu či uměle změnit směřování debaty, což vnímáme jako ohrožení její negativní tváře, neboť host tím klade své komunikační partnerce překážky a zároveň ji nutí k nějakému jednání. Současně tím však dochází i k ohrožení moderátorčiny pozitivní tváře, neboť host v těchto chvílích nerespektuje moderátorčinu image jakožto regulátora debaty. V následujícím příkladu host nenechá moderátorku položit otázku a pokračuje ve svém řečovém projevu, aniž by se i přes ohrožení tváře moderátorky pokusil o nějaké kompenzační jednání. Moderátorka hostovo přerušení toleruje a odpovídá zdvořilým přítakáním a mimikou obličejem naznačuje zájem (čímž vlastně užívá Leechovy maximy účasti a souhlasu), který by se dal interpretovat i jako zdvořilostní ignorování hostova „prohřešku“ v podobě ohrožení její tváře.

JH: *no - není důvod se domnívat @ že by @ vědomí mělo být produkováno pouze lidským mozkem ↓ nicméně to co my - aspoň my jako neurovědci se domníváme - že kdyby něco jiného produkovalo vědomí - tak to něco jiného by mělo mít přibližně stejnou strukturu - a hlavně úroveň složitosti ↓ @ jako má - jako má nervový systém člověka ↓*

DD: *no tak je tedy podle vás*

JH: *jo a ten elektron*

DD: *= mm mhm - ano ano (soustředěné zúžení očí)*

JH: *jesi jesi tam někdo vidí podobnou strukturu což možná nějaký kvantový fyzik může - @ tam už nedohlédnu - tak prosím @ tak @ to je těžko obhajitelný postup ↓*

DD: *dobře ↓ podle vás - je tedy vědomí nějakou univerzální vlastností hmoty? ↑*

Host se v uvedeném příkladu rozhodl nerespektovat snahu moderátorky ujmout se slova a položit mu další otázku, tím moderátorku v daný moment sesazuje z funkce mediálního aktéra řídícího debatu. Moderátorka však nechá hosta dokončit myšlenku a na tu bez komentáře naváže svou další otázkou.

V případě, kdy naopak moderátorka přeruší svou replikou repliku hosta, následuje omluva (*pardon*) jakožto remediační jednání (které je zároveň jediným takovým jednáním v průběhu celého vzorku), tím kompenzuje útok na hostovu tvář:

¹⁶⁰ Viz v kapitole 1.2.3.1.

JH: (...) to znamená složitost nervového systému - vlastně dělá to že já tu realitu která je okolo mě oddaluju od sebe ↑ - jsem schopný ji vnímat dál než ten prvok ↑ - jako na větší vzdálenost ↑ prostorově ↑ - než jenom fyzicky ↑ - a umožňuje mu to - dává mu to - větší mně nebo tomu organismu - větší svobodu - vybrat si ten konkrétní adaptivní způsob chování a vypadl - pardon - 3[(zvednutí ukazováčku)] a někde

DD: 1[(zavrtění hlavou)] ptám se na to proč ↓ proč se vědomí ↓ pardon ↓ 2[(omluvné gesto rukou, úsměv)]

JH: tady na té škále - mezi momentální reakcí ↓ kdy přímo bych reagoval já jako prvok - na nějaké molekulární změny které budou nějaký

DD: =mhm ↑

JH: @ molekuly v tom tom okolí ↑ (...)

V jiném případě funguje přerušování řečového aktu hosta spíše jako jev pozitivní zdvořilosti. V následujícím příkladu moderátorka dává svou poznámkou *bychom se zbláznili* najevo, že jeho projevu rozumí, souhlasí s ním a hostovi přátelsky navrhuje možné ukončení jeho repliky. Tímto projevem pozitivní zdvořilosti signalizuje zájem a pochopení a dodržuje tak maximu účasti.

JH: bezpochyby ano - @ vědomí @ je univerzální vlastností zpracování informací - @ je @ to @ jistým typem @ jak nakládat @ s tím čemu dneska se říká - anglicky grejn nebo čemu můžeme říkat zrno nebo nebo: nebo nebo nebo škála ↓ podívejte se my se pohybujeme v realitě která se skládá z nekonečna množství jednotlivin ↑ a můžem nekon jako každou z těch jednotlivin můžem pozorovat ↓ - současně @ to není možné protože bychom se - bře bychom se rozpadli ↓ my bychom koukám že

DD: bychom se zbláznili

JH: byli bychom - kdybychom - <sem nechtěl použít ale jo> (...)

Ze strany hosta dochází i k závažnějšímu aktu ohrožení tváře, který by mohl snadno vyústit v řečový konflikt:

DD: =ptala jsem se na to proč - se vědomí zaměří právě na to - co pak prožívá jako realitu ↓ co pak prožívá jako nějakou zkušenost ↓ co ↑ tohle něco je - kdo to řídí? ↑ proč se všech těch pravděpodobností

JH: ne - ne ne - ta otázka je - ta otázka je - ta otázka je špatně položená ↓

DD: proč se všech těch pravděpodobností moje vědomí ne - mhm

JH: ta otázka je - ta to vědomí si nevybírám ↓ vě vědomí vybírá ty potřeby ↓ vono vytváří ty potřeby ↓ vědomí - parceluje realitu tak - že akorát odpovídá nejvíc těm potřebám ↓ - - pocit - pocit

DD: tomu nerozumím ↓

JH: =no - jde to jde to @ jde jde to vobráceně @ to vědomí vytvoří @ vytvoří nějaké obrazy ↑

DD: mhm ↑

JH: *se kterými já potom manipuluji ↑ což je výhodné ↑ adaptivní adaptivní pro nás a mám pocit že toto je to - že toto je to vědomí a ptám se - jak to vědomí si vybere zrovna takovoudle takovédle zrno ↓ takovoudle škálu - @ reality*

DD: *ze všech pravděpodobností si přece mohlo vybrat @*

JH: *ze všech ze všech ze všech těch možností si vybere - no ↑ a vono si vybere tu která je pro mě neadaptivnější ↓ která je zrovna prostě zrovna si vybere @ povrch toho moře a vybere si tu vlnu ↓ a ne ty molekuly ↓ no prostě proto ↑ že pro přežití toho organismu tohle bylo potřebný ↓ tohle byl ten nejpotebnější - a nejvýhodnější @ nejvýhodnější parcelační systém ↓*

DD: *mm chápu*

JH: *=rozumíte? ↑*

DD: *=mhm ↑ už jo (smích)*

Zde se moderátorka pokouší navést hosta jiným směrem, neboť neodpovídá zcela podle jejích představ (to signalizuje začátek otázky – *ptala jsem se na to proč*, čímž dává najevo, že na její předchozí otázku nebylo zodpovězeno), ale při pokládání otázky je hostem invazivně přerušena opakovaným *ne* a jeho následným komentářem, že *ta otázka je špatně položená*, čímž se host opět dopouští útoku na moderátorčinu tvář, tentokrát navíc zesílenou negativním hodnocením jejího dotazování, čímž útočí zejména na její pozitivní tvář a porušuje tím Leechovu maximu souhlasu. Vzápětí se moderátorka opět snaží ujmout slova a otázku dokončit, jenže host jí do repliky opět vpadá, a tak moderátorka na dokončení otázky rezignuje a své úsilí směřuje spíše k pochopení hosta (využívá maximu souhlasu a účasti), jemuž se tím i přes snahu moderátorky povedlo setrvat v jím zavedeném tématu. Ale místo toho, aby moderátorka očividně vnímala partnerovo řečové jednání jako tvář ohrožující a dala na sobě znát jakékoli hodnocení hostova nezdvornilého jednání, zachovává si svou profesionální tvář a pokračuje v plnění své komunikační role, takže se nakonec doberou vzájemného pochopení.

Ve vzorku se nachází i případ, kdy je snaha moderátorky debatu regulovat úspěšná. Také proto, že tentokrát trvá na svém komunikačním záměru a nedbá příliš na narušování své repliky hostem:

DD: *dobře ↓ tak opustíme teď signál ↑*

JH: *nebo správně přemejšlet o tom*

DD: *ano ano ↓ opustíme teď signál - tedy to že třeba vidím vaše brýle jako jako vaše brýle a podíváme se do světa toho šumu ↓ vy jste řekl že*

JH: *mhm*

DD: *tam je vlastně ukrytá ta realita ↓ @*

JH: *většina ↓*

DD: *většina té reality* ↓

JH: *většina té reality* ↓ - *vona je i v tom co vidim*

DD: =*ano ano* ↓ - *samozřejmě @ to je svět kam nás třeba mohou zavést ↑ psychedelika? ↑ do světa @ @ - toho - čemu říkáme šum? ↑ a kde je tedy ukryta velká část reality? ↑*

Host často hodnotí moderátorčinu otázku, tím sice vychází ze své komunikační role jakožto tázaného a povyšuje se do role „učitele“, který komentuje pochopení látky studentem, přesto však svými komentáři plní maximu ocenění a skromnosti a maximu souhlasu, neboť kladným hodnocením vyzvedává moderátorčiny schopnosti a signalizuje souhlas (např. *děkuji za skvělou otázku, přesně tak, a: dobrá otázka, výborná otázka* atp.). Jediným případem porušení těchto maxim je výše uvedený případ direktního nesouhlasu s položenou otázkou (*ta otázka je špatně položená*).

Moderátorka většinu času vede rozhovor obecným, vědeckým směrem, jejím komunikačním záměrem je očividně spíše získat vědecká fakta o daném problému (následují úryvky z různých částí analyzovaného vzorku, vždy odděleny prázdným řádkem):

DD: *tak jak souvisí aktivita neuronu - tedy - činnost @ mozku s tím ↑ že najednou řeknu - jsem? ↑*

DD: *takže se neví co spojí mysl a tělo? ↑*

DD: *mm tak jestli vědomí může být ↑ nebo je hmotné ↑ tak - @ generuje ho mozek? ↑ generuje ho ta hmota? ↑*

Až v samotném konci rozhovoru pokládá otázky, kterými se ptá na osobní stanovisko hosta, tak nejen dosahuje svého komunikačního záměru, ale také využívá pozitivní zdvořilosti a maximy účasti:

DD: *pro vás jaký to má smysl? ↓*

DD: =*to znamená že jste ji ještě nenašel? ↑*

DD: *co byste (smích) - co byste si přál objevit ↑ v této vědní disciplíně která tady zkoumá vědomí? ↓ je - vůbec si nedovedu představit jak bych to mohla dát do slov ↓ ale je něco co byste chtěl - prolomit objevit @ co vlastně představuje nějaký váš sen? ↑ v tom @ při tom zkoumání? ↑ hledání? ↑*

Oproti tomu Horáček pojímá interview výkladovou, poučnou formou a často se proto ve svých replikách obrací na moderátorku (*což je to, co zmiňujete; podívejte se, my se pohybujeme v realitě; to je, byste roztahovala mapu tak nakonec plně do měřítka jedna ku jed; rozumíte?; podívejte se, třeba Ňůtn když objevil gravitační zákon; to s jste hodná, že se ptáte, a vážím si vaší, vážím si vaší důvěry; atp.*). Tím dává najevo snahu navodit moderátorce jako svému komunikačnímu partnerovi pocit sounáležitosti a zasvětit ji do probírané problematiky, což je mimo jiné jedním z rysů pozitivní zdvořilosti.

Oba participantí se většinu rozhovoru snaží respektovat tvář svého komunikačního partnera, až na občasné přerušování replik, záměrně či nezáměrně způsobované zejména hostem, ale v ojedinělých případech i moderátorkou, což lze přičíst především hlubokému zájmu hosta o probíranou tematiku a snaze moderátorky plnit svou komunikační roli, tedy rozhovor řídit. Během rozhovoru díky uvolněné přátelské atmosféře a snaze komunikačních partnerů dodržovat zdvořilostní princip nedochází ke konfliktním situacím. I přes přítomnost tvář ohrožujících aktů a občasné porušování Leechových zdvořilostních maxim bychom rozhovor vyhodnotili jako zdvořilý. Oba participantí si v případě těchto aktů zachovali svou tvář a zároveň dosáhli svého komunikačního záměru.

4.1.1.2 Rozhovor s Václavem Klausem mladším

Druhým analyzovaným vzorkem je rozhovor Daniely Drtinové s Václavem Klausem mladším, poslancem a zakladatelem a členem přípravného výboru hnutí Trikolóra, zveřejněný 23. září 2019 na webu *Aktuálně.cz* pod názvem *Klaus: Brusel ovládají lobbisté, přiopilý Juncker je stafáž, Jourová udělala kulový*¹⁶¹. Stopáž rozhovoru je 25:00. Tématem rozhovoru je především program hnutí Trikolóra, politická situace České republiky a Evropská unie.

Debata s Václavem Klausem mladším je taktéž poznávacím typem rozhovoru, tentokrát však jde o politicky zaměřený rozhovor a důraz je kladen převážně na hostův náhled na danou problematiku, nikoli na jeho vědomosti. Moderátorka si zde, oproti předchozímu zkoumanému vzorku, ukládá jiný komunikační záměr, své úsilí

¹⁶¹ Klaus: Brusel ovládají lobbisté, přiopilý Juncker je stafáž, Jourová udělala kulový – Aktuálně.cz. Video – Aktuálně.cz [online]. Copyright © [cit. 2020-11-26]. Dostupné z: <https://video.aktualne.cz/dvtv/ze-jsem-nacionalista-nestydim-se-za-to-svet-bez-ceska-pro-me/r~e55f32d4dd6811e988f50cc47ab5f122/>.

směřuje k tomu, aby přiměla hosta k vyslovení explicitního názoru na osobně mířené otázky, a tomu také přizpůsobuje svůj projev a volbu jazykových prostředků. Nepokouší se již vytvořit přátelské prostředí, spíše signalizuje větší sociální distanci a rozhovor více formalizuje – využívá prostředků negativní zdvořilosti, které jsou zastoupeny například formálním oslovením hosta (*pane Klauzi*). Co se pozitivní tváře týče, zastává zde Drtinová roli přímé, místy až tvrdé profesionálky, vyžadující direktní responzi. Svůj komunikační záměr staví hodnotově výše než prezentaci a ochranu své tváře a respektování tváře hosta, a to i za cenu možného konfliktu.

Ve srovnání s hostem z předchozího vzorku jde tentokrát o hosta často odpovídajícího nepřímě, tím porušuje maximu taktu a šlechetnosti. Zároveň lze takové jednání vyhodnotit jako ohrožování negativní tváře moderátorky, neboť host jí tím nutí otázku opakovat či přeformulovat tak, aby na ni nebylo možno odpovědět vyhýbavě či nejasně, a znesnadňuje tím plnění jejího komunikačního záměru. Moderátorka má zde aktivnější roli, musí vyvinout větší snahu, aby se jí dařilo vést hosta požadovaným směrem. V následující ukázce vybrané ze samého začátku rozhovoru se pokouší přimět hosta k explicitní reakci na otázku, zda je nacionalista.

DD: *pane Klauzi jste nacionalista?* ↑

VK: - *tak @ to slovo se teďka používá - částečně v pejorativním významu: - ale - abych byl upřímný ↓ - @ lidi se dělí na takové ty takzvané bilong samvér a bilong enyvér ↑ ty co jsou schopni žít kdekoli ↑ - a nebo ty kteří jakoby mají pocit že někam patří no ↓ - já patřím - k těm druhým ↑ - já se dívám na svět českýma očima: svět bez České republiky pro mě nemá velký smysl a: v tomto smysl se: - jako cítím národně orientovaným člověkem ↓*

DD: *ano ↓ nacionalismus*

VK: *já bych nedokázal žít v Bahrajnu*

DD: *mhm*

VK: *nebo někde: jinde no ↓ - někdo - někomu je to úplně jedno a @ cítí se takovým světoobčanem - já ne ↓*

DD: *nacionalismus jsou myšlenkové tendence ↑ ideologie politika zdůrazňující význam národa - tedy sounáležitost skupiny lidí kteří obvykle sdílejí společný původ ↑ historii jazyk kulturu - území ↓ - tak vy se za to slovo nestydíte? ↓ vnímáte ho takto? ↓*

VK: *no: roz - roz @ rozhodně ne: a: - jakoby je to jedna z důležitých věcí kterou máme chránit že jo ↓ předat tu zemi zase našim potomkům - jak jsme ji převzali od našich předků - kteří za to často: bojovali a nebylo to samo sebou ↓ to není nic automatického - že jsme se tady v této kotlině Češi a Moravané - Slezané udrželi a měli nějaké vlastní státní útvary ↓ to není samo sebou ↓*

DD: *tedy když někdo řekne že jste nacionalista - tak - to necítíte jako urážku? ↓ přestože část veřejnosti to cítí nějak pejorativně? ↓*

VJ: *já necítím - necítím - no: to: rozhodně necítím - já dokonce necítím jako urážku ani když mně někdo řekne - že jsem populist a jo: <a to z toho> důvodu že to je zase zákon demokracie ↓ - jo - když budete mít jako: jenom jeden hlas a sice @ hrozně chytřej tak @ ty demokratické volby*

nevyhrajete čili že se obracíte k velkému množství lidí - jo? - populos - lid je taky jako věc která je v něčem - v něčem přirozená takže: já se snažím (smích) <----->

DD: jste populistu tedy? ↑

VK: - no tak @ to že se snažím mluvit k velkému množství lidí nejenom k nějakým elitám @ to asi ano a: zdá se myslím že na tom prostě není nic špatného no

DD: takže Václav Klaus mladší <je populistu a nacionalista?> ↑

Host volí velmi nepřímou strategii a odmítá moderátorce vyhovět, proto je moderátorka nucena svou otázku v pozměněné podobě dvakrát zopakovat. Tím však dává najevo, že je ochotná dobrat se výsledku i za cenu ohrožení její negativní tváře. Naopak ještě zvýší své úsilí a hned vzápětí používá hostova slova k formulaci další přímé otázky (*jste populistu tedy?*), a protože jí host nedá uspokojivou odpověď, rozhodne se jeho výpovědi v závěru ukázky souhrnně interpretovat do srozumitelného výroku (*takže Václav Klaus mladší je populistu a nacionalista?*), tedy naznačit podobu responze, kterou očekávala. Tímto jednáním ohrožuje tvář svého hosta, a to jak tvář pozitivní (svým závěrečným sumarizováním výpovědi hosta jednak naznačuje jeho neschopnost podat uspokojující odpověď, jednak tím nepřímo zpochybňuje jeho snahu o kooperaci, zejména tím poukazuje na porušování Griceovy maximy relevance a způsobu), tak tvář negativní (nutí totiž svého komunikačního partnera formulovat svou repliku podle jejích představ, tím taktéž porušuje maximu taktu a šlechtnosti). V následujícím úryvku (přímo navazujícím na předchozí ukázkou) se oba participanté snaží komunikaci odlehčit, aby direktní jednání nevedlo ke konfliktu, a to zejména oboustranným smíchem a poznámkou hosta, že jde o „trošku milé nálepkování“, kterou dává najevo, že si jednání moderátorky nebere osobně.

DD: takže Václav Klaus mladší <je populistu a nacionalista?> ↑

VK: no tak už vidím váš titulek - no ale tak

DD: (smích)

VK: =důležité je mít dobrou náladu jo: (smích) protože

DD: (smích)

VK: stát na straně dobra: - jenže vás pak někteří jiní nálepkují - někdy - takhle - jako trošku mile - někdy vyložené zle no tak - to je život a - člověk to musí vydržet že jo ↓

Dalším obdobným příkladem, kdy repetitivně dochází ke snaze moderátorky dobrat se jasné odpovědi, je tento úryvek:

DD: *dobře: ↑ když se <máme starat> o své věci proč pak chcete řešit takové věci: - jako je masová migrace - když se České republiky masová migrace netýká? ↓*

VK: *no tak ↓ zaprvé - zaprvé se samozřejmě částečně týká ↑ @ třeba náš @ předseda komise pro správu a spravedlnost pan advokát který hájil tu pani ředitelku - kterou @ žalovala ta Somálka ↑ - která teda přišla z Ruska kupodivu přiletěla - a: pak prvních věc pomocí neziskovek a: paní Šabatové tady žalovala: českou pani ředitelku*

DD: *to je masová migrace pane Klauzi? ↑*

VK: *no tak to byl jeden případ - každý druhý den máte v televizi: nějakého tady: @ kriminální čin který se stal a je to třeba nějaký německý - německý migrant který má něco zamítnutého a páchal tady trestnou činnost*

DD: *čelí Česko masové migraci? ↑ (důrazně, naléhavě)*

VK: *v současnosti to masové není ↑ ale zase není žádná pravda že by: že by tady žádní žádní migranti - nebyli a že by tady nemohli být ↓ (...)*

Zde je direktně volená otázka *čelí Česko masové migraci?*, jež byla nejprve naznačena a posléze zopakována v přímější formě se zvýšeným apelem (signalizovaným i pomocí oslovení *pane Klauzi*), zdůrazněna naléhavým tónem, neboť host opět velmi zásadně porušuje kooperační princip nejasnými replikami. Hlavním záměrem hosta je hájit zájmy hnutí, v důsledku toho se snaží vyvarovat explicitního vyjadřování osobních postojů a preferencí, aby bylo hnutí přitažlivé pro veřejnost. Svou pozitivní tvář prezentuje jako image politika-občana a vlastence s hlubokým zájmem o českou věc, stojícího na straně dobra (tuto tvář Drtinová podrobuje neustálým zkouškám), ale zejména se staví do role loajálního člena hnutí Trikolóra, proto se takticky snaží vyvarovat subjektivně laděných direktních responzí.

V rozhovoru dochází k „minikonfliktům“ – k situacím, ve kterých participanti nedbají aktů ohrožujících tvář a bez jakékoli snahy kooperovat či bez kompenzačního jednání se snaží dosáhnout svého komunikačního záměru bez ohledu na partnera, takže přirozeně dochází ke kolizi zájmů. Následující příklad je konfliktu nejbliže.

DD: *ano: ↑ - ale v českém Parlamentu přece nestojí žádný evropský dráp ↓ - nad každým poslancem nebo senátorem*

VK: *tak*

DD: *=aby prohlasoval to co mu diktuje zlý Brusel ↓*

VK: *no ↓ - ten nestojí ↑ - ale - ale - když tam přijde to evropské nařízení ↑ nebo: - ta směrnice ↑ - tak je nějaká implementační lhůta do kdy se to musí schválit ↑ - a: ti poslanci ↑ - no pravda ↑ - mohli by se hlasovat proti ↑ - já vždycky hlasuju proti ↑*

DD: ale to nediktuje zlý Brusel ↓ - <zlý Brusel v uvozovkách> vytváří zástupci těch členských států ↓

VK: to ne - no ne: tak DIKTUJE: ↓ - DIKTUJE: ↓ (host se oddaluje od stolu, rozhazuje rukama) když to - když to - když to neuděláme - (zvednutí obočí nelibostí kvůli opětovnému přerušení jeho repliky) když to neuděláme ↑ - tak pudem k nějakému

DD: přece ani nad ministry n nestojí nad hlasujícími ministry dráp ↓

VK: =evropskýmu soudu a začnou nám běžet nějaké pokuty ne:? ↑ - tak jakoby: @ čili t své jako ↓ je nad námi dráp ↓ jo? ↑ já na to dra:ma kašlu ↑ - ale - DRTIVÁ většina poslanců to radši přijme protože: jako to má přijmout ↓

DD: členské země přece vysílají své zástupce ↓ - i ministři když hlasují - tak nad nimi tam zase v té vyšší poloze nestojí žádný dráp ↓

VK: no vy nějak věříte: panu Babišovi že tam hájí české zájmy? ↑ jo:? ↑ nebo

DD: není přece otázka @ to - čemu já věřím ↓ já vám kladu otázku a vím - že zlý Brusel

VK: =tak

DD: není vytvořen z nějakých zlých imaginárních úředníků ↑ - ale je vytvořen ze zástupců členských zemí které je vysílají ↓

VK: no tak ↓ @ Brusel Brusel ovládají lobisti a úředníci - úředníci těch kanceláří ↓ - a k tomu: tam mají nějakého - komického dilem - přioopilého Junkra nebo nějakou teďka tudletu paní @ která tomu dělá takovou jako politickou stafáž ↓ - ale rozhodně je nevolena - kdyby ji volili občané -

DD: přiopilý Junkr já jen - jsou to vaše slova ↓ <aby bylo jasno> ↓ (smích)

Řečové jednání moderátorky tentokrát způsobuje tenzní atmosféru a dochází k rozrušení hosta, zejména kvůli vzájemnému, bezohlednému narušování replik, které vyvolává hostovu frustraci. Hostovo rozrušení je zřejmé z neverbálního chování (zejména z výrazného gesta a oddálení se od moderátorky), z částí replik vyslovených s důrazem a ze skutečnosti, že v afektu dočasně rezignuje na snahu nevyjadřovat osobní stanoviska. Ve snaze ubránit svou negativní tvář, neboť je moderátorkou „zahnán do kouta“, zahajuje protiútok ve formě otázky na moderátorku (no vy nějak věříte panu Babišovi, že tam hájí české zájmy?). Zde se nesetkává s úspěchem, moderátorka si zachovává svou profesionální tvář a nevystupuje ze své role, opravuje hosta a jeho slova kontruje. Důsledkem toho host na chvíli nechává opadnout předtím budované hranice a v emocionálně zabarvené výpovědi negativně hodnotí chování jiných politických činitelů. Moderátorce se daří zůstat v nadhledu a hostovou responzí se baví – zde je vidět, že svůj záměr nazírá jako prioritní a nehodnotí své nezdvořilé jednání jako závadné, spíše má z výsledku svého jednání radost. V tomto úryvku se moderátorka opakovaně dopouštěla aktů

ohrožujících negativní tvář a porušovala maximu souhlasu, nicméně její řečové jednání na úkor hosta vedlo k naplnění dílčí části jejího komunikačního záměru.

Participantů komunikace se tentokrát nedrželi zdvořilostního principu a snaha kompenzovat akty ohrožující tvář se v textu objevuje pouze jednou (oboustranné *pardon*). Z toho je patrné že účastníkům komunikace nešlo primárně o dodržování zdvořilostních strategií, spíše se oba jednostranně zaměřili na dosažení vlastního komunikačního záměru. Vzhledem k absentující snaze kooperovat bylo dosaženo především komunikačního záměru moderátorky, která měla výhodu vyšší komunikační role a možnost rozhovor usměrňovat. Záměru však bylo dosaženo na úkor hosta, jenž byl obětí tvář ohrožujících aktů, a za porušování Leechových zdvořilostních maxim. Ke cti moderátorky slouží skutečnost, že nedbala na ohrožování vlastní tváře a chovala se profesionálně i ve vypjatých a emocionálně náročných situacích, proto nedošlo k závažné nezdvořilosti, hrubosti či otevřenému konfliktu. Avšak její řečové jednání kvůli nerespektování negativní tváře hosta hodnotíme (vzhledem k výše vymezeným zdvořilostním konceptům) jako nezdvořilé.

4.1.1.2 Rozhovor s Ewou Farnou

Třetím analyzovaným vzorkem je rozhovor Daniely Drtinové s Ewou Farnou, polsko-českou zpěvačkou, zveřejněný 27. září 2019 na webu *Aktuálně.cz* pod názvem *Farna: Babiš je za hranou všech morálních hodnot, ale na koncertech politiku neřeším*¹⁶². Stopáž rozhovoru je 30:36. Tématem rozhovoru jsou sociální sítě a jejich dopad na společnost, ale také nejvyšší představitelé České republiky či zpěvaččin osobní život.

Drtinová se zde staví do role přátelské moderátorky. Využíváním prostředků pozitivní zdvořilosti se snaží snížit sociální distanci, to jí napomáhá k dosažení jejího komunikačního záměru – zjištění osobních názorů Farné a objasnění jejího veřejného jednání. Debatu provází promítání fotografií a během rozhovoru jsou puštěny také dvě audiovizuální ukázky, nejprve ukázka videoklipu hostčiny nové písně, poté video, kde hostka vyjadřuje podporu spolku *Milion chviliek pro demokracii*. Fotografie svým obsahem většinou odpovídají právě probíranému tématu. Obě

¹⁶² Farna: Babiš je za hranou všech morálních hodnot, ale na koncertech politiku neřeším – *Aktuálně.cz*. Video – *Aktuálně.cz* [online]. Copyright © [cit. 2020-11-29]. Dostupné z: <https://video.aktualne.cz/dvtv/farna-babis-je-za-hranou-vsech-moralnich-hodnot-ale-na-konce/r~46706ca2e06411e984260cc47ab5f122/>.

participantky zde prezentují svou pozitivní tvář jako přátelskou se zájmem o vzájemnou spolupráci, rozhovor probíhá kooperativně. Dochází k občasnému ohrožování tváří, nikdy však k závažnému a vždy následovanému kompenzačním jednáním. V následující ukázce otvírá moderátorka pro hostku nepříjemné téma, tím nezáměrně útočí na její pozitivní tvář, jednání je však zmírněno následnou kompenzací.

DD: *jak to vidíte teď?* ↑ *stíhání premiéra bylo zastaveno - zdá se že demonstranti v ulicích nejsou* ↓

EF: *(povzdech) no: - to je těžké téma* ↓ *já bych já jsem - slíbila doma že nebudu moc zabrušovat abych <nemusela moc vybrušovat>* ↓

DD: *nechám to na vás (smích)*

EF: *=<rozumíte ↑ jak to - jak to myslim? ↑> (smích) ale*

DD: *ono se to těžko formuluje některé věci* ↓

EF: *těžko se to formuluje já - já jsem tohleto video natočila asi @ na po desáté @ aby se mi to povedlo říct jak jsem chtěla @ - - no nemám z toho jako veselý pocit* ↓ *- co se děje sleduju to @ a: nelíbí se mi to a to je to je nějak tak můj názor že s tím neslouhlasim úplně*

Na hostce je při responzi na politickou otázku patrná nejistota a váhavost. Z toho důvodu moderátorka volí mírnější strategii (*nechám to na vás*), místo prosazení vlastního komunikačního zájmu tvrdým, direktním způsobem volí zdvořilost a rozhoduje se v ohrožování tváře nepokračovat a respektovat hostčinu negativní tvář (projev negativní zdvořilosti). Hostka na to reaguje taktéž kompenzačním chováním (*rozumíte, jak to, jak to myslim?*), hledá u moderátorky pochopení a ujišťuje se, že jejím odmítnutím nastoleného tématu naopak nebyla ohrožena tvář moderátorky. Setkává se s úspěchem, moderátorka vyjadřuje účast a pochopení (maxima účasti). Další úryvek je taktéž ukázkou tvář ohrožujícího aktu.

DD: *vy ale máte na Instagramu skoro půl milionu fanoušků živí vás hudba samozřejmě i reklama na sociálních sítích* ↑ *nevyvolá ta dvojakost* ↓ *nevyvolává to ve vás konflikt? ↑ nebo určitou míru konfliktu?* ↑

EF: *@ nevyvolává protožes docela hodně o tom přemýšlím a: snažím se hodně kontrolovat to co tam dávám jak to @ sdílím a co těm lidem říkám* ↓ *@ přemýšlím nad tím* ↑ *- @ ne asi nefotografuju tam každý svý jídlo a: a: @ jako - tímle ten Instagram a Fejsbuk úplně neživim* ↑ *@ samozřejmě je to nástroj mé práce* ↑ *ale zároveň se snažím tam třeba říkat nějaké věci kterým věřím - o kterých jsem přesvědčená - a: mít na ty lidi - nějak jim dávat takový celkový obraz sebe vlastně* ↓ *ani nejde vo to je přesvědčovat protože si myslím že to taky není dobře vlastně ty sociální sítě*

DD: *taková inspirace*

EF: *(přikývnutí) spíš inspirace než než jako zneužívání nějaké moci že jako - teďka mě někdo poslouchá a vidí tak tak že bych to měla jako @ nějak <DOJIT> (smích) <když to řeknu takle>*

Zde se moderátorka dopouští útoku na hostčinu pozitivní tvář (*vy ale máte na instagramu skoro půl milionu fanoušků, živí vás hudba, samozřejmě i reklama na sociálních sítích*) – Farna se prezentuje jako osoba, která si chrání své soukromí, zejména od doby, kdy jí byl dočasně odcizen přístup na vlastní sociální sítě, a se sociálními sítěmi zachází opatrně – Drtinová naznačuje, že hostka i přes svůj výrok o neoblíbenosti sociálních sítí těchto sítí využívá k propagaci své osoby na uměleckém poli. Ohrožení tváře je však zmírněno formulací otázky, která vyjadřuje spíše zájem o blaho tázané. Hostka toto jednání nevnímá jako tvář ohrožující. Přerušení jejího projevu moderátorkou je zde přijato pozitivně a má spíše zdvořilostní funkci – signalizuje pochopení ze strany moderátorky. Hostka v poslední replice ukázky také projevuje zdvořilost vůči tazatelce tím, že zmírňuje expresivní výraz smíchem a následným okomentováním tohoto výrazu (*když to řeknu takhle*), tím uznává, že daná část repliky mohla být řečena i lépe.

Následující případ by také mohl být považován za útok na hostčinu pozitivní tvář, nicméně vzhledem ke kontextu vyhodnocujeme jednání moderátorky naopak jako projev pozitivní zdvořilosti – otázka sice opět naráží na výše zmíněnou problematiku sociálních sítí, ale tentokrát je patrné, že je řečové jednání moderátorky výsledkem zájmu a účasti. To potvrzuje i zmírněním své výpovědi neverbálním chováním (úsměvem) a častým následným přitakáváním. Dalším projevem účasti je i následující ukázka:

DD: *co vás přimělo k tomu že jste nakonec zveřejnila tak - intimní vlastně píseň? ↑ ze svatby i se záběry - protože vy si jinak soukromí chráníte (s úsměvem) ↑*

EF: *ano ↓ je to - to je taky věc kterou jsem řešila vlastně dva roky ↓ v sobě ↓*

DD: *mhm ↑*

EF: *=já jsem tu písničku nechtěla pouštět ven @ byla to píseň - která určena pro @ naše svatebčany - v roce dva tisíce sedumnáct a: @ vlastně jsem - - dostala takový fídbek od těch hostů že by bylo super kdybych to pustila ven - že to je krásná písnička ↓ autentická ↓ - a - prostě - upřímná a tak - říkám jo ale to je za hranou ↓ jsou tam prostě záběry jako @ z našeho dětství ↓ zpívám to s manželem ↓ který jako nemá rád moc pozornosti ↓ - @ ale ve finále prostě tak jsem to @ neřešila a po dvou letech vlastně - přišlo to těhotenství a: nějak jse - jsme se k tomu vrátili s tím že - bylo vlastně hezké takhle poinformovat fanoušky že - jak jinak než písni u zpěvačky že - že vlastně: jsem v očekávání ↓*

DD: *no když vy chcete poznávat je - tak musíte - se i otevřít*

EF: *nějak jim - přesně*

DD: *a nechat @ je <poznat vás> - ----- ↓*

EF: *přesně ↓ a myslím si že jako skrze tu hudbu je to @*

DD: *mhm*

EF: *na té straně té té hrany jako*

DD: *mhm*

EF: *snesitelnosti ↑ @ upřímnosti ↑ autentičnosti ↑ kde ty fanoušci mě můžou poznat a zároveň @ po - u ukazují to soukromí jenom tolik - kolik jako vim že chci ukázat nebo kolik - na kolik si troufám*

DD: *mhm ↑ rozumím ↓*

Moderátorka komentářem otázky ohledně zveřejnění intimní písně (*protože vy si jinak soukromí chráníte*) dává najevo zájem, následným úsměvem vyjadřuje sympatii a dobré úmysly. Poté moderátorka přátelsky přitakává na repliky hostky a signalizuje souhlas a porozumění. Hostka reaguje pozitivně i na občasné přerušování její repliky a opakovaným *přesně* vyjadřuje souhlas s moderátorkou (plní tím maximum souhlasu).

V další ukázce moderátorka opět signalizuje účast.

DD: *mhm mhm ↑ @ nežijete opravdu opravdu hodně rychle? ↑ stíháte ty věci všechny zažít? ↑ myslím až do buněk? ↑*

EF: *to si taky občas říkám*

DD: *(smích)*

EF: *a ptám se sama sebe (smích)*

DD: *<to si říkáme asi všichni>*

Replikou *to si říkáme asi všichni* využívá moderátorka maximum účasti, zároveň jde o projev pozitivní zdvořilosti – snahy zmenšit sociální distanci mezi participantkami a naznačit přátelské úmysly a pocit sounáležitosti.

Dalším projevem zdvořilosti je pozitivní hodnocení obsahu výpovědi hostky, tím tazatelka využívá pozitivní zdvořilost a také Leechovu maximum ocenění a skromnosti.

DD: *mm to je zajímavý postřeh ↓ že ta virtualita vlastně není vůbec - tak virtuální jak by se: nám mohlo zdát ↓*

Moderátorka také v některých případech volí zdvořilejší podobu své výpovědi či otázky, například používá kondicionál nebo zmírňuje přímot otázek a částí replik (*řekněme, tak trochu nálepka*).

DD: a v čem je @ v čem: je pro vás @ to téma tak velké? ↓ jestli byste mi dokázala zprostředkovat váš pohled který je za tím ↓ co vám na tom přijde vlastně tak nebezpečné ↓

DD: loni v říjnu jste napsala na Fejsbuku ↓ jsem havloid ↑ - žijem v době - kdy hrdinové jsou padouši ↑ - s o to větším smutkem a úctou zavzpomínám na skvělého prezidenta a napíšu - tak strašně už pře provařené ale pravdivé - pravda a láska @ vítězí - zvítězí nad lží a nenávistí ↓ - - zeptám se vás takto ↓ - jestli to není @ klišé řekněme - tak trochu nálepka? Václav Havel samozřejmě měl své stíny jako člověk

V tomto analyzovaném vzorku dochází k častým projevům zdvořilosti, rozhovor probíhá za příjemné, přátelské atmosféry. Během dialogu nedochází ke konfliktní situaci, pokud dojde k ohrožení tváře (například v případě zmínky Andreje Babiše a hostčiny nejisté reakce), je následováno kompenzačním jednáním, které tvář ohrožující jednání vhodně napravuje. Moderátorka zde dosahuje svého komunikačního záměru pomocí zdvořilostních strategií a po celou dobu respektuje tvář hostky. Komunikace je úspěšná jak z hlediska udržení principu kooperace a zachování komunikace v mezích zdvořilosti, tak z hlediska dosažení komunikačních záměrů, se kterými participantky do komunikace vstupovaly.

4.1.2 Martin Veselovský

Druhým moderátorem, na jehož řečové jednání jsme se v naší práci zaměřili, je Martin Veselovský (v prepisech MV), internetový televizní a rozhlasový redaktor a moderátor. V rozhovorech si konstruuje image veselého, přátelského a uvolněného moderátora. Jeho řečová činnost je méně kontrolovaná (je u něj patrná nižší míra sebereflexe či připravenosti otázek) a více subjektivně zabarvená, občas budí dojem lehkovážnosti nebo ledabylosti. Působí méně profesionálním dojmem, než jeho kolegyně Daniela Drtinová, spoléhá na své sympatické vzezření. Užívá spíše pozitivní zdvořilosti, jeho vyjadřování je méně formální. K analýze jeho projevu z hlediska zdvořilosti jsme zvolili následující rozhovory:

Rozhovor s Adélou Elbel, publikovaný 15. 9. 2019, stopáž 19:44.

Rozhovor s Filipem Vaňkem, publikovaný 16. 9. 2019, stopáž 23:51.

Rozhovor s Martinou Viktorií Kopeckou, publikovaný 19. 9. 2019, stopáž 23:22.

4.1.2.1 Rozhovor s Adélou Elbel

Prvním analyzovaným vzorkem je rozhovor Martina Veselovského s Adélou Elbel, stand-up komičkou, moderátorkou, bývalou členkou hudebního dua Čokovoko a překladatelkou z nizozemštiny, zveřejněný 15. září 2019 na webu *Aktuálně.cz* pod názvem *Elbel: Jsem trapná a mám za to peníze. Když je cílovka, dá se legrace dělat ze všeho*¹⁶³. Stopáž rozhovoru je 19:44. Tématem rozhovoru je zastoupení žen v žánru stand-up comedy, trapnost jako součást profese a tvůrčí proces při přípravě komediálního výstupu.

Debata má rysy uvolněného, přátelského, poměrně bezprostředního dialogu. Moderátorovi je obecně vlastní spíše přátelský způsob vedení rozhovoru, spojený s projevením pozitivní zdvořilosti, což vede ke snižování sociální distance mezi ním a komunikačním partnerem. Zde je tato přátelskost a uvolněnost znásobena velmi bezprostředním projevem hostky. Elbel svou pozitivní tvář buduje především na komické a ironické sebereflexi, prezentuje se jako žena, která na život nazírá s humorem a nic nebere příliš vážně. Své výpovědi často formuluje tak, aby moderátora pobavila. Přestože je z replik moderátora patrná určitá míra připravenosti (je seznámen s profesní minulostí hostky, toho využívá při kladení otázek), uspořádání jeho replik je vcelku nedbalé. Svou mluvou se moderátor snaží přiblížit mluvě hostky (viz následující ukázky) – užívá obecnou češtinu a expresivní výrazy, to vnímáme jako projev pozitivní zdvořilosti a redukci sociální distance.

MV: *z bodu á do bodu bé a tak dále - dobře k tomu se <dostaneme> - a: - na druhý straně nemusí být reakce ↓ - na druhý straně tam budou jako sedět a dělat a na vás koukat ↓*

MV: *to přece nemůže klapnout ve sto procentech případů ↓*

MV: *<to máte drsný>*

MV: *hele a nebojíte se že to najednou někde - jako zdechne - a nebude to ...*

MV: *a to znamená že vy když vylezete na pódium - tak vy to: máte v hlavě - z paměti - to co vlastně budete říkat ↓*

¹⁶³ Elbel: Jsem trapná a mám za to peníze. Když je cílovka, dá se legrace dělat ze všeho – *Aktuálně.cz*. Video – *Aktuálně.cz* [online]. Copyright © [cit. 2020-12-02]. Dostupné z: <https://video.aktualne.cz/dvtv/elbel-jsem-trapna-a-mam-za-to-penize-kdyz-je-cilovka-da-se-l/r~8f1cdcf6d5f611e9858fac1f6b220ee8/>.

MV: (...) to byste byla - jako hrozně hustá ↓

Moderátor tím zohledňuje a respektuje pozitivní tvář hostky včetně specifík jejího řečového projevu. Pokouší se tím partnerce přiblížit za účelem chovat se při komunikaci odpovídajícím, zdvořilým způsobem, aby tím dal najevo své sympatie (plní tím také maximum účasti). Pro srovnání uvádíme ukázky replik hostky:

AE: no - tak nějaký ty smrti - @ úplně nějaký tragédie to ↓ a @ no - nějaký dě - smrti dětí asi ↓ by mě třeba nepřišly moc vtipný ↓

AE: hele prej jo - jo

AE: já mám - totiž potřebu to tak všechno nějak obracet do tý legrace protože mně to přijde zbytečný se něčím - moc @ zaobírat - jako babrat se v tom nějak smutně - tak já si to vždycky tak převedu v legraci ať je klid a mám se dobře

AE: jo ↓ - jak z Marečku podejte mi pero ↓ jak ten co musel furt chodit tak já taky furt chodím no ↓

AE: já to mám z paměti ↑ - když to jdu natáčet ↑ - protože to píšu těsně předtím ↑ - takže to mám @ nazpaměť ↑ a do toho - co tam vidím lidi nějak reagovat tak to tam do toho přihazuju ↓

Hostka reaguje na moderátorovy podněty převážně stručnějšími replikami, tím nechává moderátorovi více prostoru. Rozhovor tak získává poměrně rychlý spád, moderátor se pro zachování fatické zdvořilostní maximy (tedy za účelem plynutí rozhovoru bez přílišného ticha mezi replikami) stává aktivnějším, participant se často doplňují a střídají v roli mluvčího – mnohdy dříve, než jeho partner stihne svou repliku dokončit. Tématem následující ukázky je příprava stand-upu. Komičku brzy po odvyšlání rozhovoru čeká v rámci stand-up komedie nadstandardně dlouhý výstup.

MV: už to máte připravený? ↑

AE: <jakoby částečně>

MV: (smích)

AE: (smích)

MV: na kom - na kom vlastně - to trénujete jako jestli to něco bude fungovat? ↓ nebo vy to víte? ↑

AE: na sobě no - <tak já se sama - já třeba se> - jako něco řeknu a zasměju se sama ↓ - <já to mám> (smích) hrozně ráda

MV: (smích) jakože

AE: <bavit sama sebe no>

MV: v momentě kdy sama sebe pobavíte
AE: no jasný
MV: tak je to - tak je to ono? ↓
AE: no ↑ - tak vim že je to dobrý - mhm ↑

Překrývání replik je zde nazíráno spíše jako nevyřčená norma participantů, kterou ani jedna komunikační strana nepovažuje za závadnou. Při rozhovoru plní funkci pozitivní zdvořilosti a značí vzájemné porozumění. Smích zde taktéž plní funkci pozitivní zdvořilosti, moderátor jím signalizuje kladné vyhodnocení partnerčina humoru a rovněž je dalším prostředkem, kterým rozhovor „deformalizuje“. K obdobnému překrývání replik či k rychlému střídání v roli mluvčího dochází i v další ukázce, v níž participant hovoří o rizicích povolání stand-up komika.

MV: (...) můžou nastat okamžiky kdy ↓ - to máte předpokládám připravené prostě vystavené jako
AE: mhm ↑
MV: z bodu á do bodu bé a tak dále - dobře k tomu se <dostaneme> - a: - na druhý straně nemusí být reakce ↓ - na druhý straně tam budou jako sedět a dělat
AE: a tak
MV: a na vás koukat ↓
AE: to je mým úkolem aby byla ↓ - že jo ↓ - tam jde o to
MV: no JASNĚ ↓
AE: =nó
MV: to předpokládám ale ↓
AE: né tak
MV: to přece nemůže klapnout ve sto procentech případů ↓
AE: nemůže ↑ ale: musí ↓ - tam je (smích)
MV: (smích)
AE: jako
MV: <to máte drsný>

Zde navíc moderátor využívá maximy souhlasu a účasti (no jasně; to máte drsný). Hostka často projevuje pozitivní zdvořilost užíváním humoru, pro pobavení moderátora, a skrze něj i publikum, užívá dokonce vulgarismu:

AE: jakože vlastně mluví o lidech - o něčem ale když to vztáhne na sebe ↑ tak lidi se tomu zasmějí ↓ spíš - než když jako bych útočila na ně ↓ - takže já řeknu já nevím - příklad že ženy po rozvodu jsou - se z nich stanou takový ezo pindy ↑ - používám jiné slovo ale - tady mě napadlo pouze toto
MV: (smích)
AE: a: nebo že začnou mít rády citáty

MV: *se nemusíte úplně držet zpátky*

AE: <jo>

MV: (smích)

AE: *sem myslela ezo piče ale - @ (úsměv)*

MV: (smích)

Snaha pobavit je součástí její image, kterou prezentuje na veřejnosti a jejíž optikou chce být nazírána i mimo pódium. Dovoluje si proto i ve formálním prostředí internetové televize použít tabuizované slovo, aniž by se bála ohrožení své tváře, zejména poté, co ji moderátor ujistí, že mu takové řečové jednání není nepříjemné (moderátor se tím opět uchyluje k pozitivní zdvořilosti). Stejně tak komička obrací v žert i potenciální ohrožení své pozitivní tváře:

MV: *@ a teď to neberte jako urážku ↓ - jste trapná? ↑*

AE: *jako: @ rozhodně ↓ - sama sobě @ taky - ale mně to nevádí ↓ já jsem prostě - já to tak*

MV: *jako pracujete
s tou trapností? ↑*

AE: *no já si připadám velmi často trapná ↓ - já v podstatě - jako nemám den kdy bych nebyla trapná ↓
- a: nedělala nějaký fopá ale: - ale to se nedá svítit ↓*

MV: *ale teď ale mluvíte předpokládám jako o svém normálním životě ↓ jako*

AE: *ano ↓ - ano ↓ - ale já jsem i jako - vono vlastně když člověk mluví při stand-upu - tak je: - tak - ideál je když si to stáhne na sebe ↓*

Hostka přijímá moderátorovu otázku (následovanou zdvořileji formulovaným dotazem, kterým se moderátor pokouší svou poněkud urážlivou otázku zmírnit), dává najevo, že pro ni trapnost není překážkou a sama tím útočí na vlastní pozitivní tvář. Poté plynule navazuje debatou o zapojení trapnosti do svých výstupů. V rozhovoru se v rámci humoru pracuje také s ironií – aby tedy nedošlo k nedorozumění, musí participantů zapojit inferenční procesy.

AE: *(...) já jsem si tam vytvářela takový svoje ministendapy - protože ty byly krátký ↓ - mě nebaví se moc učit ty věci: jako dlouhý ↓ - a přišlo - ježiš to bych musela si to napsat ↑ což mi nevádí napsat ↑ ale potom se to učit nazpaměť - což je problém že musím chodit po cyklostezce a vždycky se to tam - učím já jsem takový blázen tam v Brně chodím po cyklostezce a říkám si nahlas - <svoje stendapy>*

MV: *to musej bejt cyklisti úplně nadšený z vás ↓*

AE: *jo: - aji v zimě no - <tam už>*

MV: *že se tam motá člověk pěšky*

AE: *nikdo není (smích)*

MV: *jo takle ↓ (...)*

Moderátor tím útočí na pozitivní tvář hostky, neboť intendovaným významem ironické výpovědi naznačuje, že její jednání nemůže být okolím vnímáno pozitivně, hostka však moderátorovu ironickou poznámku přijímá a responduje taktéž ironickou replikou. Následující ukázka je dalším příkladem užívání ironie.

AE: *já - já nejsem moc analytický typ jo* ↓

MV: *aha* ↓

AE: *takže já to jedu všechno intuitivně* ↓ - *takže*

MV: *já jsem trošku analytický typ*

AE: *jo: tak @*

MV: *tím jsme skončili ted'* ↓ - *<pravděpodobně>*

AE: *takže manuál jsem nenapsala zatím - ale: @ no já jsem si to vlastně - tak napsala ten standup první ↑ - to bylo o těhotenství - a tak jsem nějak to napsala a potom zpětně jsem zjistila že na začátku mám potřebu dát jako vtíp ↑ - jakoby rychlejš - dobrejš - údernej - aby si člověk ty lidi získal ↑ a: - potom - něco ----- ↑*

MV: *si to <napišu>* ↓

AE: *napište si to ↓ (smích) a to třeba budete mít záznam <z toho jestli jsou zaplý kamery>*

MV: *(smích)*

AE: *<ale> - no a na konci tak jsem - a vždycky tam musí - já nevím ↓ - třech tři vtipy uprostřed - čtyři - deset ideál že ↑ - ale zas to nesmí být moc ↑ - a na konci musí být pointa no*

MV: *jo: to je super návod ↓ to je - to je vopravdu návod*

AE: *<to jsem vám dala> (smích)*

MV: *vy jste - vy jste vysloveně analytickej typ opravdu ↓*

AE: *já jsem hrozně to: - intuitivní ↓*

Oba participant si ze sebe navzájem dělají legraci. Chytají se za slovo, debata se tím lehce přiosťruje, avšak vše se děje v rámci humoru. Výměna končí ironickým zhodnocením hostčina „analytického“ způsobu myšlení, z jehož nedostatku se sama hostka dříve v ukázce viní. Poté však na okamžik odkládá roli komičky a vážně uznává, že je spíše intuitivní.

V tomto vzorku Veselovský rezignuje na svou profesionální tvář a projevem se přizpůsobuje hostce. Rozhovor tak nabývá poněkud jiné funkce, publikum DVTV díky svému charakteru spíše pobaví, než vzdělá či informuje o životě komičky. K ohrožování tváře dochází minimálně a je vždy předcházeno nebo následováno kompenzačním jednáním. Ze strany hostky dochází spíše k ohrožování tváře vlastní, opět za účelem pobavení a vtípu na vlastní účet, toto jednání je však běžnou součástí profese stand-up komičky, skrze kterou se hostka v rozhovoru také prezentuje. Tím, že participant již v počátku komunikační výměny přijímají společný úzus a při dialogu dodržují nevyřčená pravidla (tedy zejména bezprostřednost replik, ironizaci

výpovědi či humorné strefování se do komunikačního partnera), dochází k úspěšné komunikaci a případné komunikační „prohřešky“, například ironií porušovaná Griceova maxima způsobu a Leechova maxima ocenění a skromnosti, jsou nazírány jako projev pozitivní zdvořilosti, rozhovor tedy lze přesto považovat za zdvořilý.

4.1.2.2 Rozhovor s Filipem Vaňkem

Druhým analyzovaným vzorkem je rozhovor Martina Veselovského s Filipem Vaňkem, módním stylistou, zveřejněný 16. září 2019 na webu *Aktuálně.cz* pod názvem *Za módu utratím měsíčně stovky tisíc, ošklivého člověka bych nezaměstnal, říká Vaněk*¹⁶⁴. Stopáž rozhovoru je 23:51. Tématem rozhovoru je především současný stav české módy.

Veselovský si v tomto rozhovoru klade za cíl získat osobní náhled stylisty na svět módy a na vnímání módy českými občany, jeho snahou je taktéž získat zajímavé a neobvyklé poznatky o hostově profesi. Jednou z odlišností tohoto rozhovoru je vzájemné oslovování participantů. Přestože si komunikanti vykají, čímž udržují dialog na relativně formální úrovni, oslovují se křestním jménem. Z rozhovoru není patrné, zda k této domluvě došlo těsně před rozhovorem, nebo zda se komunikanti již v minulosti setkali. Tím se sociální distance mezi nimi snižuje. Z participantů lze vycítit vzájemný respekt a snaha držet se zdvořilostních norem. Veselovský zde ve srovnání s předchozím analyzovaným vzorkem (rozhovor s komičkou Adélou Elbel) klade větší důraz na image profesionála, přesto však jeho řečový projev vykazuje rysy záměrné snahy snižovat sociální distanci mezi komunikanty. Do jeho výpovědi se místy promítá snaha debatu odlehčit, zejména občasnými poznámkami, jejichž účelem je především pobavit svého komunikačního partnera. Hostova image je založena na zdvořilém vystupování, avšak nebojí se vyslovit své jasné, většinou negativní názory na myšlenkové nastavení obyvatel České republiky co se módy týče, sám považuje vnější vzhled za prioritní a staví se do role módního kritika.

MV: *jaký to je chodit po ulici v Praze nebo v Česku obecně?* ↑ *jako s TIMHLE - vědomim* ↓

FV: *málokdy vás něco mile překvapí* ↓

MV: *(smích)*

¹⁶⁴ Za módu utratím měsíčně stovky tisíc, ošklivého člověka bych nezaměstnal, říká Vaněk – Aktuálně.cz. *Video – Aktuálně.cz* [online]. Copyright © [cit. 2020-12-05]. Dostupné z: [https://video.aktualne.cz/dvtv/za-modu-utratim-mesicne-stovky-tisic-oskliveho-cloveka-bych/~a4487d40d72411e98776ac1f6b220ee8/](https://video.aktualne.cz/dvtv/za-modu-utratim-mesicne-stovky-tisic-oskliveho-cloveka-bych-~a4487d40d72411e98776ac1f6b220ee8/).

FV: (smích)

MV: <to je špatná zpráva> asi pravděpodobně ↓

FV: je - a já to dělám dvacet tři let a: a za těch dvacet tři let se: to moc v Česku jakoby nezvedlo
voproti

MV: opravdu? ↑

FV: opravdu

FV: neni tu ta kultura toho oblikání ↓

MV: to znamená že vlastně jako - v Česku šaty nedělaj člověka? ↓

FV: v podstatě - je to tady zažitý že ne ale oni ty šaty právě toho člověka dělaj

MV: mhm ↓

FV: a ten kdo si to uvědomí tak v tom životě dostane náskok oproti těm ostatním ↓

MV: =takhle to je? ↑ opravdu? ↑

FV: je - opravdu to tak je ↓ opravdu to tak je (...)

V tomto rozhovoru Veselovský také užívá expresivní výrazy a obecnou češtinu, tím snižuje formální vyznění debaty a přibližuje ji spíše dialogu dvou přátel. Takové řečové jednání moderátora spolu s častými reakcemi na hostovy repliky (viz předchozí dvě ukázky), ať už vyvozujícími nebo vyjadřujícími pochopení, souhlas či zájem (*to je špatná zpráva asi, pravděpodobně; opravdu?*), pokládáme za projev pozitivní zdvořilosti, zároveň tím moderátor přispívá k dodržení fatické maximy. Moderátor obecně volí spíše přímé otázky než otázky zmírněné kondicionálem či negací, příkladem je další ukázka, v níž vyznění některých otázek dokonce hraničí s hrubostí.

FV: (...) když přijdou dva lidi na pohovor jeden je vzdělanější chytřejší výkonnější - a je tlustej vošklivej beďaratej s mastnou pleť a špatně voblečenej ↑ - a druhý tam bude stát perfektně voblečenej čistej příjemnej usměvavej ale nebude toho tolik umět tak stejně vemete toho co toho tolik neumí ↓

MV: tak teď teď se můžeme dostat k tomu co jste říkal že tady je zakořeněné o módě něco jako povrchní záležitost

FV: mhm

MV: =jako není tohleto povrchní? - protože ten - jak vy říkáte tlustej s beďarama vošklivej je prostě vzdělanej ↓ - a nakonec třeba pro moji firmu bude lepší

FV: a je disciplinovaněj když se nedokáže @ zatnout a ne: neváží si svojí tělesný schránky - natolik aby - vo ni pečoval a změnil ji? ↑ - a vypadal nějak kultivovaně tak to taky vypovídá něco o jeho: - o nastavení mysli ↓ - takže tam jsou zase určité nějaký další negativa který by se projevíly potom v tom zaměstnání ↓

MV: @

FV: ono to všechno se všim souvisí ↓

Moderátorova otázka ohledně povrchnosti hosta není žádným způsobem zmírněná, jde o přímou, urážlivě vyznívající otázku ohrožující hostovu pozitivní tvář, což mluvčí ještě podporuje využitím pejorativních výrazů (užitých dříve hostem), kterými popisuje neupraveného, o sebe nedbajícího člověka. Ačkoli je otázka položena za užití normální intonace, její obsahové vyznění hraničí až s hrubostí. Host se sice rozhoduje na urážlivý podtext výpovědi nereagovat, ale moderátorovu repliku nesouhlasně přerušil vlastním argumentem, jímž porušuje Leechovu maximu souhlasu. Stejně tak nezdvořilá je poznámka, kterou moderátor naznačuje hostu, že má při posuzování lidského vzhledu příliš vysoké standardy:

FV: ----- *Češi jsou takoví že se ještě dobře voblečou a kolikrát maj špatný boty (smích)*

MV: *(smích) to jsem taky vlastně myslel že už jako zůstalo někde v devadesátých letech ale evidentně*
↓

FV: *ne ne - ne ne* ↓

MV: *otázka jestli vy nemáte jako trošku jako vysok vysoká měřítka* ↓

FV: *@ je je určité pravda - že ty moje laťky jsou daleko vejš než než je ten obecní standard* ↓ - *my ty lidi z módy to máme trošku posunutý jinam* ↓

MV: *to znamená že vy byste si - k sobě do firmy - jako ošklivého člověka nebo neupraveného - člověka jako asistenta*

FV: *nikdy nevzal*

MV: *nevzal* ↓

FV: *nikdy nevzal* ↓

MV: *- - FAKT? ↑ (nevěřicně)*

FV: *no stoprocentně (úsměv)*

Vzhledem k hostem budované imagi přísného módního kritika však stylistu tuto otázku nevnímá jako tvář ohrožující, jeho pozitivní tvář to naopak podporuje, stejně tak nevěřicné ujišťování se moderátora o pravdivosti hostovy výpovědi. Dalším způsobem, jakým Veselovský zmenšuje distanci a míru formality, je užití humoru:

MV: *a pak ještě jedna věc a - to souvisí asi s Českem - jako - obecně - není to prostě pro mnoho lidí záležitost peněz? ↑ - jakože být opravdu skvěle upravený prostě stojí - hodně peněz* ↓

FV: *to je no - v podstatě to je výmluva taková - která zaznívá velmi - velmi často @ když to srovnáte třeba se Španělskem - @ kde ta ekonomická situace není úplně tak růžová jako u nás a ty lidi tam mají do kapsy stejně hluboko nebo ne li hloubš - nebo Itálie - kde ti lidi mají poměrně hluboko do kapsy ↑ - tak - se dokážou oblíct perfektně ↑ stylově netvrdim úplně do těch nejdražších značek ten trh nabízí strašně moc možností @ dneska už i u nás by dobře oblečený aby to ty lidi moc nestálo ale je to nastavení tý hlavy pro ty Čechy není prioritní být dobře oblečený ty Češi mají priority auto ↑ - dům ↑ - postavit dům na hypotéku mít zahradu nebo mít chalupu trávit poměrně*

ho spoustu času pohromadě rodinně ↑ - zalezlí v těch svých sídlech nebo: nebo domácnostech a a tak jako žijou komunitně v té rodině ↑

MV: pardon Filipe ↓ - jenom je otázka - jestli žijete ve správný zemi jako vzhledem k tomu vašemu nastavení ↓

FV: (smích) mám

MV: jestli by vám nebylo líp v Miláně nebo v Ňujorku ↓

FV: já mám tu možnost NAŠTĚSTÍ že poměrně jsem takovej přelétavej

Moderátor vlastně naznačuje stylistovi, že se jeho názory nehodí do českého prostředí, zamýšlený účel moderátorových poznámek je však spíše zdvořilostní (jde rovněž o způsob, jakým Veselovský aplikuje pozitivní zdvořilost). V další ukázce Veselovský opět pronáší humornou poznámku, která však v tomto případě zůstává bez odezvy.

FV: (...) když vlastně začínám s člověkem tak můj prvotní - požadavek je se s tím člověkem sejit ↓ - vyslechnout ho vlastně co od toho čeká - @ co potřebuje ↓ - proč to potřebuje - proč se chce svěřit do rukou stylisty - a dostává ode mě takovej domácí úkol kdy on mi má najít dejme tomu deset patnáct fotografií ↑ - @ oblečení který se mu líbí ↓ aby z toho přesně

MV: jako na jiných lidech? ↓

FV: na jinejch lidech ↓ - na celebritách světovějch

MV: mhm mhm

FV: nebo z nějakých časopisů to je úplně jedno - mně to pomůže dát si dohromady vlastně to jeho nastavení vnitřní ↓ - k čemu on tíh - tíhne víc - a pak se sejdeme znova a @ pokud chceme dál spolupracovat tak bysme měli začít tříděním šatníku ↓ kde já přijdu k tomu klientovi domů ↑ - a zreviduju celej ten šatník co tam má a zjistím co v něm má jestli má správné velikosti jestli má dobrý věci a nemá je třeba jenom doupravený protože spousta lidí dělá chybu - že má dobrý oblečení a nemá ho upravený na tu svoji velikost ↓ protože se šije no v těch konfekčních tabulkách a von ji nemá

MV: to by mě trefilo (smích)

FV: tak to doupravíme ↓ - zjistíme co je tam špatně to mu doporučim aby se toho zbavil ↑ - a z toho mi vypadne co mu třeba chybí ↑ (...)

Veselovský svým humorným zhodnocením titěrné práce stylisty (to by mě trefilo) naznačuje sympatii se svým komunikačním partnerem, ten však poznámku přechází a pokračuje ve výčtu činností spojených s prvními schůzkami s novým klientem. Moderátor tím tedy sice plní maximu účasti, nedočkává se však hostovy reakce, neboť tím jeho profesi degraduje. Stejně tak moderátorovi jeho snaha rozhovor odlehčit a obrátit ve vtip nevychází v dalším uváděném příkladu, v němž nemůže uvěřit výši měsíční sumy utrácené hostem za ošacení a svůj údiv poněkud nadsazuje, tím dává najevo i svůj subjektivní postoj.

MV: řeknete mi kolik @ jako rámcově utratíte za oblečení - @ měsíčně? ↑

FV: já to jsem se to - snažil nikdy nepočítat - @ ale asi jsou to stovky tisíc - určitě

MV: pardon - říkal jsem MĚSÍČNĚ (pobavený údiv)

FV: <no>

MV: (smích)

FV: jsou takový období ↓ - ale pak mám i období skromnější kdy třeba - tolik neutrácím ↓

MV: jako - měsíčně za oblečení pro sebe ↓ - jo pořád ještě odpovídáte na tu stejnou otázku? ↓

FV: (rozpačitý smích) já jsem vám odpověděl po pravdě Martine ↓ (lehce netrpělivě) - ale samozřejmě jsou i měsíce kdy tolik neutrátím ↓ kdy si třeba koupím jenom jednu věc ↓ (...)

Host po opakovaném ujišťování moderátora o správnosti své výpovědi začíná být lehce netrpělivý. Otázka jeho soukromých investic, a tedy i otázka financí, je mu očividně nepříjemná, proto dává moderátorovi najevo, že již na danou otázku odpověděl a nechce v tématu dále setrvávat. Moderátor se svým naléháním dopouští aktu ohrožujícího hostovu negativní tvář, neboť odmítá včas opustit téma, jež je partnerovi zjevně nepříjemné. Ke konfliktu však nedochází, jde jen o drobné nedorozumění, které oba participanté přecházejí, moderátor rozpoznává partnerovu snahu o změnu tématu a plynule navazuje další otázkou.

Veselovský volí své otázky poměrně nedbale. Dává tím najevo svůj nadhled i nedostatečnou míru respektu. V rozhovoru se několikrát dopouští aktu ohrožujícího hostovu tvář, v jednom z případů se tím dotýká nepříjemného tématu a nutí tak svého hosta k obraně své tváře. Přestože nedochází k řečovému konfliktu, nepovažujeme moderátorův způsob vedení rozhovoru vzhledem k výše vymezeným zdvořilostním principům i jazykovým prostředkům vykazujícím zdvořilost za zdvořilý. Otázky většinou nezmírňuje a pokládá velmi přímě, některé mají až urážlivé vyznění. Host sice na moderátorovo řečové jednání reaguje především pozitivně, to však přičítáme součástí jeho pozitivní tváře a snaze s moderátorem kooperovat.

4.1.2.3 Rozhovor s Martinou Viktorií Kopeckou

Třetím analyzovaným vzorkem je rozhovor Martina Veselovského s Martinou Viktorií Kopeckou, farářkou Církve československé husitské, psychoterapeutkou a krizovou interventkou, zveřejněný 19. září 2019 na webu *Aktuálně.cz* pod názvem *Bůh má smysl pro humor, když si vybral mě. Bankomaty mě nebavily, říká mladá*

*farářka*¹⁶⁵. Stopáž rozhovoru je 23:28. Tématem rozhovoru je především život farářky, počátky její služby v husitské církvi a přijímání její osoby okolím.

V tomto rozhovoru se jedná především o osobu Kopecké, mladé farářky, jako netypické vykonavatelky své profese, jde o interview poznávací. Kopecká staví svou pozitivní tvář na skutečnosti, že není pouze farářkou, ale především člověkem, ženou. Naznačuje tedy, že nechce být nazírána pouze skrze svou funkci, tzn. nějakou sociální roli, která ve společnosti budí úctu a také určitá očekávání, zejména co se vzhledu a chování týče, přesto však chce být brána vážně. Jejím záměrem v tomto rozhovoru není hájit svůj profesní zájem, tedy zapůsobit na širokou veřejnost a získat ji pro svou víru, naopak představuje svou tvář civilní, protože svou profesní a civilní tvář považuje za jedno a totéž. Vystupuje jako vzdělaná a vyrovnaná žena, kterou těší, že je nástrojem postupných změn stereotypních představ o statutárních orgánech farnosti. Z jejích výpovědí je patrné, že ji rovněž uspokojuje její role inovátorky. Součástí rozhovoru jsou zmínky o jejím blogu, poukazování na odlišný, pro farářku netypický vzhled či neobvyklá profesní minulost pro někoho, kdo se později odevzdá službě bohu. Její projev je klidný a zdvořilý, užívá spíše negativní zdvořilosti a respektuje tvář svého komunikačního partnera. Její pozitivní tvář je založena na mírném, milém vystupování.

Veselovský, jak již bylo řečeno výše, si zakládá na imagi příjemného, „normálního“ člověka (ve smyslu neformálního vyjadřování – formalitu naznačuje pouze vykáním). Tím se snaží odvést pozornost hostky od faktu, že jde o rozhovor pro internetovou televizi, a tím hostku uvolnit. V tomto rozhovoru ho zajímá především odlišnost hostky od jiných, většinou stereotypně vypadajících a jednajících zástupců jejího povolání. Toho dosahuje neformálně sestavenými replikami, ve kterých se místy dopouští aktů ohrožujících tvář hostky.

MV: (...) *od mnoha lidí jsem slyšel - že byli hledající*

MVK: *(uchichnutí)*

MV: *=a že potom našli boha ↑ @ a že jim to začalo dávat smysl a tak dále ↓ - ale vy jste z mého pohledu postoupila ještě o kus dál ↓ protože jste se vlastně v tom ↑ - poté co jste - jako ↓ našla ↑ - asi boha uvěřila a tak dále ↑ tak jste se stala vlastně - po asistentce jáhence farářkou ↓*

¹⁶⁵ Bůh má smysl pro humor, když si vybral mě. Bankomaty mě nebavily, říká mladá farářka – Aktuálně.cz. *Video – Aktuálně.cz* [online]. Copyright © [cit. 2020-12-07]. Dostupné z: <https://video.aktualne.cz/dtv/buh-ma-smysl-pro-humor-kdyz-si-vybral-me-bankomaty-me-nebavi/r~fe043e88da4d11e99d020cc47ab5f122/>.

MVK: *hmm - já jsem nikdy moc netlačila na pilu ↓ já když jsem - hledala - tak jsem spíš čekala na to až budu nalezena ↓ - jo - já mám pocit že člověk který hledá boha jde nějakou cestou - a a určitě vykazuje @ nějaké úsilí k tomu aby aby se @ trošku vzdělal aby trošku nějak to prožíval duchovně ten svůj život - ale zároveň věřím že na tý druhý straně ten bůh vychází naproti nám ↓ takže já jsem byla nějakých způsobem oslovena vnitřně a nalezena ↓ (...)*

V tomto úryvku participant hovoří o způsobu, jakým se mladá farářka dostala do služby. Ukázce předchází pasáž, v níž hostka vypovídá o své spokojenosti a životním naplnění, jež ve službě našla. Zde však moderátor opakovaným *a tak dále* zlehčuje pro hostku vážné téma a ohrožuje tím její pozitivní tvář. Signalizuje tím vlastní nadhled a patrně i skutečnost, že sám je nevěřícím. Svým řečovým jednáním zlehčuje i osobu hostky a její pozitivní tvář tím znevažuje. Hostka však nedbá ohrožení tváře, přijímá hostovo hodnocení (*ale vy jste z mého pohledu postoupila ještě o kus dál*) a na repliku moderátora reaguje vyrovnaně. Následující úryvek také poukazuje na ohrožení hostčiny tváře:

MVK: *naučila jsem se - prostě psát jednoduchý makra a tak ↓ - takže mně všechno to co jsem považovala za: za šiléný a: a: @ obtěžující a tak ↓ tak se mi nakonec vždycky v životě hodilo ↓*

MV: *a teď to potřebujete? ↑*

MVK: *a: a dneska se mi to vlastně*

MV: *potřebujete vélu kap?*

MVK: *docela hodí ↓ - jo: tak já když počítám @ <kolik máme členů> a: a: a takový další věci tak si dělám takový menší statistiky já jsem statistiku studovala v rámci psychologie ↓ a byla jsem docela <nadějná takže> - ono ↓*

MV: *=(smích) docela nadějná ↓*

MVK: *to že je člověk farář neznamená - že: že neumí zapnout počítač že se neorientuje*

MV: *ne - to jsem*

MVK: *v ve věcech který s tím úplně nesouvisí ↓*

MV: *=ne ne ne ↓ - to jsem si*

MVK: *=(výrazné kývání hlavou) jo*

MV: *určitě nemyslel ↓*

Moderátor svou bezprostřední reakcí (smíchem počínající) opět útočí na pozitivní tvář farářky, která se zde skromně prezentuje jako vzdělaná, inteligentní žena. Tentokrát hostka brání svou tvář následným výrokem, že i zástupci její profese jsou moderní lidé schopní využívat moderních technologií. Tím poukazuje na moderátorovy možné předsudky. Situace je zakončena moderátorovým kompenzačním jednáním, uvědomuje si totiž, že se jeho neprofesionální jednání mohlo farářky dotknout, proto posléze zdůrazňuje, že její tvář ohrozit nezamýšlel.

Farářka reaguje pozitivně a omluvu přijímá výrazným zakýváním hlavou, signalizujícím úspěšné dekodování omluvy a její přijetí. V následující ukázce moderátor zmírňuje svou otázku kompenzačním jednáním, díky tomu nedochází k dalšímu ohrožení hostčiny tváře.

MV: *to věřím ↓ - a ta další moje - poznámka otázka vlastně bude velice přízemní ↓ - ale - kdykoliv vidím nějakou fotografii vaši: z toho zasedání ↓ - a: vidím že tam kolem vás jsou prostě třeba katoličtí kněží - prostě oblečení ↓ - prostě jak jako vypadající nebo z jiných církví ↓ jako a - nebo když se potkáte s papežem Františkem - a @ tam jsou všude kolem ti muži*

MVK: *mhm*

MV: *=<prostě nějakým způsobem> oblečení a do toho tam stojíte vy - v šatech - bez @ ramínek @ a: jste: @ vypadáte takhle ↑ - pardon - pro mě ne jako typická farářka ↑*

MVK: *mhm*

MV: *tak si vlastně říkám - co tomu to okolí říká ↓ jako: co říká tomu že tam je někdo jako vy? ↑*

MVK: *jo ↑ - tak @ teď popisujeme nějakou masku ↓*

MV: *ANO ↓*

MVK: *nemluvíme o tom - co dělá faráře farářem*

MV: *ano ↓ - já znovu - znovu říkám jako že to je velice přízemní poznámka ale přesto ↓*

MVK: *hmm (lehké zavrtění hlavy)* - a - a je to na první dobrou ↓

MV: *mhm*

MVK: *takhle to je ↓ - a kdybych chtěla aby to bylo jinak tak samozřejmě s tím můžu něco udělat ↓ (s úsměvem)*

Moderátor hodnotí vzhled farářky jako neobvyklý pro zástupce její profese. Svůj výrok však před jeho vyřčením zmírňuje kompenzačním jednáním (*pardon*) a také negativním hodnocením vlastní otázky (tvrdí, že jeho otázka *bude velice přízemní*, tím ohrožuje i vlastní pozitivní tvář, neboť naznačuje, že jeho výrok nemůže být nazírán pozitivně). Promluva tedy díky zvolené formulaci nemá negativní výsledný efekt. Nedochází k útoku na tvář hostky, která moderátorovu otázku zdvořile přijímá. Bez potíží seberefektuje vlastní image, neboť si je vědoma své odlišnosti od ostatních farářů (popř. farářek). Při moderátorově opakovaném hodnocení vlastní otázky jako přízemní dává farářka lehkým zavrtěním hlavy najevo, že s negativním hodnocením moderátora nesouhlasí. Přestože tím signalizuje nesouhlas, plní farářka svým neverbálním chováním maximum ocenění a skromnosti, neboť dává najevo, že řečové jednání svého komunikačního partnera hodnotí kladně.

Moderátor využívá prostředků pozitivní zdvořilosti, například při hodnocení hostčiny blogu (*jako skvěle napsáno* nebo *dost jsem si počel, musím říct*), při

paralingvistických projevech naznačujících uznání (tím reaguje například na hostčin silný názor ohledně práv a schopností žen), nebo při snaze zmenšit sociální distanci mezi sebou a svou komunikační partnerkou (*tak to mi vzhledem k tomu, kým jste teď, přijde jako nejmíň pravděpodobný začátek životopisu* – jde o moderátorův komentář k předchozímu zaměstnání hostky v nadnárodní korporaci se specializací na bankomaty ve Francii).

Způsob vedení rozhovoru Veselovským je charakteristický tím, že místo položení otázky často shrne fakta v oznamovací větě a očekává, že hostka bude na jeho výrok reagovat (v některých ukázkách jsme u následujících případů vynechali zvuky přitakání hostky, kterými repliku moderátora souběžně doprovázela).

MV: *Tak to mi vzhledem k tomu kým jste teď přijde jako nejmíň pravděpodobný začátek životopisu* ↓
začí zajímalo by mě jako jak se z tohodle stanete tím kým ste dneska ↓

MV: *jak jste říkala že když jste byla v té nadnárodní korporaci* ↑ - *tak že to jako nebylo úplně - úplně pro vás* ↓ - *no: vtip je v tom - že vy jste TED - za svojí církev ve ve výkonném výboru - Světové rady církví* ↓ *takže - vy: vlastně jste* ↓ *ve svém - způsobem prostě v nadnárodní - jako: organizaci* ↓ - *takže vás to stejně nějakým způsobem žene - tímhle směrem* ↓

MV: *počkejte já to tady nemůžu - @ ted' úplně najít ale já jsem @ vlastně: na vašem blogu četl že vás kadeřník vám říká velebnosti* ↓

MV: *to chápu* ↓ *ale kdybych já vás takhle neoslovil na začátku rozhovoru tak - pardon - vy nevykazujete známky toho - že jste - že jste farářka* ↓

Oba participanté dodržují zdvořilostní i kooperační princip. K aktům ohrožujícím tvář dochází výhradně ze strany moderátora, avšak nikdy ne se záměrem poškodit svou komunikační partnerku. Komunikace i přesto probíhá úspěšně a v rámci zdvořilostních norem, shledáváme pouze mírný nepoměr ve vyjadřovacích schopnostech participantů, kdy host disponuje většími řečovými vlohami. Veselovského občasná řečová nešikovnost je také hlavním důvodem, proč k občasnému ohrožení tváře hostky dochází. Kompenzačním jednáním však své výpovědi zmírňuje a plní tak zdvořilostní normu.

4.2 Vyhodnocení analyzovaných jevů z hlediska jejich funkce

V této kapitole se pokusíme o komparaci řečového projevu Daniely Drtinové a Martina Veselovského v rámci výše určených analyzovaných jevů, vymezených v kapitole 3.1, ke kterým patří:

1. Navazování a ukončování kontaktu, oslovování
2. Vyslovování názoru a užívání direktiv
3. Užívání deminutiv
4. Remediální výpovědi a kompenzační jednání
5. Přítomnost ronie
6. Přerušování partnera

Okrajově budeme přihlížet ke konceptům uvedeným v teoretické části (tedy k Leechovu zdvořilostnímu konceptu, Griceovu principu kooperace a konceptu tváře, zejména v podání Brownové a Levinsona), zde však budeme výsledky hodnotit především z hlediska jejich funkce, okomentujeme úspěšnost komunikace moderátorů a dosahování jejich komunikačního záměru.

Většina analyzovaných rozhovorů nevykazovala známky příznakového navazování či ukončování kontaktu. Výjimku tvoří rozhovor Veselovského se stylistou Filipem Vaňkem, ve kterém se participant oslovují křestním jménem, přestože si vykají, tuto skutečnost jsme vyhodnotili jako oboustranný projev pozitivní zdvořilosti. Drtinová při komunikaci se svými hosty užívá výhradně vykání a své hosty až na výjimky oslovuje pouze zájmenem *vy*, které je konvenčním prostředkem vyjádření úcty a formálnosti. Zmíněnou výjimkou je dvojitý užití oslovení *pane Klauzi* (zde užíváme transkribovanou podobu hostova jména), v prvním případě jde o otevření konverzace přímou otázkou (zde jde o oslovení bezpříznakové), ve druhém pak má toto oslovení zvýšit apel tazatelky na tázaného v případě opakování obsahově stejné otázky. Zde již jde o oslovení příznakové a má hostu naznačit, že odpovídá nežádoucím způsobem. Přestože příznakové oslovení neplní zdvořilostní funkci a blíží se spíše ohrožení pozitivní tváře hosta, plní momentální komunikační záměr moderátorky, aniž by došlo k závažnému řečovému konfliktu.

Direktivy se v rozhovorech (už z podstaty rozhovoru jako takového) nevyskytují. Přímé otázky (jež jsou nazírány jako méně zdvořilé) jsou u obou

moderátorů v nepoměrně větším zastoupení, oba moderátoři kladou důraz spíše na přímost a jasnost otázek než na jejich zdvořilostní zmírňování pomocí kondicionálu nebo negace. Otázkové varianty považované za zdvořilejší, tedy ty s užitím kondicionálu nebo negace, se v rozhovorech objevují zcela výjimečně, kondicionál zde plní funkci zmírnění otázky pouze jednou (Drtinová k Farne – *jestli byste mi dokázala zprostředkovat váš pohled, který je za tím*), v jiných případech značí pouze gramatickou kategorii způsobu (např. Drtinová k Horáčkovi – *co byste si přál objevit v této vědní disciplíně (...)?*, Drtinová ke Klausovi – *vládl byste s Andrejem Babišem?*), a výpovědi zmírněné negací se v textech neobjevují. Nejvýraznější tendenci k vyslovování názoru skrze subjektivně barvené výpovědi vidíme v rozhovoru Drtinové s Václavem Klausem mladším. Moderátorka zde pokládá otázky záměrně tak, aby dala najevo nesouhlas a jejich vyzněním vyvolala hostovu subjektivní responzi. Veselovský své výpovědi taktéž subjektivně zabarvuje, oproti Drtinové však spíše s úmyslem hosta pobavit nebo snížit sociální distanci skrze pozitivní zdvořilost (Veselovský k Vaňkovi – *tohleto vlastně vy jste schopný dělat, ochotný dělat, proto, abyste vypadal tak, jak si myslíte, že by to mělo být?* – otázka má obsahově urážlivý podtext, je však pronesena s intonací značící spíše údiv a účast). Objevují se však i případy, kdy lze z výpovědi Veselovského vyčíst spíše nedostatek zájmu o probírané téma (Veselovský ke Kopecké – *od mnoha lidí jsem slyšel, že byli hledající a že potom našli boha a že jim to začalo dávat smysl a tak dále; poté, co jste jako našla, asi, boha, uvěřila a tak dále*), v uvedených příkladech je kvůli zlehčování tématu jasný negativní postoj moderátora k víře. Rezignuje tím na snahu o vyjádření zájmu a snahu projevit pozitivní zdvořilost a subjektivní postoj staví nad úsilí dosáhnout úspěšné komunikace.

Deminutiva se v analyzovaných rozhovorech nevyskytují. Omluvy jsou Drtinovou aplikovány především po přerušení hostovy výpovědi jako kompenzační jednání, jejich podoba je výhradně jednoslovná (*pardon*). Například v rozhovoru s Jiřím Horáčkem omluvu užívá v případě, kdy dojde k závažnějšímu přerušení hostovy repliky. Ke kompenzaci se uchyluje, aby dodržela přátelský průběh konverzace. Stejně tak kompenzuje přerušení hostova projevu v rozhovoru s Václavem Klausem mladším, zejména proto, aby si zachovala tvář profesionálky. V případě rozhovoru s Ewou Farnou kompenzuje Drtinová případné ohrožení tváře spíše upuštěním od své otázky (v případě nejisté reakce hostky na otázku ohledně Andreje Babiše dodává kompenzační *nechám to na vás*), opět z důvodu zachování

přátelské atmosféry. Jiné kompenzační jednání se v rozhovorech Drtinové nevyskytuje. Veselovský v rozhovoru s Vaňkem také užívá jednoslovnou omluvu (*pardon*), a to v případě, kdy rovněž přeruší výpověď hosta, nebo jde o kompenzační jednání předcházející pro hosta nepříjemnou otázku, nebo vyjadřuje údiv ve smyslu *moment, slyšel jsem dobře?*, v rozhovoru s Adélou Elbel pak při přerušení repliky hostky. V rozhovoru s Kopeckou pak užívá jednoslovnou omluvu pro kompenzaci subjektivního hodnocení farářčina neobvyklého vzhledu (*vypadáte takhle, pardon, pro mě ne jako typická farářka* nebo *pardon, vy nevykazujete známky toho, že jste, že jste farářka*). Kompenzační jednání se zde rovněž objevuje v podobě negativního hodnocení vlastní otázky nebo poznámky (*moje poznámka, otázka, vlastně bude velice přizemní; znovu říkám, jako že to je velice přizemní poznámka; asi vám kladu samé přizemní otázky*), tím Veselovský dává hostce najevo, že si je vědom nepřilíš zdvořile formulovaných otázek, a signalizuje také respekt vůči pozitivní tváři hostky.

Ironické výpovědi se v rozhovorech téměř neobjevují. Ironie je užitá pouze v rozhovoru Veselovského s komičkou Adélou Elbel. Moderátor ironizací ojedinělých výpovědí sice porušuje Griceův princip kooperace, zejména pak maximum způsobu, zde je však ironie projevem pozitivní zdvořilosti. Moderátor se tím přizpůsobuje způsobu komunikace své hostky a dává tak najevo sympatii.

Přerušování replik je v analyzovaných rozhovorech poměrně častým jevem. Dochází k němu buď nezáměrně, pokud roli mluvčího převezme druhý participant předčasně, neboť si neuvědomí, že jeho komunikační partner svou výpověď ještě nedokončil, nebo záměrně. Ze strany moderátorů pak dochází k záměrnému přerušování replik hostů v případech, kdy se hosté svou replikou ubírají jiným než požadovaným směrem a je tedy třeba debatu invazivním způsobem usměrnit. V obou případech je závažnější přerušování replik (nepočítáme například překrývání jednoho či dvou lexémů, za závažnější přerušení považujeme případy, kdy participant pronáší podstatnou část výpovědi souběžně s výpovědí partnera, a jsou si tedy jasně vědomi skutečnosti, že své výpovědi pronáší souběžně) převážně následováno kompenzačním jednáním v podobě omluvy. Výjimku tvoří rozhovor Daniely Drtinové s Václavem Klausem mladším. Zde moderátorka volí tvář chladné profesionálky, která má jasný záměr, tedy zjistit osobní stanovisko hosta na probíranou problematiku. Při snaze přimět hosta ke kooperaci a dosáhnout tak moderátorkina komunikačního záměru dochází proto k častému přerušování replik,

jen v jednom případě kompenzovaném omluvou. Tímto jednáním moderátorka dává najevo svou nadřazenost ve smyslu vyšší komunikační role.

Oba moderátoři jsou schopni účelně využívat jazykové prostředky k dosažení svého komunikačního záměru. Strategie Drtinové je založena na vytvoření příjemné atmosféry, pokud jde o výkladový rozhovor založený na faktech (rozhovor s Jiřím Horáčkem) nebo o rozhovor blízcí se konverzaci dvou přátel (rozhovor s Ewou Farnou), zároveň však zachovává sociální distanci a formální úroveň dialogu. V případě rozhovoru na téma politického hnutí (rozhovor s Václavem Klausem mladším) volí tvrdší profesionální přístup a svou přátelskost odkládá ve prospěch získání požadovaných informací. Ve všech analyzovaných debatách dospívá moderátorka svého komunikačního záměru, ve dvou z nich nedochází k řečovému konfliktu, v poslední nastává situace, jež má ke konfliktu poměrně blízko. Veselovský se ve svých rozhovorech snaží vytvořit uvolněné, méně formální prostředí a při svém projevu klade důraz spíše na zmenšování sociální distance, bavení hosta a svou image zakládá na přátelské tváři. Tuto strategii využívá v případě rozhovorů s Adélou Elbel a s Filipem Vaňkem. Při dialogu s Martinou Viktorií Kopeckou volí profesionálnější (zde myšleno střídmější a formálnější) přístup. Komunikačního záměru taktéž úspěšně dosahuje ve všech analyzovaných rozhovorech, aniž by došlo k řečovému konfliktu, toho docíluje mimo jiné přizpůsobováním se mluvě a vystupování svých komunikačních partnerů.

4.3 Zhodnocení poměru zdvořilosti a nezdvořilosti v rámci DVTV

Zde porovnáme faktické údaje získané analýzou, interpretací a vyhodnocením výsledků analýz výše uvedených rozhovorů a zasadíme je do konceptů vymezených v teoretické části práce. Budeme tedy u moderátorů hodnotit především dodržování zdvořilostních maxim a kooperačního principu, užívání pozitivní a negativní zdvořilosti a míru aktů ohrožujících tvář. Poté posoudíme poměr zdvořilosti a nezdvořilosti a zhodnotíme, zda se moderátoři nacházejí spíše na zdvořilostní straně spektra, nebo naopak na straně nezdvořilostní, a jestli v rámci DVTV dodržují jednotný komunikační diskurz či nikoli.

Ve dvou ze tří rozhovorů, konkrétně v rozhovorech s Jiřím Horáčkem a Ewou Farnou, Drtinová hojně využívá zdvořilostních strategií v podobě dodržování Leechových zdvořilostních maxim, principu kooperace a respektování pozitivní i negativní tváře hostů. Na případné ohrožení vlastní tváře vždy reaguje profesionálně, neuchyluje se k emocionální reakci a pokračuje dále v plnění funkce moderátorky. V rozhovorech zachovává zdvořilý, spíše formální komunikační diskurz, využívá však i prostředků pozitivní zdvořilosti. Její strategie při dosahování komunikačního záměru se až na drobné výjimky slučují s dříve vymezenými zdvořilostními koncepty. Ve třetím rozhovoru, konkrétně s Václavem Klausem mladším, dochází k záměrnému ohrožování tváře hosta. Moderátorka si zde klade za cíl získat osobní stanovisko hosta bez ohledu na to, zda je mu dané téma příjemné či nikoli a zda je ochotný vlastní stanovisko na danou problematiku poskytnout. Při debatě téměř dochází k řečovému konfliktu, zažehnanému pouze profesionálností obou participantů. Zde má jednání Drtinové jasný perlokuční charakter – snaží se vyvolat hostovu reakci, což se jí naléháním na hosta a nerespektováním jeho negativní tváře daří. Takové jednání vede k emocionálnímu rozrušení hosta a k jeho chvilkovému upuštění od pozitivní tváře. Přestože tím Drtinová ohrožuje i vlastní pozitivní tvář, neboť riskuje, že její nezdvořilé jednání nebude schvalováno hostem ani publikem DVTV, důsledně usiluje o dosažení vlastního komunikačního záměru, i když se při jeho dosahování místy odchyluje od konvencí daného zdvořilého jednání. Rozhovor s Václavem Klausem mladším hodnotíme jako méně zdvořilý, místy dokonce nezdvořilý. Řečové jednání Daniely Drtinové přesto poměrově hodnotíme jako zdvořilé.

Veselovský se v rozhovorech snaží držet zdvořilého diskurzu zejména kvůli zachování nekonfliktnosti dialogu. Často od zdvořilosti odhlíží ve prospěch snížení sociální distance a míry formálnosti. V debatách výrazně převažují prostředky pozitivní zdvořilosti, jež jsou spojovány spíše s užším společenstvím vykazujícím bližší mezilidské vztahy, i když bychom zde vzhledem k částečně typizovanému charakteru dialogu očekávali spíše zdvořilostní prostředky negativní. Moderátor netrvá na udržení tváře profesionála, klade důraz spíše na přátelskost a nezávaznost konverzace. V rozhovoru s Adélou Elbel se výrazně přibližuje řečovému projevu hostky. Protože zde takový způsob vyjadřování funguje spíše jako prostředek pozitivní zdvořilosti (umožňuje tím hostce chovat se uvolněněji a bezprostředněji, tím jí vytváří mnohem příjemnější komunikační prostředí), dochází důsledkem této

„pseudodůvěrnosti“¹⁶⁶ k neutralizaci nezdvořilého řečového jednání. Vzhledem k faktu, že se v dialogu vedle neutralizovaných projevů nezdvořilých objevují i projevy zdvořilosti, hodnotíme rozhovor jako spíše zdvořilý. V případě rozhovoru s Filipem Vaňkem plní moderátorovo snižování sociální distance zdvořilostní funkci, ale také se tím v několika případech dopouští ohrožení hostovy tváře. Svým řečovým jednáním však místy dává najevo nedostatek respektu a uchyluje se i k hrubě vyznívajícím výpovědím. Přestože nedochází k řečovému konfliktu ani k rozrušení hosta, hodnotíme rozhovor kvůli nerespektování pozitivní tváře hosta a užívání jazykových prostředků vykazujících nezdvořilost až hrubost jako méně zdvořilý, místy nezdvořilý. Ve třetím rozhovoru, konkrétně s Martinou Viktorií Kopeckou, Veselovský nejvíce ze všech analyzovaných vzorků dodržuje zdvořilostní principy, tedy Leechovy zdvořilostní maximy i Griceův kooperační princip. Až na výjimky respektuje tvář hostky a případné komunikační „prohřešky“ předchází nebo následuje moderátorovo kompenzační jednání. Jde také o nejformálněji vedený rozhovor daného moderátora, hodnotíme jej jako zdvořilý. Řečové jednání Martina Veselovského poměrově hodnotíme jako spíše zdvořilé.

Veselovský oproti Drtinové mnohem častěji opouští tvář profesionála, dalo by se dokonce říci, že na profesionalismus spíše rezignuje. V rozhovorech mnohdy akcentuje vlastní osobu, zejména subjektivně zabarvenými výpověďmi, zatímco Drtinová vystupuje objektivněji (ne však zcela). S tím souvisí i míra formálnosti a sociální distance, kterou Drtinová udržuje vyšší měrou než Veselovský, jenž využívá spíše prostředky pozitivní zdvořilosti (oproti Drtinové využívající i prostředky zdvořilosti negativní). Projev Drtinové je na vyšší jazykové úrovni, moderátorka disponuje širokou slovní zásobou, kterou zdařile využívá, z rozhovorů je také patrná důkladná příprava. Veselovský se řečovým projevem blíží spíše jazyku nepřipravených neformálních komunikátů, hojně užívá obecné češtiny a své výpovědi sestavuje poněkud nedbale. Drtinová mnohem důsledněji respektuje tvář svých hostů a ohrožování tváře a porušování zdvořilostních principů se dopouští v nižší míře než její kolega. Z toho plyne, že moderátoři nevyužívají jednotný komunikační diskurz. Řečové jednání moderátorky hodnotíme kladněji, blíží se

¹⁶⁶ Vzhledem k charakteru interview v DVTV nemůže mezi komunikanty vznikat důvěrný vztah jako takový. Zde se jedná pouze o nastolení určitého druhu chování za konkrétním účelem (zde za účelem vytvořit uvolněnou, přátelskou atmosféru), proto užíváme pojmu „pseudodůvěrnost“ – jde totiž o důvěrnost nepravou.

zdvořilostní straně jazykového spektra, moderátorovo řečové jednání je taktéž spíše na této pomyslné straně, avšak přibližuje se více bodu na pomezí zdvořilosti a nezdvořilosti. Celkově tedy hodnotíme řečové jednání hlavní moderátorské dvojice DVTV jako spíše zdvořilé s občasnou emergencí nezdvořilosti.

5 Závěr

V první kapitole práce jsme zasadili projekt DVTV do kontextu televizních studií. Nejprve jsme projekt představili a stručně uvedli jeho historii, poté jsme pomocí poznatků žurnalistiky a stylistiky definovali zpravodajství a publicistiku, abychom vyvrátili tvrzení produkční skupiny DVTV, že se jedná o zpravodajsko-publicistický projekt, a dospěli jsme k názoru, že DVTV je projekt čistě publicistický. Tuto tezi jsme podpořili několika argumenty. Prvním argumentem je, že DVTV využívá při komunikaci s publikem participativní modus – televizní aktér (zde moderátor) svým řečovým jednáním záměrně podněcuje sociálního aktéra (hosta) k responzi, následně na sebe reagují a vytvářejí komunikační interakci. Druhým argumentem je, že povaha tohoto audiovizuálního projektu je komerční – zpravodajské relace v České republice jsou výsadně veřejnoprávní. V následujících kapitolách jsme popsali interview, touto internetovou televizí nejpoužívanější žánr, uvedli jsme jeho základní typologii a určili jsme typ interview užívaný v rámci DVTV, konkrétně interview poznávací (diagnostické), zaměřené na životní historii sociálního aktéra, jeho náhledy a názory na danou problematiku a jeho zkušenosti a vědomosti, a dle vnější formy interview dialogické (vzhledem k analyzovaným rozhovorům). V rámci této kapitoly jsme zmínili také základní charakteristiky mediální komunikace, neboť porozumění způsobu dorozumívání média s publikem je klíčovým aspektem k úspěšné interpretaci obsahu daným médiem sdělovaným. Za pomoci teoretických poznatků television studies jsme popsali televizi a její internetovou formu. Poukázali jsme na výhody internetové podoby média, ke kterým patří například větší divácký komfort díky možnosti zhlédnout videoobsah zveřejněný na internetu v jakoukoli denní dobu a na jakémkoli zařízení schopném využívat internet, přeskakovat pasáže či se k některým pasážím vracet.

Druhá kapitola je zaměřená na komunikační strategie v rámci televizního média. Nejprve jsme vymezili klíčové termíny, především komunikaci a její složky, dále jsme definovali dialog, pro naši práci zásadní formu mezilidské komunikace, konkrétně pak dialog přímý (komunikanti spolu komunikují přímo) a bezprostřední (komunikanti se střídají v rolích mluvčího a příjemce). V další části kapitoly jsme se věnovali zdvořilosti z hlediska lingvistické pragmatiky. Vzpomněli jsme zásadní přístupy k výzkumu zdvořilosti, mezi něž patří zejména Griceův kooperační princip, v jeho rámci jsme zmínili Griceovy konverzační maximy (maxima kvality, kvantity,

relevance a způsobu), Leechův zdvořilostní princip, v jeho rámci jsme popsali Leechovy zdvořilostní maximy (maxima taktu a šlechtnosti, ocenění a skromnosti, souhlasu, účasti a maxima fatická), a koncept tváře v kontextu euroamerické pragmatiky, jehož původní podobu ze sociologie převzali Brownová a Levinson. V rámci konceptu tváře v pojetí zmíněné dvojice autorů jsme definovali pojem tvář jakožto soubor charakteristik a vlastností, který prezentujeme okolí. Každý jedinec disponuje tváří pozitivní, která zahrnuje aspekty osobnosti daného jedince, skrze něž chce být nahlížen a posuzován, a tváří negativní, která představuje to, co komunikant nechce – být k něčemu nucen a narážet na překážky vytvářené komunikačním partnerem. S konceptem tváře souvisí možné ohrožení tváře, tedy situace, kdy komunikantova tvář není respektována. Uvádíme také dva základní druhy zdvořilosti, pozitivní, související s posilováním komunikantovy pozitivní tváře, a negativní, související s respektováním komunikantovy negativní tváře. V této kapitole se věnujeme také nezdvořilosti v komunikaci, abychom v následné analýze mohli odlišit zdvořilost od nezdvořilosti a výsledky analýzy správně interpretovat a zařadit. Zde jsme vymezili druhy nezdvořilosti, inspirovali jsme se zejména typologií nezdvořilosti Jonathana Culpepera, který uvádí pět nezdvořilostních superstrategií, konkrétně jde o přímou nezdvořilost, pozitivní nezdvořilost, negativní nezdvořilost, sarkasmus a škádlení a odepřenou zdvořilost. Zabývali jsme se také novějšími výzkumy nezdvořilosti, prezentovanými Hirschovou, která klade důraz především na rozlišování nezdvořilosti a hrubosti.

V další kapitole jsme uvedli metodologii, podle níž jsme postupovali v praktické části práce, konkrétně šlo o kvalitativní analýzu s prvky konverzační analýzy, interpretaci a komparaci. Vytyčili jsme okruhy zdvořilostních prostředků, jejichž přítomnost či absenci jsme ve vybraných rozhovorech posuzovali. K těmto zkoumaným okruhům patřilo navazování a ukončování kontaktu, vyslovování názoru a užívání direktiv, užívání deminutiv, takzvané remediální výpovědi zahrnující řečové jednání kompenzující akty ohrožující tvář. Vedle uvedených okruhů jsme zkoumali přítomnost ironie, pozornost jsme věnovali také navazování replik, zejména přerušování replik komunikačního partnera, a zohledňovali jsme zdvořilostní principy vymezené v teoretické části práce, zejména dodržování a porušování Leechových zdvořilostních maxim a dodržování kooperačního principu, a sledovali jsme také, zda se komunikanti dopouštějí aktů ohrožujících tvář. Součástí

této kapitoly je podrobně popsán způsob transkripce užívaný při přepisování audiovizuálního obsahu do podoby psaných komunikátů.

Následující část práce sestává z vlastní analýzy vybraného materiálu. Cílem našeho výzkumu bylo odpovědět na otázku, zda lze řečové jednání moderátorů DVTV (konkrétně Daniely Drtinové a Martina Veselovského) vůči jejich hostům považovat za zdvořilé a do jaké míry dodržují výše vymezené zdvořilostní principy. V případě emergence nezdvořilosti zhodnotit poměr zdvořilosti a nezdvořilosti a také posoudit, zda moderátoři dané internetové televizní stanice užívají jednotný komunikační diskurz. Z analýzy vyplývá, že hlavní moderátorská dvojice DVTV se převážně drží zdvořilostních principů. Na ukázkách jsme demonstrovali, že moderátoři využívají prostředků pozitivní i negativní zdvořilosti, přičemž Drtinová akcentuje prostředky negativní zdvořilosti, tím udržuje formálnější úroveň komunikace, a Veselovský užívá spíše prostředky pozitivní zdvořilosti, tím naopak snižuje distanci mezi sebou a hostem a snaží se komunikaci přiblížit neformálnímu dialogu. Oba moderátoři dodržují zdvořilostní maximy a s hosty až na výjimky kooperují, naopak je tomu v případě, kdy je pro moderátora prioritní dosáhnout komunikačního záměru, přestože jej dosahuje na úkor hosta. Prokázali jsme také, že v rámci DVTV dochází k občasným útokům na pozitivní i negativní tvář hostů a k porušování zdvořilostních maxim i kooperačního principu. K tomu však dochází poměrně méně. Vzhledem k výsledkům jednotlivých analýz jsme řečové jednání moderátorů souhrnně vyhodnotili jako zdvořilé s občasnou emergencí nezdvořilosti, jež je v převážné většině zmírněna nebo kompenzována omluvou. Za zdvořilejší a profesionálnější jsme označili řečové jednání Daniely Drtinové. Pro dosažení řečové úrovně moderátorky, a tím i vyrovnání komunikačního diskurzu, který jsme zhodnotili jako nejednotný, bychom v případě moderátora doporučili věnovat více času přípravě podkladů pro rozhovor a pracovat na kultivovanějším řečovém projevu, tedy upustit od užívání obecné češtiny, expresivních výrazů a častých vycpávkových slov. Výsledky analýz také potvrdily, že v případě DVTV jde o publicistický projekt. Toto tvrzení jsme prokázali jednak skutečností, že se jednotlivé debaty zabývají probíranými tématy více do hloubky, než by tomu bylo u zpravodajské relace, a jednak přítomností subjektivního postoje v replikách moderátorů. Naším výzkumem jsme téma zdaleka nevyčerpali, další bádání by se mohlo ubírat směrem k hlubšímu zkoumání nezdvořilosti pomocí kvalitativních metod.

ANOTACE

Jméno a příjmení autora: Bc. Barbora Kovalíková

Název fakulty: Filozofická fakulta

Název katedry: Katedra bohemistiky

Název práce česky: Zdvořilostní strategie a koncept tváře v DVTV z hlediska lingvistické pragmatiky

Název práce anglicky: Politeness strategies and concept of face on DVTV from the point of view of linguistic pragmatics

Vedoucí práce: Mgr. Jindřiška Svobodová, Ph.D.

Počet znaků: 187 356

Počet příloh: 6

Počet zdrojů a použité literatury: 39

Klíčová slova: DVTV, verbální komunikace, zdvořilostní strategie, koncept tváře, nezdvořilost

Key words: DVTV, verbal communication, politeness strategies, concept of face, impoliteness

Tato magisterská diplomová práce se zabývá komunikačním chováním moderátorů v internetové televizi DVTV. Zkoumanými jevy jsou především zdvořilostní, popř. nezdvořilostní strategie a koncept tváře z hlediska lingvistické pragmatiky. Autorka se u jednotlivých moderátorů zaměřuje zejména na jazykové prostředky vykazující zdvořilost, nezdvořilost a akty ohrožující tvář. Cílem práce je především analýza, interpretace a komparace mluvených projevů vybraných moderátorů s důrazem na uvedené jevy a vyhodnocení, zda je v rámci této internetové televize dodržován jednotný, zdvořilý komunikační diskurz. Práce se teoreticky opírá o poznatky lingvistické pragmatiky, sociolingvistiky, psycholingvistiky a okrajově i o poznatky televizních studií a žurnalistiky.

These theses for master's degree deal with communication behaviour of presenters on Internet television DVTV. Among observed phenomena are above all politeness and impoliteness strategies and concept of face from the point of view of linguistic pragmatics. The author focuses on specific presenters and above all on language means expressing politeness and impoliteness and on face-threatening acts. The target of the work is above all analysis, interpretation and comparison of speeches of the presenters with stress on the above mentioned phenomena and evaluation if the Internet television maintains uniform, polite communication discourse. The theses are theoretically based on knowledge of linguistic pragmatics, sociolinguistics, psycholinguistics and partially also on knowledge of television studies and journalism.

RESUMÉ

This master's thesis deals with analysis of communication behaviour of presenters of Internet television DVTV, specifically it focuses on the use of politeness strategies and presence of impoliteness and face-threatening acts in speech of Daniela Drtinová and Martin Veselovský, the key presenters of DVTV. The first part of the thesis briefly mentions the history of DVTV as audiovisual project and locates it into Czech media space. Further it contains definitions of key words, above all news and journalism in the context of television studies and explains the genre of interview as the key journalistic form within the project. We deal also with the problem of medial communication, above all dialogue between medium and a group of recipients. Among the basic terms belongs also communication from general point of view and its elements. Further we specify politeness and impoliteness from the point of view of linguistic pragmatics, where we explain the terms like cooperative principle, conversational and politeness maxims and concept of face.

The second part of the thesis focuses above all on analysis of verbatim records of examined audiovisual material, specifically we analyse six interviews using also principals of conversation analysis. Inseparable part of the thesis is a detailed description of transcription used for record of analysed interviews. The target of the research in this work is, with use of quality analysis and interpretation of chosen linguistic and pragmatic phenomena, to evaluate the level of speech politeness of the main presenters of the Internet television channel DVTV and, in case of emergence of impoliteness, to judge the proportion of polite and impolite language means. Among the researched phenomena belong starting and finishing of contact, expressing of opinion, presence of diminutives, remedial utterance and behaviour compensating face-threatening acts, presence of irony and interruption of partner. Further we focused above all on keeping and breaking of Leech politeness maxims and Grice cooperative principle. At the same time we viewed the analysed samples from the point of view of concept of face by Brown and Levinson. Finally we also evaluate whether DVTV keeps unified communication discourse. Verbatim transcriptions of chosen interviews are a part of the thesis.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A INTERNETOVÝCH ZDROJŮ

Primární zdroje

Internetové zdroje

Bůh má smysl pro humor, když si vybral mě. Bankomaty mě nebavily, říká mladá farářka – Aktuálně.cz. *Video – Aktuálně.cz* [online]. Copyright © [cit. 2020-12-07]. Dostupné z: <https://video.aktualne.cz/dvtv/buh-ma-smysl-pro-humor-kdyz-si-vybral-me-bankomaty-me-nebavi/r~fe043e88da4d11e99d020cc47ab5f122/>.

Elbel: Jsem trapná a mám za to peníze. Když je cílovka, dá se legrace dělat ze všeho – Aktuálně.cz. *Video – Aktuálně.cz* [online]. Copyright © [cit. 2020-12-02]. Dostupné z: <https://video.aktualne.cz/dvtv/elbel-jsem-trapna-a-mam-za-to-penize-kdyz-je-cilovka-da-se-l/r~8f1cdf6d5f611e9858fac1f6b220ee8/>.

Farna: Babiš je za hranou všech morálních hodnot, ale na koncertech politiku neřeším – Aktuálně.cz. *Video – Aktuálně.cz* [online]. Copyright © [cit. 2020-11-29]. Dostupné z: <https://video.aktualne.cz/dvtv/farna-babis-je-za-hranou-vsech-moralnich-hodnot-ale-na-konce/r~46706ca2e06411e984260cc47ab5f122/>.

Horáček: Vědomí si z reality jen vybírá. Neznáme jeho podstatu, ale umíme ho změnit – Aktuálně.cz. *Video – Aktuálně.cz* [online]. Copyright © [cit. 2020-11-23]. Dostupné z: <https://video.aktualne.cz/dvtv/horacek-vedomi-si-z-reality-jen-vybira-nezname-jeho-podstatu/r~e635959cccb311e99ec9ac1f6b220ee8/>.

Klaus: Brusel ovládají lobbisté, přiopilý Juncker je stafáž, Jourová udělala kulový – Aktuálně.cz. *Video – Aktuálně.cz* [online]. Copyright © [cit. 2020-11-26]. Dostupné z: <https://video.aktualne.cz/dvtv/ze-jsem-nacionalista-nestydim-se-za-to-svet-bez-ceska-pro-me/r~e55f32d4dd6811e988f50cc47ab5f122/>.

Za módu utratím měsíčně stovky tisíc, ošklivého člověka bych nezaměstnal, říká Vaněk – Aktuálně.cz. *Video – Aktuálně.cz* [online]. Copyright © [cit. 2020-12-05]. Dostupné z: <https://video.aktualne.cz/dvtv/za-modu-utratim-mesicne-stovky-tisic-oskliveho-cloveka-bych-r~a4487d40d72411e98776ac1f6b220ee8/>.

Sekundární zdroje

Monografie

ČERMÁK, František. *Jazyk a jazykověda: přehled a slovníky*. Vyd. 3., dopl. Praha: Karolinum, 2001. 341 s. Učební texty Univerzity Karlovy v Praze. ISBN 80-246-0154-0.

DEVITO, Joseph A. *Základy mezilidské komunikace: 6. vydání*. 1. vyd. [i.e. 2. vyd.]. Praha: Grada, 2008. 502 s. Expert. ISBN 978-80-247-2018-0.

ELLIS, John. *Visible Fictions: Cinema, Television, Video*. Rev. ed. 1st publ. London: Routledge, 1992. 8, 301 s.

HIRSCHOVÁ, Milada. *Pragmatika v češtině*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2006. 243 s. Monografie. ISBN 80-244-1283-7.

HIRSCHOVÁ, Milada a SVOBODOVÁ, Jindřiška. *Komunikační strategie v jednom typu mediálního diskursu: (televizní talk show)*. 1. vydání. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2014. 148 s. ISBN 978-80-244-4458-1.

CHEJNOVÁ, Pavla. *Zdvořilostní strategie*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta, 2012. 189 s. ISBN 978-80-7290-550-8.

JIRÁK, Jan a KÖPPLOVÁ, Barbara. *Média a společnost*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2007. 207 s. ISBN 978-80-7367-287-4.

KORDA, Jakub. *Úvod do studia televize 1: studijní text pro kombinované studium*. 1. vydání. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2014. 60 stran. Studijní opory. ISBN 978-80-244-4212-9.

KORDA, Jakub. *Úvod do studia televize 2. Faktuální televize a její žánry: studijní text pro kombinované studium*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2013. 63 s. Studijní opory. ISBN 978-80-244-3611-1.

LAMSER, Václav. *Komunikace a společnost: Úvod do teorie společenské komunikace*. Vyd. 1. Praha, 1969.

MCQUAIL, Denis. *Úvod do teorie masové komunikace*. Vyd. 1. Praha: Portál, 1999. 447 s. ISBN 80-7178-200-9.

MINÁŘOVÁ, Eva. *Stylistika pro žurnalisty*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2011. 289 s. Žurnalistika a komunikace. ISBN 978-80-247-2979-4.

MÜLLEROVÁ, Olga. *Kapitoly o dialogu*. 1. vyd. Praha: Pansofia, 1994. 94 s. ISBN 80-85804-29-8.

NICHOLS, Bill. *Úvod do dokumentárního filmu*. 1. vyd. Praha: Akademie múzických umění v Praze, 2010. 316 s. ISBN 978-80-7331-181-0.

OSVALDOVÁ, Barbora a kol. *Praktická encyklopedie žurnalistiky a marketingové komunikace*. 3., rozš. vyd. Praha: Libri, 2007. 263 s. ISBN 978-80-7277-266-7.

TRAMPOTA, Tomáš. *Zpravodajství*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2006. 191 s. ISBN 80-7367-096-8.

Dílčí články a studie

CULPEPER, J. Towards an anatomy of impoliteness. In *Journal of Pragmatics*. 1996, 25, 349–367.

HIRSCHOVÁ, M. Nezdvořilost jako pragmalingvistický fenomén. In *Linguistica Brunensia*. 2010, 58, 1–2, 273–285. ISSN 2336-4440.

Kvalifikační práce

BARBAPOSTOLOSOVÁ, Lucie. *Komunikace v televizní reality show*. Olomouc, 2012. 175 stran. Disertační práce. Univerzita Palackého v Olomouci. Filozofická fakulta. Vedoucí práce Milada HIRSCHOVÁ.

BECKOVÁ, Aneta. *Jazyk diskusních příspěvků DVTV (Drtinová a Veselovský TV)*. České Budějovice, 2019. 102 stran. Bakalářská práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Pedagogická fakulta. Vedoucí práce Bohumila JUNKOVÁ.

HAVLÍČEK, Tomáš. *Transformace médií na příkladu vzniku médií veřejné služby v zemích bývalého Východního bloku*. Praha, 2012. 94 s. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze. Fakulta sociálních věd. Vedoucí práce Tomáš TRAMPOTA.

JARMAROVÁ, Markéta. *Řízení rozhovoru Danielou Drtinovou v pořadech Interview Daniely Drtinové a DVTV*. Olomouc, 2016. 87 stran. Bakalářská práce. Univerzita Palackého v Olomouci. Filozofická fakulta. Vedoucí práce Petra CHVOJKOVÁ.

KOSTRUH, Matěj Sebastián. *Publikum má vždy pravdu: výzkum vzorců divácké recepce televizní show „Tvoje tvář má známý hlas“*. Praha, 2020. 167 s. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze. Fakulta sociálních věd. Vedoucí práce Lenka VOCHOCOVÁ.

OPOČENSKÁ, Jana. *Analýza otázek moderátora v pořadech Dvacet minut radiožurnálu a DVTV*. Olomouc, 2016. 51 stran. Bakalářská práce. Univerzita Palackého v Olomouci. Filozofická fakulta. Vedoucí práce Petra CHVOJKOVÁ.

RICHTEROVÁ, Hana. *Strategie ochrany tváře tlumočnicka*. Praha, 2015. 80 s. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze. Filozofická fakulta. Vedoucí práce Ivana ČEŇKOVÁ.

ŠVÍŘ, Jaroslav. *Interview v DVTV – Daniela Drtinová, Martin Veselovský*. Liberec, 2019. 63 stran. Bakalářská práce. Technická univerzita v Liberci. Fakulta přírodovědně-humanitní a pedagogická. Vedoucí práce Alex RÖHRICH.

Internetové a ostatní zdroje

ABZ.cz: slovník cizích slov. *ABZ.cz: slovník cizích slov – online hledání* [online]. Copyright © [cit. 2020-11-07]. Dostupné z: <https://slovník-cizich-slov.abz.cz/>.

DVTV – první internetová televize. *DVTV – první internetová televize* [online]. Dostupné z: <https://www.dvtv.cz/info/>.

Ideologie v (americkém) televizním seriálu – 25fps. *25fps* [online]. Copyright © 2011 Powered By Wordpress, Goodnews Theme By Momizat Team [cit. 2020-10-20]. Dostupné z: <http://25fps.cz/2009/ideologie-v-americkem-televiznim-serialu/>.

Křišťálová Lupa 2020. [online]. Copyright © 1998 [cit. 2020-11-17]. Dostupné z: <https://kristalova.lupa.cz/2020/>.

Lupa.cz – server o českém Internetu. *Lupa.cz – server o českém Internetu* [online]. Copyright © 1998. Dostupné z: <https://www.lupa.cz/>.

Nový encyklopedický slovník češtiny. *Nový encyklopedický slovník češtiny* [online]. Copyright © Masarykova univerzita, Brno 2012. Dostupné z: <https://www.czechency.org/>.

Zákon České národní rady č. 483/1991 Sb. ze dne 7. listopadu 1991, o České televizi.

SEZNAM PŘÍLOH

1. Rozhovor Daniely Drtinové s Jiřím Horáčkem
2. Rozhovor Daniely Drtinové s Václavem Klausem mladším
3. Rozhovor Daniely Drtinové s Ewou Farnou
4. Rozhovor Martina Veselovského s Adélou Elbel
5. Rozhovor Martina Veselovského s Filipem Vaňkem
6. Rozhovor Martina Veselovského s Martinou Viktorií Kopeckou